

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TİBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

NİL SARI - RAMAZAN TUĞ

MERKEZEFENDİ
GELENEKSEL TIP

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TİBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

NİL SARI - RAMAZAN TUĞ

İSTANBUL 2009

Zeytinburnu Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

DERVİŞ MEHMED

NEŞATİ YAĞI

TİBBÎ YAĞLAR ÜZERİNE BİR RİSALE

Editör
Bülent Özaltay

Yayınlayan
Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği
Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi
Merkezefendi Yeniçiftlik yolu 1 • İstanbul 34015
0212 6644155 • 0533 2062338 • faks 0212 4164576
www.ztbb.org • bilgi@ztbb.org

Yapım
Anka

Tasarım Uygulama
Ahmet Yumbul

Baskı ve Cilt
Pınarbaş Matbaacılık ve Reklam Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti.
0212 5445877

ISBN
978-975-00024-5-8

© 2009 Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği
Bütün hakları saklıdır. Yazılı izin olmadan,
tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

ENDERUN-I HÜMÂYÛN KİLÂR-I HASSA BAŞKULLUKÇUSU	
DERVİŞ MEHMED'İN DÜHN TERKİPLERİNE AİT RİSALESİ..	5
Derviş Mehmed	6
Derviş Mehmed'in Neşati Yağıyla Tanışması	9
Topkapı Sarayı'nda İlâç Hazırlanması	11
Ecza Ticareti	15
Katıştırılmış (Mağşûş) Ecza - Hâlis ile Fâsid Eczayı Tefrîk	18
Muadil (Bedel) Ecza	19
Tecrübeler, Bulgular, Kanıtlar	20
Derviş Mehmed'in Bilgi Kaynakları ve Atıfları	22
Eczacılık ve Eczacılar	25
Ham Ecza - Drog - Müfred Devâ - Müfredât	26
Ecza Çeşitleri - Eczâ-yı Mütenevvi'â	27
Ölçüler	28
Etkili Maddenin Eczadan Çıkarılması (Ekstraksiyon)	29
Dövme Ve Ezme Yoluyla Elde Edilen Meshûk - Sıkma Yoluyla Elde	
Edilen Mu'asser - (Mekanik Ekstraksiyon)	30
Çözücüyle Elde Edilen Mahlûl	32
Sürenin Çözünmeye Etkisi ve Zaman Ölçüleri	33
Isının Çözünmeye Etkisi	33
Damıtılarak Elde Edilen Mukattarât - (Distillasyon Yoluyla	
Ekstraksiyon)	35
Şemsiyye Hazırlamak - (Destillatio solis)	40
Balsam, Sakız ve Odunun Taktiri	41

Yağın Çözeltiden Ayrıştırılması (Tefrîk)	43
Güzel Kokulu Ecza: Mu'attarât	44
Neşatî Efendi ve Dervîş Mehmed'in Dühn Terkibi - Mürekkeb	
Devâ- Mürekkebât	45
Yağın Kullanılışı, Miktarı (Mikdâr-ı İsti'mâl) ve Süresi	45
Tıbbî Maddeler Hangi Özellikleriyle Etki Eder?- Eczanın Niteliğiyle	
Etkisi	48
Eczanın Etkili Maddesiyle (Hâssasıyla) Etkisi	49
Yağların Kullanıldığı Hastalıklar ve Yaralanmalar	50
KAYNAKLAR	61
METİN (ÇEVİRİYAZI)	65
SÖZLÜK	93
SADELEŞTİRİLMİŞ METİN	117
TIPKIBASIM	149

ENDERUN-I HÜMÂYÛN KİLÂR-I HASSA BAŞKULLUKÇUSU DERVİŞ MEHMED'İN DÜHN TERKİPLERİNE AİT RİSALESİ*

GİRİŞ

Elinizdeki eser, dühn yapımına ve terkiplerine ait bir risaledir. Dühn tabiri, haricen sürülen merhem anlamına geldiği gibi, tek başına kullanılmak ya da merhem terkbine konulmak üzere ham eczadan elde edilen gülyağı, fesleğen yağı, neft yağı gibi çeşitli tıbbi ve kokulu yağlar için de kullanılırdı.

Risalenin ilk sayfasındaki bir kayıttan anlaşıldığına göre, incelemeye konu olan el yazması 1840 yılının Ağustos ayında Darüssaade Ağası¹ iken vefat eden Abdullah Ağa'nın terekesi arasından ayrılarak vakfedilmek üzere Hazine-i Hümayûn Kethüdası'na² verilmişti. Bu kayıttan risalenin kısaca tanıtımı yapılmakta ve Neşati yağı adı verilen, çok övülen bir merhem ile diğer hoş (latîf) yağların muhtelif etkilerini ve yararlarını anlatan, makbul ve muteber bir risale olduğundan söz edilmektedir.

Aharlı kâğıt üzerine nesih hat ile 48 varak olarak kaleme alınmış olan risale

* Risale, bize başyuran bir sahaftan Evyap Vakfı tarafından 1987 yılında satın alınarak Ana bilim Dalımız yazma koleksiyonuna kazandırılmıştır. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi yazma eserler koleksiyonunda, 1104 numarada kayıtlıdır.

¹ Darüssaade Ağası: "Saray memurlarının büyüklerinden olan kızlar ağasının ünvanı idi. Darüssaade, padişahın evi demek olup hürmet için bu ünvan ile anılırdı. Darüssaade ağası sarayın ve Enderun kısmının en büyüğü idi. Mevkii, kapı ağası ve daha sonraları mevkileri yükselen silahtar ağadan yüksek olup derecesi sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelirdi. Asıl vazifesi, sarayın kadınlara ait olan harem-i hümayûn kısmına nezaretti". (Bkz. M.Z. Pakalın: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I, s.400-401).

² Hazine-i Hümayûn kethüdası: "Enderun hazinesine Hazine-i hümayûn denilirdi. Bu hazineyi eski padişahlar zamanında muharebe karşılığı olarak saklanılan para ile kıymetli eşya teşkil ediyordu. Saraya giren ve çıkan eşyadan hazine kethüdası birinci derecede mesuldü. Hazine-i hümayûndaki eşyanın defterlerini ve bunlardan satılanlar veya imha olunanlara ait cetvel suretlerini hazine kethüdalrı muhafaza ederler ve memurluktan ayrıldıklarında haleflerine devrederlerdi". (Bkz. M.Z. Pakalın: a.g.e., c. I., s.789).

deri ciltli, miklebli ve cildin her iki tarafı küçük şemseli, 18x24,5 cm ebadında olup; kâğıtlarda bir aslan şekli, T ve sola bakan F ile AC filigranları tespit edilmektedir³.

DERVİŞ MEHMED

Risalenin yazarı, Osmanlı Sarayının Başkullukçusu Derviş Mehmed'dir. Başkullukçu Derviş Mehmed'in hayatı ile ilgili bilginin tamamı Risalenin mukaddimesinden edinilmiştir. İslâm Ansiklopedisi gibi genel başvuru kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamış, risalenin bir başka nüshası da tespit edilememiştir.⁴

Osmanlı Sarayı görevlilerinden olan başkullukçular, kiler-i hassa odasında kilercibaşların nezaretinde olup, gerektiğinde Padişahın yemek, şerbet ve ilaçlarını hazırlar; tadını, kokusunu ayarlardı. Başkullukçunun⁵ görevleri, Kutadgu Bilig'de anlatılan idişçibaşı'nınkilere benzer⁶. Saray teşkilatının genişlemesiyle başkullukçunun hazırlamakla sorumlu olduğu yiyecek ve içecek çeşitleri azaldıysa da, bazı kaynakların kaydettiği gibi, bu vazifenin sadece aşçılıkla sınırlı olmadığını çalışmanın konusu olan risaleden öğreniyoruz.

Başkullukçunun işi Padişah ile ilgili olduğundan, itibarlı bir görevdi. Denenmiş, dürüst, güvenilir, yetenekli, anlayışlı, akıllı, temiz, namuslu, sakınan, Allah'tan korkan kişilerin bu göreve getirilmesi gerekli görülürdü. Derviş Mehmed de, dühn terkiplerine ait risalesinin mukaddimesinde yazdığına göre, seçkin bir aileye mensuptu. Derviş Mehmed, II. Bayezid

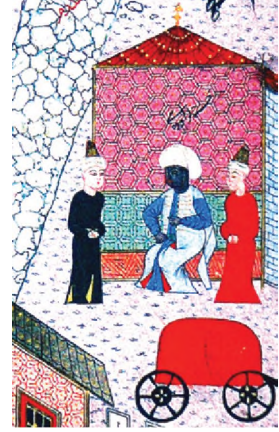
³ Risaledeki kâğıt filigranları incelenen filigran kataloglarından kısmen tesbit edilebilmiştir. c. M. Briquet: *Les Filigranes Dictionnaire Historique des Marques du Papier*. Leipzig 1923; O. Ersoy: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963. Aslan şekli için bkz.: s.65, şekil 23; A. Velkov - S. Andreev: *Filigranes dans les Documents Ottomans*. Bibliotheque Nationale "Cyrille et Methode". Commission Archeographique Bulgare Section Orientale, Sofia 1983.

⁴ Bkz.: E. İhsanoğlu (edit.); Hazr.: Ramazan Şeşen, Cemil Akpınar ve Cevat İzgi: *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları* (Arapça, Türkçe, Farsça) Kataloğu. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1984.

⁵ Başkullukçu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: M. Z. Pakalın: a.g.e., c.I, s.166; Başkullukçunun farklı bir hizmeti için bkz.: İ.H. Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945, s.312: "Seferli koğuşu (Hâne-i Seferli) müstaitlerinden biri olan Başkullukçu haftada iki def'a bir leğen içinde destâr-ı hümâyün denilen padişahın sarığıyla abdest havlularını yıkar ve bu iş görülürken koğuş halkı da hep bir ağızdan ilahi söylerlerdi". Ayrıca bkz.: İ.H.B. Baykal: *Enderun Mektebi Tarihi*. İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, s.57-58, 60-62.

⁶ Yusuf Has Hâcib: *Kutadgu-Bilig*: Çeviren R. R. Arat: I.Metin, s.299-301; II.Tercüme, s.213, satır 2892.

(1481-1512) döneminin başlarında Horasan'dan⁷ gelip Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dâhil, üç padişaha hizmet ettiğini belirttiği Gülbaba'nın⁸ neslinden olduğunu yazar.

Hünernâme'den Hastalar Odası'nın tasviri ve hasta arabası

Risalede verilen bilgilere göre, Derviş Mehmed'in ecdadından kimseler daha sonraki dönemlerde de Osmanlı sultanlarının hizmetinde bulunmuştur. Sultan III. Ahmed devrinde (1703-1730) akağa⁹ olan Seyyid Cüce¹⁰ Mehmed Ağa 40 yaşına kadar; Sultan I. Mahmud'dan (1730-1754) III. Mustafa devrine (1757-1774) kadarki dönemde de Hasib Efendi Saray'da hizmet etmiştir. Bundan sonra hizmet nöbeti Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) devrinde,

⁷ Horasan: İran'da Hazar denizinin hemen batısında kalan bölge.

⁸ Gülbaba: (Merzifon ? - Budin 1541). Asıl adı Cafer; Türk asker ve Bektaşî dervişi. Yaşamı efsaneleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın çeşitli seferlerine katılarak kahramanlıklar gösterdiği söylenir. Yine bir söylentiye göre, Budin kuşatmasında şehit düştü, cenaze namazı şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından kıldırıldı, cenazesinde padişah da hazır bulundu. Türbesini Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Paşa yaptırdı (1543). Her zaman sarığına bir gül takarak dolaşır, bu nedenle "Gülbaba" diye anılırdı. Türbesinin bulunduğu Budapeşte'deki yer Rozardomb (Gültepe) adını taşır, (Büyük Larousse). Bkz.: F. İsfendiyaroğlu: Galatasaray Tarihi. c. I, İstanbul 1952. s. 58. Gülbaba'nın Budin'de kabri olup ziyaret edildiğine ve adını taşıyan vakıf kurulduğuna dair Osmanlı Arşivi'nde belgeler vardır (BOA, HR.MKT.DV, 36/77).

⁹ Akağa: Osmanlı Sarayı'nda görev yapan, çoğu Boşnak asıllı hadımlara verilen ad. Amirlerine kapı ağası veya Bâbüssâade ağası denirdi. Genelde, Sarayın kapı işleriyle görevli olan akağalar, terfi ederek kilercibaşı, hazine darbaşı, saray kethüdası, kapıağası olurlardı. Padişaha en yakın görevlilerdi.

¹⁰ Cüce: Osmanlı sarayında enderun kısmında bulunan bir sınıf hizmet erbabı. Bunlar, seferli koğuşuna mensuptular. Vazifeleri bir çeşit soytarılık ve hükümdarı eğlendirmektir. Mamafih içlerinden okuryazar, dirayetli kimseler de yetişir ve bazı enderun memuriyetlerine tayin edilirlerdi. Bir kısmı da padişaha musahip olurdu. Cücelerin en kıdemlisi ve bazen da hükümdar tarafından en sevileni "başcüce" adıyla diğerlerine âmir seçilirdi. Kamil Kepeci, Tarih Lugati.

Topkapı Sarayı'nda Enderun-ı Hümayun

Sultan'ın birçok kere, “*Ahmed benim dadımdır*” dediği dayısı Seyyid Ahmed Ağa'ya gelmiştir.

Risalenin müellifi Derviş Mehmed'in sözünü ettiği bu kişiler hakkında genel kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kendi ifadesi ile “*beşikte iken feryadı figanım padişaha hizmet arzusuydu*” diyen Derviş Mehmed, 1764/5 (H.1178) yılında dünyaya gelmiş ve on yaşına girmeden, I. Abdülhamid'in tahta oturduğu gün (21 Ocak 1774) Galata Saray-ı Hümayûnu'na çırağ edilerek¹¹ öğrenime başlamıştır. Derviş Mehmed, III. Selim (1789-1807) döneminde, 13 Kasım 1793 (8 Rebiülahir 1208) tarihinde Galata Sarayı'ndan Enderûn-ı Hümayûn Kilâr-ı Hassa'ya¹² çırağ olmuştur.¹³ Altı ay sonra Başkullukçu ikinciliğine getirildiğinde, verilen bu payeyi, “*akranımdan mümtaz oldum*” şeklinde ifade eder.

¹¹ Galata Sarayı: “Saray hizmetleri için adam yetiştirmek üzere kurulmuş olan müessesenin adıdır. Enderun ananesine göre buradaki binayı Beyazıt, Gülbaba adlı ve orada gömülü bir velinin işaret ve tavsiyesiyle yaptırmıştır”. (M.Z. Pakalın: a.g.e., c.I, s.641; Ayrıca bkz.: F. İsfendiyyaroğlu: *Galatasaray Tarihi*: s.58.)

¹² Kilâr-ı Hassa (Kilâr-ı Âmire): “Başta padişah olmak üzere saray mensuplarının yiyip içmesi için alınan eşyanın sarf edilip harcanıncaya kadar muhafaza olunduğu yere verilen addır”. (M. Z. Pakalın: a.g.e., c.II, s. 281).

¹³ Çerağ olmak: Bir kimseye hizmet ettikten sonra mükâfata nail olmak. Bu suretle mükâfat olarak bir mevki veya mansıp almak. Cariye iken evlendirilip bark sahibi edilmek. Bir kimsenin yanında yetişip terbiye alarak adam olmak. Çırak kelimesi bundan bozmadır. (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.)

DERVİŞ MEHMED'İN NEŞATİ YAĞIYLA TANIŞMASI

Risaleye göre, Enderun-ı Hümayun'da ikinci Başkullukçu iken Derviş Mehmed 28-29 yaşlarındaydı. O günlerde, değişik isimlerle meşhur olan bir “mübarek yağdan” dan söz ediliyordu. İşitildiğine göre, “bundan bir miktar bir adamın eline geçse, iksire malik olmuş gibi” olur; “birbirine fındık kadar hediye gönderseler, bu yağa malik oldum diye defineye malik olmuş kadar” övünülürdü. Fakir-zengin herkes çok rağbet edilen bu mübarek yağa ihtiyaç duyardı. Derviş Mehmed, fakirlere hizmet için bu yağın yapılışını öğrenmeye karar verir. “Lakin bu kimya-yı saadeti yine bir ehbinden görmeyince çare yoktur” derken, akrabasından Hasib Efendi'nin bir mecmuası eline geçer. Bu mecmuayı incelerken, bir sayfada “Kılar-ı Hassa'da yapılan muşamma”¹⁴ tertibinin¹⁵ yazılı olduğunu görür. Bu tertibi hemen bir kenara yazıp saklar. Daha sonra kaleme alacağı risalede bu terkibe de yer verecektir.

Matrakçı Nasuh'un fırçasıyla Topkapı Sarayı'nda Güllhanebaşı

Bundan sonra Derviş Mehmed meşhur Neşati yağının peşine düşer. Enderûn'da Seferli Koğuşu¹⁶ mensubu Neşati Efendi hazretlerinden

¹⁴ Muşamma': Muşamba; mum, balmumu, kauçuk veya benzer herhangi bir madde; ya da bu gibi bir madde ile kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş bez veya diğer dokumalar; bir tür yakı; bitkilerin salgıladığı balmumuna benzer madde.

¹⁵ Tertib: “Ecza ve makadîr-i muhtelifeden mürekkebe ve ma'mul devayi müstahzar, onu havi reçete.” (Kamûs-ı Osmani).

¹⁶ Seferli Koğuşu: “Enderun teşekküllerinden “Seferli Ocağı” mensuplarının koğuşlarına verilen addır. Kiler koğuşundan evvel, Doğancı koğuşundan sonra gelirdi Bu koğuş mensuplarının ilk zamanlarda vazifeleri Enderun halkının çamaşırlarını yıkamak idi. Sonraları teşkilat genişlemiş, bir ilim ve sanat mektebi haline gelmişti. Âlimler, şairler, musikişinaslar, hanendeler, nakkaşlar, kemankeşler, pehlivanlar buradan yetişirdi. Dilsiz ve cüceler de bu koğuşa mensuptu.” (M. Z. Pakalın: c. III, s. 142; Ayrıca bkz: İ. H. Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı. s.311- 2).

ara ara sorarak bir takım eczanın adını öğrenir. Neşati Efendi'nin¹⁷ onu istidatlı bulduğunu, ancak, “*yaparken görmeyince malumun olmaz*” dediğini nakleden Derviş Mehmed, Neşati Efendi'nin, “*bir gün külhan başına¹⁸ gelsin diye*” haber göndermesi üzerine, kendi ifadesi ile “*alelacele varup, hizmetinde hazır durup, can u gönülden tabhını¹⁹ tahsil*” eder. Neşati Efendi, yağın terkiibini de lütfeder, ancak terkiibin eczasından birini saklar ve “*bunu her yaptığında benim yağımdan yumurta kadar kat ki, bir ecza noksandır, tamam olur*” der. Bunun üzerine Derviş Mehmed, kendi ifadesiyle, büyük bir şüpheyi kapılıp, düşüncelere dalar. Bu arada Yahudi bir aktardan da Saraya ait bir yağ terkiibini öğrendiğini şöyle anlatır: “*Hekimoğlu derler bir Yahudi bazı ecza-ı attariye ve ud ve anber ve misk satar idi. Buna yağların bazısını ısmarladığımda dedi ki: “Ne yapacaksın?” Ben dahi ketm etmeyip Neşati Yağı yapacağımdır*” dedim. Bana dedi ki, “*Sen bir iyi adamsın, benim pederimin defterinde bir yağ vardır; vaktiyle Silahdar Ağalar²⁰ tarafından almışlar, sana o terkiibi²¹ getireyim*”. Ben dahi, “*Getir*” diye, pek de talip olmaz gibi cevap verdim. Ertesi günü geldi, beni bir تنها yere götürüp okudu, ben de yazdım”.

Çok sevenin Derviş Mehmed, Yahudi aktara pek çok ikramda bulunur. Aktarın ertesi gün bir başka defter bulup getirmesini de şöyle anlatır: “*Yahudi, gitti, ertesi gün başka bir defter daha bulup getirdi onu da yazdık. Hâsılı bu şekilde o değerli yağa mâlik olup sevinçle korudum, cânım gibi sakladım.*”

Derviş Mehmed sonunda, “*ecza-yı şerifi evliyanın himmetiyle*” elde ettiğini yazar. Sonuca ulaşmasını kendi başarısı saymayıp, büyük bir tevazu gösterir. Bu yağın tarifine sahip olduğuna çok sevinir; bu değerli yağın terkiibini canı gibi koruyup saklar, fakat yapmaya bir türlü kudreti olmadığından bu bilgi bir

¹⁷ Neşati Efendi, metinden anlaşıldığına göre, Seferli Koğuşuna mensup olup, Gülhane’de bulunan bir binada tıbbi ve kokulu bitkilerden aromatik yağlar elde ediyor olmalıydı; genel başvuru kaynaklarından hakkında bilgi edinemedik.

¹⁸ Gülhane: Topkapı Sarayı surları içinde kalan bölgede, Sarayburnu ile Ahırkapı arasındaki bahçe. Adını buradaki gül bahçesinden ya da saray için gülsuyu ve gülbeşeker üreten bir yapıdan aldığı sanılmaktadır. (*Büyük Larousse*).

¹⁹ Tabh: Pişirme, kaynatma; ilâç kaynatma; ateşte pişirilerek hazırlanan ilâç. (*Kâmûs-ı Türkî*).

²⁰ Silâhdâr Ağa: “Sarayın ileri gelen erkânından birinin ünvanıdır. “Silâhdâr-ı şehriyârî” de denilirse de maruf olan “Silâhdâr ağa” dır. Silâhdâr ağa ilk zamanlarda “Erkân-ı havass-ı cüvani” denilen ağaların ikincisi idi. Birincisi “Has oda başı” idi Silâhdâr padişahın yakınlarından olduğu için mühim bir vazife idi. Merasim ve alaylarda at üzerinde, başında zülûf ve kırmızı kadifeli üskûf olduğu ve padişahın kılıcı sağ omuzunda bulunduğu halde hükümdarın sağ gerisinde yürürdü.” (M. Z. Pakalın: a.g.e., c.III, s.221).

²¹ Terkiib : “Bir şeyi diğer şey ile karıştırmak, mürekkeb kılmak: Terkiib-i ecza.” (*Kamûs-ı Osmânî*).

süre gizli kalır. Derviş Mehmed, maddi imkânı olmadığı o günleri için, “*Nice kudretim olsun ki, bir vukiyye şem alınsa beşyüz guruşa muhtaç*” diye yakınır.

Nihayet, 1803-4 (H.1218) tarihinde Kiler’de Başkullukçu olan Derviş Mehmed, “*define-i şerif*”i yavaş yavaş geliştirmeye ve bazı mürekkep tıp kitaplarını incelemeye başlar.

Topkapı Sarayı’nda
Hekimbaşı Odası

TOPKAPI SARAYI’NDA İLAÇ HAZIRLANMASI

Osmanlı Sarayı yalnızca hükümdarın ve ailesinin evi değildi. Devlet Saraydan yönetiliyor; bugünkü anlamda devlet erkânı, Enderun Mektebi mensupları ve meslek erbabı yetiştiren Ehl-i Hiref teşkilâtı ustaları ve çırakları, gece ve gündüz sarayda hizmet edenler; hastaneler, eczaneler ve diğer kuruluşlar Sarayın yerleşim alanı içinde bulunuyordu. Tabiidir ki, 25 ile 40 bin kişiyi bulduğu söylenen Osmanlı Sarayı mensuplarının hastalıklarını tedavi için ilaç yapımının gelişmiş bir uğraş olması kaçınılmazdı. Hekimbaşı Odası olarak bilinen Başlala Kulesi ile Helvahane ve Gülhane gibi yapılarda saray mensupları için çeşitli ilaçlar hazırlanırdı. Hekimbaşının tarifi üzerine eczacılar, Başlala, Enderun Kullukçusu ve Zülüflü Baltacılar’ın gözetiminde ilaç yaparlardı. İlaçlar, Başlala ve Hekimbaşı ile birlikte mühürlendikten

sonra muhafaza edilirdi.²² Başlala ve Başkullukçu mevkileri çok güvenilir olmayı gerektirirdi. Derviş Mehmed'in, kendisine ve ailesine ait yukarıda verilen bilgiler göz önüne alındığında, Osmanlı hükümdarlarının nesiller boyu güven duyduğu bir aileden geldiği söylenebilir.

Gelibolulu Mustafa Âli'nin “*Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis*”inde (16. yüzyıl); Abdullah ibn-i İbrahim Üsküdarî'nin “*Tarih-i Vâkîât-ı Sultan Süleyman-ı Sâni*” (1688-1694) adlı eserinde; Ali Ufki Bey'in (Alberto Bobovio) Enderun'u anlatan el yazmasında Topkapı Sarayı Enderun Hastanesi hakkında önemli bilgiler bulunur. Bunlara göre, Tımarhane Ağası denilen Hadımağalar (siyah ve beyaz haremağaları) hastaneyi idare ediyordu ve hastane girişinde bir daireleri vardı. Molla Tiflisi'nin “*Hünernâme*”sindeki minyatüründe

Topkapı Sarayı Hareminde Cariyeler Hastanesi

²² Başlala: “Padişahlarla her zaman münasebette bulunmalarından dolayı sarayın müteber mansıplarından bir mansıptı. Başlalalık kідeme bakılmaksızın has odaların mütemet, müteber ve müstaitlerinden birine doğrudan doğruya padişah tarafından tevcih olunurdu. Padişahın hususi hizmetine bakar; tebdil gezdiği zaman padişaha refakat ederdi. Hekimbaşılar saray-ı hümayuna geldiklerinde başlâlalara mahsus dairede kalırlar ve hasta mevcut olup ilâc tertibi de gerekirse başhasekilik kulesindeki mahall-i mahsusta mahfuz olan eczaneden icabeden ilâcî eczacıya tertip ettirirlerdi. Fatih zamanında tesis olunan bu eczanede nefsi hümayun veya hanedan-ı saltanat için hekimbaşının tâyin ettiği edviye hekimbaşının refakatinde gönderilen eczacı ve başlâlanın enderunlu kollukçusu ve zülüflü baltacısı birlikte oldukları halde tertip ve hazırlanan ilâcî ihtiva eden şişe veya kutu hekimbaşıyla başlâla tarafından mühürlendikten sonra takdim olunurdu.” (M.Z.Pakalın: a.g.e.)

Hünernâme’den Hastalar Odası’nın tasviri ve hasta arabası

de, Hasta Odası olarak tanımlanan Hastanenin giriş kapısında bir siyahî Bimârhane Ağası ve iki de beyaz Hadımağası resmedilmiştir. Enderun Hastanesinde, Has Odası, Hazine Odası, Büyük Odası, Seferli Odası ve Küçük Odasına ait ayrı bölümler vardı. Bir yer de Cündî’lere²³ ayrılmıştı.

Saray içinde, bugün mevcut olan Harem’deki Cariyeler Hastanesi gibi daha başka hastaneler de vardı. Mesela, Kumbaracılar’ın ve Baylav’ın çalışmalarına göre, Seferliler Koğuşu için Enderun içinde ayrı bir hastane daha vardı.

Seferli Odası mensupları baharda tıbbi bitkileri ve güzel kokulu çiçekleri toplar, bunları damıtarak buhur suyu adı verilen bir kokulu su elde ederlerdi. Buhur suyunu Sultana sunduklarında, karşılığında “buhur suyu akçesi” (atiyye) ile kendilerine ihsan buyrulurdu. Yine Kumbaracızaade ve Baylav’ın tanıttığı 1708 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre, Seferli Odası mensubu Ankaralı Mustafa Ağa buhur suyunun terkiibini hazırlayan kişiydi. Seferli koğuşu mensuplarının yeni bir takım ecza terkipleri geliştirmiş olmaları mümkündür. Derviş Mehmed’in sözünü ettiği ve az çok sorarak bazı eczaları kendisinden öğrendiği Neşati Efendi de Enderûn’da Seferli Koğuşu mensubuydu. Derviş Mehmed’in de meraklı, arayan, soran, keşifte bulunma arzusunda olan biri olduğu anlaşılıyor. Neşati Efendi’nin,

²³ Cündî: Bînicilikte mahareti olanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Arapça bir kelime olan ve asker anlamına geelen “cünd” sözcüğünden türetilmiştir.

Derviş Mehmed'i istidatlı bulması, ancak, “*yaparken görmeyince malumun olmaz*” diye ona, “*bir gün küllhan başına gelsin diye*” haber gönderir. Küllhan, yani ocak başı denen yerin tarifi yapılmamakla birlikte, kastedilenin tıbbi ve kokulu yağların ve suların elde edildiği *Gülhane* olması muhtemeldir. İşlemler için kullanılan çeşitli araç-gereçler, mesela, imbikler, ocaklar; su, kum ve kül banyoları, havanlar, şişeler, huniler burada bulunuyor olmalıydı. Gülhane bahçesi Marmara yönünde deniz tarafındaydı. Derviş Mehmed, gül yağının artık Hindistan'dan gelmeyip, Bulgaristan'ın Kızanlık²⁴ yöresinde gül ekilmeye başlandığını ve bol miktarda gül yağı elde edildiğini anlatmaktadır. Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Menazi'l-i Irakeyn* (1537) adlı eserindeki İstanbul minyatüründe bu bölgeyi de resmetmiş ve bahar çiçekleri açmış ağaçların yanı sıra bir yapı da çizmiştir ki, bunun tıbbi ve kokulu yağ ve suların elde edildiği bina ve bu bölgenin Derviş Mehmed'in Neşati yağının yapılmasını öğrenmeye gittiği *Gülhane* denilen yer olması ihtimali çok yüksektir. Hane, “ev” anlamına geldiğine göre, “Gülhane” adını, gül yağı ve gül suyu gibi tıbbi ve kokulu yağların ve suların üretildiği binadan almış olmalıydı.²⁵

Osmanlı sağlık tarihinde kilerler eczacılık bakımından daima ayrı bir önem taşır. Darüşşifalarda olduğu gibi, sarayda da eczalar ve ilâçlar Kilâr-ı Hassa Odasında saklanıp korunurdu. Kumbaracızade'nin çalışmasına göre, Fatih Sultan Mehmed (1444-1446; 1451-1481) Kilâr-ı Hassa Odası yanında bir de eczane kurmuştu ve burada çiçek suları, lokman ve afyon ruhları, tiryaklar vd. saklanırdı. Bobovio'ya göre, Kilar-ı Hassa Odası mensupları, tiryaklar ve şerbetler hazırlardı. Enderun'un Kilar-ı Hassa odasından Harem'e geçildiğinde, Sultana yemek pişirilen mutfak ile Harem eczanesi vardı. Arşiv belgelerine göre, saraya gereken ecza, hassa kilercibaşının arzı ile istenirdi. Kilercibaşının emrinde olan miskçibaşı²⁶ ecza listelerini kiler-i amireye bağlı peşkircibaşıya²⁷ teslim ederdi.

Derviş Mehmed'in önce Enderûn-ı Hümayûn'da Kilâr-ı Hassa'ya çırağ

²⁴ Kızanlık (Kazanlık): 1878'de Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne, 1908'den sonra Bulgaristan'a bağlı.

²⁵ Gülhane: Topkapı Sarayı'nın doğu tarafında Marmara boyunca uzanan bahçelerin bir kısmının yerine verilen addır. Tâbirin manası gül evidir. Bu ad eskiden orada Saray için gülbeşeker yapılan bir bina bulunduğundan dolayı verilmişti.

²⁶ Padişah ve saray için gerekli olan eczaların miskçibaşılar tarafından temin edildiğine dair bkz: BOA, c.SM, 3/136; BOA, c.SM, 9/437; BOA, c.SM, 12/612; BOA, c.SM, 13/662; BOA, c.SM, 16/838; BOA, c.SM, 34/1746 ve bu miskçibaşların ekseriyetinin Yahudi olduğuna dair bkz: BOA, c.SM, 24/1205; BOA, c.SM, 34/1701; BOA, c.SM, 58/2905; BOA, c.SM, 153/7687)

²⁷ Kiler-i hümayun'daki peşkircibaşı lalaya mutat olarak ecza geldiğine dair bkz. BOA, c.SM, 120/6028.

olması, sonra da sırayla Başkullukçu ikinciliğine ve Başkullukçuluğa tayin olması da onun kademe kademe eczacılıkta ustalaştığını gösterir. Hatta daha Galata sarayında okurken bile eczacılığa merak sardığını düşünebiliriz. Çünkü Galata Sarayı'nda da eczacılık faaliyetlerinin olduğunu arşiv belgelerinden öğreniyoruz.

Saray mutfağının Helvahane adı verilen bölümünde de şifalı yiyecek ve içecekler hazırlanırdı. Bobovio ve Sedat Hakkı Eldem'in verdikleri bilgiye göre, şurup, reçel, helva gibi tatlılar ve kokulu sabunlar Helvahane'de büyük kazanlar içinde yapılırdı. Mesela, her Nevruz bayramında, kırk bir maddeden hazırlanan Nevruziye macunu hazırlanarak Padişaha, Enderunlulara, devlet erkânına dağıtılır; karşılığında ihsanlar alınır.²⁸ Naşit Baylav'ın bulup incelediği *Helvahane Defteri*'ne göre burada ayrıca tiryaklar²⁹, haplar, toz ilaçlar, cevarişler³⁰ de hazırlanmaktaydı.

ECZA TİCARETİ

Risalede, İstanbul'un ecza ticaretine ait önemli bilgiler buluyoruz. Derviş Mehmed, ecza satan aktar dükkânlarından ve bunların Yahudi sahiplerinden söz eder. Risalede yer alan tıbbi ve kokulu yağların İstanbul dükkânlarında hazır olarak satıldığını, ancak Derviş Mehmed'in bunları tercih etmediğini ve başkalarına da tavsiye etmediğini, hatta kolayca kaçıp hazır yağ temin etmek isteyen okuyucuları bu yağların etkin maddeleri konusunda uyardığını aşağıdaki sözlerinden anlıyoruz: *“Vesvese olunmasın, zira bilhassadır tenbih. Bu dühn-i şerifi yapmak murad eden kimesne, bu lâzım olan yağları, Yahudi eczacılarında vardır, kolay olsun derse, eczasında olan havâssı hata itmiş olur. Bu harkdan naşi ve vakıf olduğumdan ötürü, mümkün oldukça her birini âsân vech üzere hall ve taktîr ve tahmininin tarikini beyan eyledim. Zira bu yağı yapmanın âsân tariki, gel Yahudi, falan yağı getir, balmumu, zeytun yağı karışdır, bir mürekkeb yağ olur.”*³¹ Derviş Mehmed, *eczâ-i attâriyye*

²⁸ Padişah için hazırlanan nevruziye takdim eden hekimbaşıya hilat giydirildiğine dair bkz. BOA, c.SM, 101/5062; BOA, c.SM, 117/5895.

²⁹ Tiryak: Eskiden zehirlere ve bazı hastalıklara karşı kullanılan bir cins macun, panzehir (Kâmûs-ı Türkî).

³⁰ Cevariş (cüvariş): Farsça olan “güvâriş kelimesinden Arapçalaşmış olup hazmettirici anlamına gelir. Mideyi güçlendirici, kokuları çözücü ve gıdaları ıslah edici terkiplerdir. (Klasik Dönem İlaç Hazırlama Yöntemleri ve Terkipleri, Hazırlayanlar: N. Sarı, R. Tuğ, A. Zeki İzgöer, M. Yahya Okutan, İstanbul 2003)

³¹ Risale: v. 47b - 48a; Havâss: Hassalar, keyfiyetler anlamında olup, hazır olarak eczacıdan satın alınan yağların niteliklerinin ve dolayısıyla etkilerinin istenildiği gibi olmayacağı anlatılıyor. Hall: Çözme, karışık bir maddeyi ayırma; bir cismi kimya kaidesince mürekkep

satan “*Hekimoğlu derler bir Yahudi*”den de söz eder. Bu tarihlerde hekimlik mesleğinin babadan oğla geçmesi bir gelenektir. Yine bu dönemde ünlü Yahudi hekim aileleri vardı. Yahudiler ecza ticaretiyle de yakından ilgiliydi.

Bir kısım yağlar İstanbul’da kolay ve bol miktarda bulunabiliyordu. Mesela, elma (adaçayı elması) yağı, “*her eczacı dükkânında bulunur bir mebzûl yağdır*”; darçîn yağı, “*Asitanede her mahalde bulunur ve herkes imbikten çıkarır*”; kehribâr yağı, “*Âsitâne(de) kati vâfir çokdur*” şeklindeki açıklamalar bize bu konuda bilgi veriyor. Bir takım ecza ise pazarlarda saksı içinde, yani köklü olarak satılırdı. Bu konudaki bilgileri; biberiye, “*Pazartesi pazarında saksılarda satarlar bir mübârek nebattır*”; fesleğen, “*bir güzel kokulu ottur. Baharda saksılara dikip satarlar*” gibi açıklamalardan ediniyoruz.

Bir kısım yağların ise İstanbul dışından, bazen de pek uzak yerlerden getirildiğini öğreniyoruz. Mesela, gül yağı önceleri uzak doğudan gelirmiş. Derviş Mehmed’in anlattığına göre gül yağının “*gayet a’lâsı Hind³² diyarından gelirmiş, sonra bir kimse bu dühn-i şerîfi Rumeli’nde Kızanlık denilen mahalde icrâ edip, ol andan bu vakte değin Kızanlık’dan gelen dühn-i şerîf Âsitâne’ye gelip diğer memleketlere bu taraftan*” gidermiş. Derviş Mehmed, böylece gül yağı çıkartmaya gerek olmadığını anlatır: “*Her sene hem-irâ’e-i mülûkânelerinde beher sene biner miskâl olarak Kızanlık’dan gelmededir ve bazen yüzer ve ikişer beşer yüzer de getirirler. Üç miskâl lâzım deyu bu amele giriftâr akıl kârı değildir.*” Bundan sonra, gül yağının fiyatının çok ucuzladığını ve gül yağının İstanbul üzerinden dünyaya dağıtılarak ticaretinin yapıldığını öğreniyoruz.³³ Derviş Mehmed, Rumeli’den Saray’a büyük miktarda gül yağı geldiğini ve elde etmeye değmeyeceğini söylemekle birlikte, özel bir yöntem vermekten de geri durmaz.

Ödağacı yağının da Hindistan’dan ithal edilen, hatta bazen piyasada bulunamayan bir yağ olduğunu, “*A’lâsı Hindistan’dan gelir* (koyu kırmızı renkli); *bazen gelmeyip bulunmazsa yapmak muktezâ olur*” ifadesinden anlıyoruz.

Drog ve yağ ticaretinin yön değiştirdiğini gösteren örnekleri de bu risalede buluyoruz. Mesela, Derviş Mehmed, “*karanfil yağı Hind’den gelir. A’lâsı şimdi Felemenkten dahi geliyor*” demektedir. Kakule yağı “*Felemenk’ten*

olduğu eczaya tahvil ile terkiibini bozma (Kâmûs-ı Türkî).

³² Bazı ecza ve drogların ithal edildiği dönemin drog ticareti merkezlerinden; Hind adalarını da içine alan Hindistan bölgesi.

³³ Kızanlık’ta imal edilen gül yağının güvenli olarak taşınması, ticareti, vergisi ve denetimi konusunda çeşitli önlemlerin alındığına dair bkz: BOA, c.SM, 197/8180

gelir. Bazen bulunmaz.” ifadesi de bu tarihlerde Hollanda (Felemenk) ile yapılan tıbbi yağ ticaretinin kanıtıdır.

Bir takım eczanın ise zaman zaman piyasada bulunamadığı anlaşılmaktadır. Piyasada bulunmadığı zamanlarda ihtiyaç duyulan yağların yerli üretim ile elde edildiğini yine Derviş Mehmed’den öğreniyoruz. Nasıl ki Kızanlık’ta üretilen gül yağı kaliteli olup ucuza mal edilmişse, diğer tıbbi ve kokulu yağlar da piyasada bulunmadığı zaman yerli ürün olarak elde edilirdi. Mesela, Derviş Mehmed, ödağacı yağının yanı sıra, karanfil yağının da, Hindistan’dan ya da Hollanda’dan gelmediğinde, kendisinin yaptığını anlatıyor. Hatta elde ettiği karanfil yağı için, “*Hakir çıkardım, Hind’den gelenden âlâ oldu*” diyerek, kendi yapımını övüyor.

Bulunmayan eczanın bazen de muadili kullanılırdı. Mesela, Derviş Mehmed, “*Bu zamanlarda pelesân-ı mısri bulunmadığından bedeline turunç*” kullanılmasını tavsiye eder. Bizans döneminden beri baharat dükkânlarının bulunduğu yere Mısır Çarşısı adının verilme nedeni daha çok Mısır’dan ve Mısır yoluyla Yemen ve Hindistan’dan getirilen çeşitli ürünlerin, türlü alet, ecza ve baharatın satıldığı pek çok dükkânı ihtiva etmesindendir. Geldiği yerin adıyla anılan diğer eczalar da *Venedik termentisi*, Mekke’den gelen *Kâbe pelesengi* ve Amerika’dan gelen *Yeni Dünya ve Peru* pelesengleridir.

Derviş Mehmed, sakız üretiminden adını alan Sakız Adasından sakız ithalinin yapıldığını, bilinen bir husus olduğundan, açıklama ihtiyacı duymamış olmalıdır. Buna karşılık, karabaş bitkisi için, “*Sakız Adası’nda çok olur. Ol cezîreye istihârs³⁴ derler*” diye bilgilendirme ihtiyacı duymuştur.³⁵

Mûmya-i ma’deni ise İran’dan ithal ediliyordu. Derviş Mehmed, bu maddenin nereden geldiğini ve nasıl elde edildiğini ayrıntısıyla anlatır: “*Dârâcerd nâm mahalden gelir... Acem ilinde Şebankâre nâm dağda bir mağara yukarusundan damlar. Altına altın maşraba korlar, içine akar derler. Müncemid olmasın deyu altın maşraba korlar, tâ ki maşraba dolup âhar yere dökeler, anda müncemid olur. Bazı dağlarda ve sularda bulunur. Kafru’l yehûd derler.*”

Nihayet, Neşati yağının özellikle Mekke ve Medine’ye ihraç edildiğini

³⁴ Sakız ağaçları çok olduğu için bu adı alan Sakız adasının Yunanca adı Hios (Xios)’tur.

³⁵ Helvahane’de Padişah için her sene yapılması mutlak olan macunlara katılmak üzere Sakız adasından muhtelif drogların alındığına dair bkz: BOA, c.SM, 1/6; BOA, c.SM, 3/101; BOA, c.SM, 8/357.

ve karşılığında terkibe giren yağlardan alındığını, “*Husûsan Mekke ve Medine’ye üstâdımız Neşâtî merhum çok göndermiş ve anlar dahi buna lâzım olan yağlardan gönderirlermiş*” ifadesinden anlıyoruz.

Katıştırılmış (Mağşûş) Ecza

Hâlis ile Fâsid Eczayı Tefrîk

Bugün olduğu gibi tarih boyunca da pazarda birçok maddenin katıştırılmışı (tağşîş olanı) satılmış ve insanlar aldanarak bunları halis ecza diye satın alabilmıştır. Değerli bir ecza adı altında ona benzeyen daha ucuz bir ecza satılabildiği gibi, ağırlığını artırmak için eczaya kum, talk gibi maddeler eklenmiş olabilir, değerli yağlara ucuz yağlar katıştırılabilir, ya da ecza iyice kurutulmayabilir. Derviş Mehmed bu konuda hassastır ve yeri geldikçe saf olmayan ecza konusunda uyarılarda bulunur. Mesela, karanfil yağını “*bilene elli paraya, bilmeyene yüz paraya dirhemini satarlar; bazen mağşuş olur bulunmaz*”; ödağacı yağı alınırken “*kokusu*” ölçü alınarak denenmelidir: “*Bir mahalline sürmek ile yirmi dört saat kokusu gitmez. Bir katresini âteşe damladasın, eğer üd-ı mâverdî gibi kokarsa hâlisdir aksi hâlde fâsiddir.*”; “*Üd-ı mâverdînin bir nev’i olur ki, âna buralarda bağdadi ıtlâk bahâsı dündür, müteber değildir. Velâkin içerusu çürük olmaz. Çürük olursa da âsân tefrîk olunur*” gibi uyarılarda bulunur. Yağın hazırlanmasında kullanılacak sıvağı³⁶ maddesinin de saf olmasını şart koşar. Mesela, “*hâlis sarı balmumu şarttır, dikkat lazımdır*”; biberiye, “*hâlis sâde revgan ile karıştırılacak*” şeklinde uyarılarda bulunur.

Ticaret konusunu işlerken ele aldığımız örneklerde gördüğümüz gibi, Derviş Mehmed gerektiğinde, bir eczanın en iyisinin nerede yettiğini, nereden getirtildiğini, ya da nereden ithal edildiğini belirten bilgilerle yol gösterir. Aynı isim altında satılan eczadan hangisinin makbul olduğunu yine gerektikçe açıklar. İyi ile kötüyü ayırt etmeye yarayan bir takım ipuçları da verir. Derviş Mehmed, bir eczanın iyisini kötüsünden ayırt etmeye yarayan, rengi ve tadı gibi özelliklerini açıklar. Mesela, besbâsenin “*a’lâsı sarı ile kırmızılığa mâil*” olur. Karabaş’ın “*a’lâsı yapraklı ve çiçeği arguwân renkli ve tadı gayet yakıcı ve acı*”; karanfil’in, “*pek a’lâsı su görmeyüp kuru*” olanıdır. Derviş Mehmed, kendi tercihini de belirtir; mesela, “*hakîr üç-dört türlü anbere rast geldim. Cümlesinden ind-i hakîrânemde makbûl olanı anber-i*

³⁶ Merhemlerde etken maddeyi taşıyan ortama sıvağ denir. Eski medeniyetlerde katı ve sıvı yağlar, mumlar, zamlar ve bal, merhem sıvağı olarak kullanılırdı. Yağ çoğunlukla rezinler, mumlar ve bitkisel kökenli tozlar ile karıştırılırdı.

eşhîdir” demektedir.

Bir takım eczanın o günkü piyasa değerini de Derviş Mehmed’den öğreniyoruz. Mesela, 1803-4 (H.1218) yılında balmumunun bir vukiyyesi (1283 gram) 500 kuruşa satılmış. Risalenin sonunda bulduğumuz listelerde yer alan yağların maliyetini incelediğimizde bu yağların o günkü maddi değerlerini öğrenebiliyoruz. Mesela, Neşati yağına katılan yağlardan en ucuzları hatmi ve mürrüsâfi yağları (bir-iki para); en pahalıları ise ödağacı, nane ve kalye-i misk yağları idi. O gün için terkinin “*cem‘an isfenciyardan* (ispençiyardan/eczacıdan) *toplam fiyatı 1053 kuruş 27 paraya*” mal olmaktadır. Derviş Mehmed’in, “*Bir mikdârına bir at bağışladıkları ma‘lûmumdur*” ve “*Beş-on dirhemine mâlik olan hazîneye cevâhir saklar gibi hıfz-ı hirâset ederler*” dediği Neşati yağı, söylendiği kadar değerlidir.

Muadil (*Bedel*) Ecza

Günümüzde, hekimin yazdığı bir ilaç yoksa eczacı hastaya onun muadilini verir. Fakat bugünkü muadil ilaçlar ticari isimleriyle ayırt edilirken, Derviş Mehmed’in döneminde kastedilen “eş değerde” olma hususiyeti, aynı etkiye/etkili maddeye sahip olma anlamına gelirdi. Tıp ve eczacılık kitaplarında bir takım ecza birbirinin “bedeli” olarak kabul edilir. Derviş Mehmed de, aşağıda adı verilen yağlardan biri bulunmadığı takdirde, diğerinin onun yerine kullanılabileceğini, yani “bedel” olduklarını belirtir:

cevz-i bevva yağı - besbâse yağı

mürr-i sâfi - belesân yağı

mu‘asser habbû’lbân yağı - seliha - dârçîn yağı (*beş diremi*)

elma yağı - karabaş yağı (*berelere sürmek ile bedelidir*)

turunc kabuğu yağı - pelesân-ı mısırî (*Bunda olan kuvvet aynıyla pelesân-ı mısırî’de dahi mevcûd imiş. Bu zamanlarda pelesân-ı mısırî bulunmadığından bedeline turuncun sarı kabuğunun yağı isti‘mâl olunur.*)

turunc kabuğu yağı - sünbül-i rumî (*ânın tabiatındadır*)

kakule yağı - karanfil yağı (*bedeli kendi kadar*)

huzâme yağı - nane yağı

merzencûş yağı - karınca yağı (*Bu kadar hayevânın helâkına sebep olmasınlar deyu tahrîr olundu*)

mey⁴ a-i sâile (karagünlük yağı) - lâden yağı

mûmya-yı ma'denî - kafu'l-yehûd zifti (*bir buçuk kadarı*)

Derviş Mehmed'in yukarıdaki açıklamalarından anlaşılacağı üzere, eşit etkiyi sağlamak için bazen bedelin daha fazla miktarda kullanılması gerekmektedir.

TECRÜBELER, BULGULAR, KANITLAR

Risale incelendiğinde görüleceği üzere sır tutulan bir takım bilgileri öğrenmek kolay değildir. Tıbbi etkisi olan maddeler tarih boyunca itibar ve gelir kaynağı olmuştur. Derviş Mehmed de öğrendiklerini bir süre sakladığını açıkça ifade etmiştir. Çünkü ancak 1803-4 (H.1218) tarihinde Kiler'de Başkullukçu olduğunda, “*derûnunda mezkûr olan define-i şerîfi*” yapma imkânı bulmuştur. Yazdığına göre, Sultan II. Mahmud (1808-1839) onu desteklemektedir. Böylece gizli tuttuğu ecza terkiplerini hazırlayabilecektir. Hazırladığı terkinin tesirlerini gördükçe sırlarının da açığa çıktığını, “*Bu mektûm olan esrâr-ı nihânu âşikâr olundu*”; “(Allah'ın) *Nâfi*” isminin sırrı *zuhûr eyledi*” ifadeleri ile anlatırken, yağın neden “*mübârek*” sayıldığını da açıklamış olur. Risalede verdiği diğer bir takım bilgileri de sır olarak değerlendirir. Mesela, ödağacı yağını çıkarmanın (*istihracının*) büyük bir sır olduğuna, ehil olmayanlara verilmemesine dair “*bildiğim budur ve pek esrârdır. Hıfz oluna, nâ-ehle demeyeler*” ifadesi ve mûm-ı asel için, “*esrârımız olan eczâ-yı mübâreke*” nitelemesi benzer bir tutumu yansıtır. “Esrarımız” diye nitelediği ecza ve yöntem bilgileri bir bakıma Derviş Mehmed'in “kendi buluşları” olmalıydı. Neşati yağı terkininin ise, halk arasında kaybolmuş bir bilgi olduğunu, “*beyne'n-nâs zâyi' olmuş bir ma'ârifden olub*” diye ifade eder. Kaybolan bu bilgi Derviş Mehmed tarafından yeniden ortaya çıkarılacaktır.

Derviş Mehmed, bizzat uygulama yapmanın önemi üzerinde ısrarla durur. Dühn terkiibi için, “*Lâkin bu kimyâ-yı sa'âdet yine bir ehlden görmeyince çâre yokdur.*”; ve “*Neşâtî Efendi hazretlerinden nûm istifsâr ederek bazı eczâları haber aldım. Merhûm yaparken görmeyince ma'lûmun olmaz dedi*”, şeklindeki açıklamalarla gözlemin ve deneyin önemini açıkça vurgular. Dühn terkinini fiilen yapmaya giriştiğini, “*icrâya mübâşeret olundu*” diye ifade eder.

İlgi çekicidir ki, Derviş Mehmed birçok kere eczanın ve terkiplerin etkilerine ait kanıt sunma ve kaynak gösterme gereğini duymuştur. Bu nedenledir ki yapılan gözlemlere ve edinilen tecrübelerle atıfta bulunur. Yüksek “*menfa’atı müşâhede*” olunduğundan ötürü Neşati yağına da çok önem verir. Derviş Mehmed, kendi tecrübelerine ve mu’tad, yani rutin uygulamalara açıkça vurgu yapar. Mesela, dühn terkiplerinin etkisine dair verdiği bilgilerin doğruluğunu, “*mesmû’an ve mücerreben havâssını verelim*” diye ifade eder. Ayrıca, ilacın etkisine dair bilgileri birçok tecrübe sonucunda edindiğini açıklar. Örneğin, nevâzil tuğyânı tedavisi için, “*bu dahi hezâr kere hakîrin tecribemdir ve merhemin hâssasındandır*”; şiddetli nezle tedavisi için, “*mücerrebim ve mu’tâdındır*”; yanıkların tedavisi için, “*bunu dahi hakîr hezâr be-hezâr tecrîbe eylemişimdir*” demektedir. Yağlardan, huzâme yağının etkisini, “*mücerrebdır*” diye savunmakta; mercanköşk suyu için ise, “*bazen midenin fesadı akabinde birer fincan nûş iderim, gayet menfa’atı mücerrebimdir ve bazı ihvâna ağrı ve bir az sancı zuhûr eylese âna dahi ziyâde müfîd oldu. Hezâr be-hezâr içerdim ve tecrîbe eyledim. Hâsılı suyu bu derecelerde menfaatlıdır Ekseri kendi mücerrebimiz olduğundan ziyâdece üzerinde duruldu*” diyerek, bizzat kendisinin almış olduğu sonuçlara vurgu yapmaktadır.

Derviş Mehmed, bazen de yağı kullananlardan etkilerini soruşturmakta ve onlardan aldığı geri bildirimleri yağın etkili olduğunun kanıtı olarak sunmaktadır. Mesela, Neşati yağının “*menâfi’ini katı çok kimseler nakl ü beyân etmişlerdir; nohud kadar kahve ile akşam ve sabah isti’mâl eden nisâ tâifesi’nin hayzı kanın yürüdüirmiş, dahi hakîrden isteyenlerden duymuşumdur; Bazı ihvândan hâssasını suâl eyledim. Takrîr buyurdular ki, defalarca tecrübe eylediklerini ifâde ve dahi kullandıklarını ayân u beyân eylediler*” demektedir. Risalede ele aldığı diğer bir takım yağların etkilerini, kullanmış olanların tecrübelerine dayandırarak kanıtı dayalı bilgi olarak sunar. Mesela, damıtık ağaç kavunu yağının etkisi için, “*nûş iden zevât-ı izâmın ma’lûmlarıdır.*”; acem nefti yağının kokusu için, “*gün geçtikçe sertliği gidip hoş bir koku peyda eder ki tarifine hacet yoktur, kullanan zevât-ı kirâmın ma’lûm-ı şerîfleridir*” şeklinde kanıt getirir.

Derviş Mehmed, bir yağın elde edilmesinde kullanılan birden çok yöntem arasından kendi tercihini de belirtir. Mesela, şemsiye gül yağı için, “*hakîrin tahsîlim ve muhtârım budur ki, tahrîr olundu*” der; sakızın halli sanatı için, “*biz bu tertîb ile yapup bu mürekkeb dühne ilhâk ederiz*” şeklinde kendisinin

uyguladığı yöntemi belirtir. Kendisince uygun ve doğru olan yöntemleri ve kullanım alanlarını, yetkili bir kişi ifadesiyle, “*muvâfıkdır, müfıddir, münâsibdir*” gibi tabirlerle belirtir. Mesela, sa’ter için verdiği tedavi reçetesine “*gayet muvâfıkdır*”; dakik ile yapılan huzâme yakısının yara tedavisi için, “*müfıddir*”; “*turunc yaprağını ufûnetli zamanda kurutsalar münâsibdir*” demektedir. Risalede pek çok kesin ifade de yer alır; mesela, şemsiye sedef yağının yararı için, “*veca’ları kat’ ider*”; şemsiye mersîn yağının tesiri için, “*saça ve sakala sürseler siyah eder*” diye yazar. Çok emin olduğu hususlarda daha da kesin bir ifade kullanır. Mesela, Neşati yağının “*ufûnet-i havayı râfî*” olduğunu ifade ederken, etkisinin “*güneş gibi ortada*” (*ke’ş-şemsi fi vasati’n-nehâr âşkârdır*) olduğunu ileri sürer.

Bir takım yağların etkilerini ise öne çıkararak özellikle metheder. Mesela, turunc için, “*cem’î havâssı tahrîr olursa bir mücelled kitâb olur. Böyle bir mübârek nârençdir*” demektedir. Şemsiye oğulotu yağını ise, “*gayetle senâ olunmuş bir dühn-i mübârekdir*” şeklinde tanıtır.

Derviş Mehmed, gerek gördüğü takdirde bir takım uyarılarda da bulunur. Bazen, zeyt-imağşûl konusunda olduğu gibi, “*tenbih*” tabiri ile başlayıp, açıkça uyarır: “*Hallolunup cümlesinden sonra ilâve oluma. Bizim yaptığımız yağdan beyzî kadar içine zammolunsa havâssına sirâyet eder. Vesvese olunmasın. Zirâ bilhâssadır*”. Bazen de söylediklerinin ifadesi uyarı niteliğindedir. Mesela, mu’asser ânîsûn yağının, “*tayyâriyeti kalîl*” olduğundan, uçuculuğu az olan bu yağ uzun süre saklanacak bir ilaca katmak “*pek de işe yarar şey olmaz*” diye tenbihte bulunur.

Derviş Mehmed, tecrübe etmediği yağların söylenen etkilerini bilmediğini de açıkça beyan eder. Mesela, Neşati yağı için, “*Hâssasındandır ki, Harem-i Hümayûn’a hizmetde olan Dârussa’âde ağaları indinde gâyet müteber bir dühn-i mübârek olup bir mikdârına bir at bağışladıkları ma’lûmumdur. Ammâ niye kullanırlar bilmem. Bazılarından istifsâr olunup cevâbında akşam sabâh yerler imiş. Fâidesi ma’lûmum değil*” demektedir. Mukattar gül ağacı yağı için, “*bazıları bunun bedeli (muadili) mersîn yağıdır derler. Ammâ tahkik edemedim*” şeklinde açıklama yaparak, denemedikleri hakkında fikir yürütmez.

DERVİŞ MEHMED’İN BİLGİ KAYNAKLARI VE ATIFLARI

Derviş Mehmed, genel bilgiler dışında kalan bilgilerini edindiği kaynak kişilerin adını vermeye itina eder. Zaman zaman bir takım hekimlere ve

kitaplara atıfta bulunur, okuduğu yazarlardan naklettiği tecrübeleri ve bulguları özellikle belirtir. Bir takım müfredat ve mürekkebat kitaplarını kaynak alan Derviş Mehmed, *İbn İsa*³⁷, *İbn Baytar*³⁸ ve *Mâlâyesa*³⁹’ *Müfredat*larını *mütâla’a* ettiğini, bu kitaplarda bulduğu malzemeyi önce yazdığını (*tahrîr*), sonra da *tertîb* ettiğini bildirir. Yani, önce yazılı kaynakları incelemiş, bunlardan notlar almış ve sonra edindiği bu bilgileri düzenleyerek bir araya getirmiştir. Derviş Mehmed, yeri geldikçe, yararlandığı kitap ve hekim isimlerini kaynak gösterir. Mesela, anber yağı için *Müfredât-ı İbn İsa*’dan yararlandığını; Acem nefti yağının “*hakikatini anlamağa müsta’id olanın Müfredât-ı İbn İsa’ya nazar*” etmesini tavsiye eder. *Minhac kavlince*⁴⁰, *İshak kavlince*⁴¹, *Takvîmü’l Edviye*⁴²’ye göre diye Acem nefti yağına ait bilgileri birbiriyle karşılaştırır. “*Mûmyanın a’lâsı İhtiyârât kavlince*⁴³ *madenîsidir*” gibi açıklamalarla gerekli gördüğü ayrıntılar için bir takım kaynaklara atıfta bulunur. Şemsiye şebboy yağının elde edilmesini, “*Nuh Efendi takriri üzere*” diyerek, Nuh Efendi’yi⁴⁴ kaynak gösterir.

Câmi’u Müfredâtü’l-Edviye ve’l-Agdiye’nin yazarı İbn Baytar’ın (1197-1248)

³⁷ Yazarın kastettiği *Müfredât-ı İbn İsa*’nın, 17. yüzyılda yaşamış Osmanlı hekimbaşı Sakızlı İsa Efendi’nin *Nizamü’l- Edviye* li Tabib İsa adlı eseri olmalıdır.

³⁸ İbn Baytar (XII. yüzyıl), *Câmi’u Müfredâtü’l-Edviye ve’l-Agdiye* adlı kitabında 1400 civarında drog tanır. Tıbbi etkilerini verdiği bu drogların 200’ü bitkisel olup, 300 yeni drog tanıtmıştır. Anadolu’yu gezmiş olduğundan, bu kitap Türkiye bitkileri bakımından önemlidir. (İslâm Ansiklopedisi İbn Baytar maddesi).

³⁹ *Mâlâyesa’ Müfredatı*: 14. asırda yaşamış Yusuf b. İsmail el-Kutubi’nin, “*Kitâbu Ma la yese’it-Tabib Cehlehu*” adlı eserinde, yazardan *Sahib-i Mâ lâ yese* olarak söz edilir.

⁴⁰ Yazarın, “*Minhac kavlince*” diye kastettiği kitabın, *Minhacü’l-Beyân* olarak tanınan ve 12. yüzyılda yaşamış hekim Şerefeddin Ebu Ali Yahya b. İsa İbn Cezle’nin *Minhacü’l-Beyân fi mâ Yeşamiluhil-insan* adlı eseri olması muhtemeldir. Ancak, yine 12. yüzyılda yaşamış hekimlerden Necibüddin es-Semerkandî’nin “*Kitabu Minhaci’d-Dükkân*” adlı bir eseri ve 13. yüzyılda yaşamış hekim Kohen b. el-Attar el-İsrailî’nin de, “*Minhacü’d-Dükkân fi mâ Yeşamiluhü’l-İnsan*” adlı bir eseri vardır. *Minhac kavlince* derken yazar adı bildirilmediğinden hangi kitaptan söz edildiğinin belirlenmesi için uzun bir araştırma gerekmektedir.

⁴¹ Yazarın, “*İshak Kavlince*” diye kastettiği kitabın, 14’üncü yüzyılda yaşayan İshak bin Murad’ın *Edviye-i Müfrede* adlı kitabı olması muhtemeldir. Ancak, Hristiyan Nasturi hekimlerden Huneyn b. İshak el-İbadi’nin (809-873) *Menkulat-ı Huneyn b. İshak der Tahkik-i Esami-i Edviye-i Müfrede* adlı kitabının kaynak kitaplar arasında bulunduğunu da unutmamak gerekir.

⁴² Yazarın, “*Takvimü’l Edviye*” diye kastettiği kitap, 13. asırda yaşamış Ebu’l -Fazl Hasan b. İbrahim et-Tiflîsî’nin *Takvimü’l Edviye el-Müfrede* adlı eseri olmalıdır.

⁴³ Yazarın, “*İhtiyârât Kavlince*” diye kastettiği kitabın, 14. asırda yaşamış Zeyneddin el-Attar tarafından derlenen, *Prences Bedi’ el-Cemal*’in kullandığı yöntemleri anlatan, *İhtiyarat-ı Bedi’i* adlı Farsça eser olması muhtemeldir.

⁴⁴ Nuh Efendi’nin: Nuh b. Abdülmennan (ölm. 1119/1707) olması muhtemeldir. Müslüman olup, II. Ahmet döneminde hekimbaşılığa kadar yükselen Giritli bir Rum aileden gelmedir. Akabadin adıyla ilaçları anlatan bir eseri vardır.

ve diğer klasik yazarlara ait müfredatların ve mürekkebatların yanı sıra, tıbb-ı cedîd-i kimyevi yazarlarının terkiplerini de inceleyen Derviş Mehmed'e göre Paracelsus (1493-1541)⁴⁵ bu alanda eşsizdir. Başta Paracelsus tıbbı olmak üzere, çeşitli kimya işlemlerinin yer aldığı Avrupa tıbbı, Osmanlı sağlık hayatına Yeni Tıp (Tıbb-ı Cedid) adıyla girmiştir. Derviş Mehmed, Tıbb-ı Cedîd-i Kimyevî'yi anlatan kitapları da incelediğini, elde ettiği bilgileri önce yazarak topladığını, sonra da derleyip düzenlediğini yazmıştır. Risalede adı, *Hekim Peraklus*, *Parasulse*, *Hekîm Parasulse*, *Peraleksus*, *Peraklisus* olarak yazılan Paracelsus'a "isnâd olunan yöntemler" her seferinde titizlikle belirtilir. Mesela, cevz-i bevâ yağı için, "bu marifet Hekîm Peraklus'a isnâd olunur"; mürri-i sâfi yağı "Peraklus'un san'atlarından"; fesleğen yağı, "bu dahî Peraleksus'un san'atlarından"; mu'asser ânîsûn yağı, "Hekim Peraklisus'a nisbet olunur"; "Emmâ, dühn-i ânîsûn'ül- mukattar Hekîm Peraklisus'a nisbet olunur"; hasalbân yağının "diğer Parasulse san'atı üzere istihrâcının tarîki" gibi açıklamalar, kaynak gösterme kaygısının birer ifadesidir. Ayrıca, Artmanus⁴⁶ nam hekîmden kâfur yağ; Etmuluryûs⁴⁷ ve kimliğini tespit edemediğimiz Zülferûs nâm tabîblerden mukattar sakız yağ; ve Maynol'dan⁴⁸ besbâse yağ ile ilgili bilgiler nakleder.

Bazen de isim vermeden, yazılı kaynaklara genel olarak atıfta bulunur. Bu tür bilgiler o dönem müfredat ve mürekkebatlarında yer alan *genel malumut* niteliğinde bilgilerdir. Mesela, portakal kabuğu yağ için, "fâide-i azîmi yazmışlar"; kehribâr için, "ziyâde nef'ini tahrîr iderler"; "bu dühn-i şerîfin şerâfeti ma'lûm olur."; mûmya-yı ma'denî için, "havâs-ı kesîresini Akrabadin sahipleri çok tahrîr eylemişlerdir" diye açıklama yapar.

⁴⁵ Paracelsus: Theophrastus Bombastus von Hohenheim Paracelsus (1493-1541): İsviçre'de doğan Paracelsus, tüm Avrupa'yı dolaşmış; 1527'de Basel'e gelerek, tıp profesörü olarak çalışmış. Anorganik ilaçları, özellikle mineralleri tıba sokmuş ve Osmanlı dönemi tıbbına büyük etki yaparak, hükema-i kimyayyun olarak tanınan, kimyasal maddelerle tedaviye ağırlık veren hekimlerin öncüsü olmuştur. Derviş Mehmed'in beş kere atıfta bulunduğu Paracelsus, kurutulmuş eczaya alkolün tüketici etkisi ile renkli sıvılar elde etmiş ve bunlara tentür adını vermişti. Bu risale, Paracelsus'un Osmanlı ilaç yapımına etkisinin XIX. yüzyılım başlarına kadar sürdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Geniş bilgi için bkz.: N. Sarı ve B. Zülfikar: *The Paracelsusian influence on Ottoman medicine in the seventeenth and eighteenth centuries*. Proceedings of the International Symposium on Modern Sciences and the Muslim World. İstanbul 1992, s.157-179.

⁴⁶ Artmanus: Philippe J. Hartmann (1628-1707): Pomerania'lı olup, Fransa'da öğrenim görmüştür.

⁴⁷ Etmuluryus: Michael Etmüllerius / Etmüller (1644-1683) Leipzig'de doğan ünlü kimyacı hekim.

⁴⁸ Pierre Magnol (1638-1715): Montpellierli Fransız botanikçi. Montpellier'de botanik profesörü ve Kraliyet Botanik Bahçesi başkanı. Günümüz bitki sınıflamasının öncülerinden.

Gerek gördüğünde yazılı kaynaklara isimsiz sözlü kaynakları da ilave eder. Mesela, gül yağı için, “*Kütüb-i tıbb-ı kimyevîlerde gûnâ gûne tahrîr olunmuş. Lâkin hakîr 1805-6 (H.1220) senesi fukaraullahdan bir zât-ı âlî-kadrdan mesmû‘um olup bi- tıbbîhi tahrîr olundu*” diye, işittiği farklı bir yöntemi de kitabına ekler. Yine mesela, şemsiye biberiye yağının etkisi için, “*gayet mücerredir deyu bir seyyâhından ahz olundu*”; şemsiye oğulotu yağı elde etmek için verdiği farklı bir yöntem için de, “*bir tarîk dahi me‘hûzumuz oldu ki*” şeklinde açıklamada bulunur.

ECZACILIK VE ECZACILAR

Osmanlı döneminde eczacılıkla ilgili görev yapan çeşitli meslek sınıfları vardı. Klasik İslam tıbbının temel alındığı dönemde eczacıya *aşşâb* ve *saydelânî* denirdi. Ayrıca, şerbet hazırlayanlar *şerbetçiyân*, macun yapanlar *macuncuyan* gibi meslek ünvanlarıyla tanınırdı. Ecza yapan çeşitli esnaf sınıflarını anlatan Evliya Çelebi (1611-1682), badem, servi kozalağı, ceviz, yasemin, sümbül, gül gibi çeşitli eczadan yağ çıkartan ve satan *esnâf-ı edhan u edviye* ve dükkanlarında gülsuyu (mâ-i verd) ve yasemin suyu (mâ-i yasemin) gibi itriyâta ait hoş kokulu sular satan *esnâf-ı gülâbcuyân* dan söz eder. Anlıyoruz ki, tıbbi yağların ve kokulu (aromatik) suların elde edilmesi ve ticareti bir gelenektir.

17'nci yüzyıldan itibaren Osmanlı hekimlerinin bir kısmı Avrupalı hekimlerin, özellikle de Paracelsus'un (1493-1541) tıbbî kimyaya ait kitaplarından etkilenmeye başlamış ve Avrupa'dan aktarılan bu yeni tıp, “tıbb-ı cedîd” adıyla tanınmıştı. Tıbbî kimya ile uğraşan hekimler “hükemâ-ı kimyâiyyûn” olarak anılırdı. Salih bin Nasrullah (ölm. 1670) ve Ömer Şifâî (ölm. 1742) başta olmak üzere bir kısım Osmanlı hekimleri Paracelsus'un ve diğer Avrupalı hekimlerin tıbbî kimyaya ait eserlerinden yararlandılar, çalışmalarına ve kitaplarına bu yeni bilgileri de kattılar. Tedavide kullanılan ve ecza-yı tıbbiye olarak ifade edilen tıbbi maddeler 17'nci yüzyıldan sonra *ispençiyariye ve kimyeviye* tabirleriyle de ifade edilir oldu. Derviş Mehmed'in risalesinde sözünü ettiği ilaç hazırlayan ve satan *ispençiyar/isfenciyyar* tanımı Salih bin Nasrullah'ın “*Gâyetü'l-Beyan fî Tedbiri Bedenî'l-İnsan*”ında şu cümlelerle verilir: “*İспенçiyar, otlar ve eczacılar dükkânında mevcut olup, hekimin ısmarladığı üzere şerbetler ve macunlar ve haplar yapan kimseye derler*”. Yeni tıbbın aktarıldığı kitapların bir kısmında ilaç yapımında kullanılan araç

ve gereçlerin çizimleri ve resimleri yer almakta, ham eczanın işlenmesi ve ilaç haline getirilmesiyle ilgili tanımlar ve bilgiler bulunmaktadır.

HAM ECZA / DROG / MÜFRED DEVA / MÜFREDAT

Osmanlı döneminde, bitkilerin etkili madde ihtiva eden kısmına *ecza* adı verilir. Ecza tabiri günümüzün drog kelimesi karşılığıdır. Etkili maddeleri çıkarılacak olan çiçekler, tohumlar, kökler vd. birer ham ecza olup, bunlardan ilaç hazırlanırdı. Ham ecza, aşağıda anlatıldığı gibi çeşitli yöntemlerle işlendikten sonra basit ilaç / müfred devâ haline getirilirdi. Ancak, eski tıpta bir takım meyve ve sebzelerin ve hayvan ürünlerinin doğrudan, işlenmeden de deva, yani ilaç olarak hastalara verildiğini biliyoruz. Mesela, elma, üzüm, tavuk, balık gibi çeşitli besin maddeleri hastayı tedavi amacıyla reçete edilirdi. Kısacası, ilaç hammaddesine drog anlamında ecza denirdi. Bu metinde de “drog” anlamında “ecza” kullanılmıştır. İlaç ve çare anlamına gelen devâ kelimesi tek ya da basit anlamındaki müfred kelimesi ile birlikte kullanıldığında müfred devâ (materia medica) olarak, tedavide tek başına kullanılan ecza / drog, yani basit ilaç anlamına gelirdi. Müfred devâları tanıtan kitaplara da *müfredât* adı verilir.

Dühn kelimesi ise yağ anlamına geldiği gibi, merhem olarak sürülen yağ ya da yağlı terkip anlamında kullanılır. Edhân ise, dühn kelimesinin çoğuludur. Derviş Mehmed, değerli bulduğu yağları, *dühn-i mu'teber*; *dühn-i latîf*; *dühn-i mübârek*; *edhân-ı mübâreke*, *edhân-ı tayyibe*; *dühn-i şerîf*; *edhân-ı şerîfe*; *dühn-i latîf-i hoş-bû*; *dühn-i şerîf ve lâîf*; *gâyet mu'teber bir dühn-i mübârek*; *dühn-i celîlü't-te'sîr* gibi övücü tabirler ile nitelendirir. Yaptığı merhem nasıl uygulanacağını tarif ettikten sonra “*Allah'tan bağışlanma isteği, dua, salât ve selam ile sürülürse daha münasip ve daha iyi olur. Zira bu merhem, Allah resulünün merhemidir*” diyerek yaptığı ilaca bir kutsiyet de izafe eder.

Derviş Mehmed'in risalesinde 40'dan fazla kokulu ve tıbbî yağın (Olea Aromatica ve Olea Medicata) elde edilme usûlü yer alır. İleride göreceğimiz gibi, bunların birçoğu tek başına basit birer ilaç olarak bir takım hastalıkların tedavisi için ayrı ayrı tavsiye edilmektedir. Yağların hepsi birleştirildiğinde (terkip edildiğinde) ise bir mürekkebât, yani bileşik ilaç elde edilir ki bu da Neşati yağıdır.

İlaç yapabilmek için önce ilacın elde edileceği ham maddeyi ya da maddeleri doğru tanımak gerekir. Derviş Mehmed'in hazırladığı Neşati

yağının terkinde bulunan ve ilacın yapımında kullanılan maddeler konusunda ayrıntılı ve ayırt edici bilgiye sahip olduğu, bir takım eczanın farklı isimlerini ve tanımlarını vermesinden anlaşılıyor. Mesela, huzâme için, “*yaban şebboyudur, yaban mannisi(?) dahi derler. Şiraz’da dürr-dâne derler bir otdur. Uzun budakları ve ufak yaprakları olur ve kızıl çiçeği olur. Ekserisi kum arasında biter, kokusu kına kokusuna benzer.*”. Sedef için; “*bu sedeftir, galatdır, asıl ismi tıb kitaplarında sezâb’dır. Emmâ sedef deyu inci kabına zâhib olmayalar*”. Oğulotu için; “*oğul otu, tıp kitaplarında ferâsiyûn-ı ebyaz dedikleri otdur*” diye açıklamalarda bulunur.

Derviş Mehmed, bir kısım eczanın doğru olarak tanınması için gerek gördüğünde Türkçe ya da Arapça-Farsça dillerindeki karşılıklarını verir. Mesela sâter için; “*Türkîce kekik otidir ve arnabud biberi dahi derlermiş, yine Türkîce güyegi otu dahi derler*”. Karabaş için; “*Bunun adına ustuhudûs derler, yer karağan çiçeği derler ve karaburgulu derler. Türkîde müsta’meldir. Arabî’de mümsikü’l-ervah derler*”. Acı elma için; “*Türkîde diş otu dedikleri adaçayının elmasıdır*”. “*Mey’a-i sâile karagünlük yağıdır, asel-i lebeni dahi derler. Türkîce sığala derler, hasalbânın cüz’i a’zamıdır.*” Kalye-i misk için; “*Fârisi’de zebâde derler*” diye açıklama yapar.

Ecza Çeşitleri / Eczâ-yı Mütenevvi’a

Derviş Mehmed, yağ terkinde yer alan çeşitli eczalardan elde edilen yağları, eczâ-yı mütenevvi’a adı altında dört sınıfa ayırır: *şemsiyye*, *mukattarât*, *mu’attarât*, *sâir ecza* ve *ma’deniyyât*. Bu terkibe sivağ olarak halis balmumu ve revgan-ı zeyt katılır. Derviş Mehmed’in ve hakkında bilgi bulamadığımız Hasan Bey’in terkip listelerine göre, yağların elde edilme yöntemi esas alınarak risalede yapılan sınıflandırılma aşağıdadır:

Şemsiyye: Kantarûn, sedef, zambak, papatya, zater, biberiye, mercanköşk, tâze râziyâne, kekik, gül, şebboy-ı asfer, turunc kabuğu, pelin, hatmi ve oğulotundan şemsiyye yağı elde edilir. Zeytinyağında, güneşe nazır bekletildiğinden bu yağlar *şemsiyye* adını alır.

Mukattarât: Taktir edilen, yani damıtılan anlamına gelir. Damıtılarak elde edilen buhûr-ı meryem, acı elma, nane, ânîsûn, kehribâ, karabaş, mersîn, besbâse, sakız, Acem nefti, aselbent çiçeği, karagünlük ve huzame yağları *mukattarât* olarak nitelenir.

Mu’attarât: Güzel kokulu anlamındadır. Lâden, kalye-i misk, gül, ödağacı,

ağaç kavunu, cevz-i hindî, karanfil, kakule, dârcîn, anber ve cevz-i bevva yağları güzel kokulu olduklarından *mu'attarât* olarak sınıflanır.

Ecza ve ma'deniyât: Bunlar, zamk/sakız/reçine, balsam, katran türü eczalardır. Tatlı sakız, gamaylama (sakız ağacı zamkı), takamaka zamkı, kâfur, laden, Mekke pelesengi, yenedünya pelesengi, Peru pelesengi, terementi, Venedik terementisi, ma'denî mûmya, mey'a-i sâile, mürrüsâfi, habbül bân bu sınıfa dâhil edilmiştir.

ÖLÇÜLER

Eczanın ve çözeltilerin tartılması için vukıyye ve dirhem ölçüleri kullanılmış, doğal olarak çok miktarlar için vukıyye, azlar için dirhem tercih edilmiştir. Risalede verilen ağırlık ölçülerinden vukıyye/kıyye (okka) 400 dirhem, günümüzde 1283 gram karşılığıdır. Dirhem/direm ise, okkanın 400'de 1'i olup günümüzde yaklaşık 3 gramın karşılığıdır.

Tariflerde verilen ecza ve sıvı miktarı bazen kesin ölçülerle belirtilir. Mesela, “bir vukıyye zeytinyağının iki vukıyye damıtılmış su ile kaynatılması”; “yirmi dört dirhem sakızın yüz dirhem gül yağı ile pişirilmesi”; “karagünlüğün yarım vukıyyesine yarım vukıyye yıkanmış zeytinyağı” gibi örneklerde kesin ölçülerin verildiğini görüyoruz. Ecza havanda çok kere yüzer dirhem olarak dövülür. Mesela, yağı elde edilecek olan gül, menekşe ve karanfil gibi ecza birer vukıyye miktarında alınınca, yüzer dirhem olarak ayrılıp, tamamı havanda ayrı ayrı dövülür. Bazen de kesin olmayan, yaklaşık bir miktardan söz edilir ki bu kullanılacak miktarın eczayı hazırlayacak olanın tercihinin bırakıldığı anlamına gelir. Mesela, “*bir vukıyye ya iki vukıyye darcın*”; “70-80 *direm mürr-i sâfi*” gibi ifadelerde kesin ölçü belirtilmemiştir.

Kullanılacak olan eczanın miktarı bir çok kez, elde edilmek istenen yağ miktarına göre hazırlayanın belirlemesine bırakılır ve herhangi bir ağırlık ölçüsü verilmez. Mesela, besbase, kehribar, kâfur, cevz-i bevva, fesleğen ve hasalban için, “*dilediğin kadar, istediğin kadar, dilediğin mikdar* (ne kadar elde etmek istiyorsan)”; ban ağacı tohumu, sakız ve arak için “*mikdar-ı kifâye, mikdar-ı kifâyet, kaderü'l kifâye* (hazırlanmak istenen miktara yetecek kadar)”; yıkanmış zeytin yağı için “*bir mikdar*” gibi kesin ölçü belirtmeyen ifadeler bulunur. Eczanın miktarından, ya da verilen miktardan daha fazlası anlamında ise, “*ziyâde/ziyâdece*” diye yine tahmini ölçü verilir. Mesela, “*altmış dört direm yahud ziyâde asilbend türâbdan ma'mûl bir tencereye*” konur.

İşlem sırasında kullanılan gözücü ile ecza arasındaki oran/nispet, “*ol kadar / kendi kadar / bir buçuk misli*” gibi sözlerle belirtilir. Mesela, “*fesleğen kendisi kadar şeker ile*”; kehribar, “*ol kadar kum katılarak*”, yani bire bir oranında dövülür denmektedir. Bugün de, şu kadar kısım ekstraksiyon hazırlamak için şu kadar kısım eczaya, şu kadar kısım su alınır gibi oranlama yapılır.

Risalede, bir takım aletlerin hacmi ile ilgili ölçüler de buluyoruz. Mesela, damıtık ağaç kavunu yağı hazırlamak için, eczayı inbike koyup nısfına kadar, yani yarısına kadar su koyun denmektedir. Nane yağı hazırlarken ise, “*bir inbike yetecek kadar*” şeklinde kabın kendisi ölçü alınır.

Nadiren başka ölçüler de kullanılır. Mesela, gül yağı hazırlarken hamur olana kadar dövülen güle, parmak ölçüsü ile “*dört parmak kadar gül suyu*” eklenir. “*Kaşık*” da ölçü olarak verilir. Mesela, biberiye yaprakları bir kaşık halis sâde revgan içine konur. Ancak, kaşığın büyüklüğü belirtilmez. Yağ terkibine katılacak bir ecza için ise, “yumurta şeklinde” (*beyzî*) benzetmesinin ölçü olarak verilmesi dikkati çekicidir.

Tekrarlanan işlemlerde, “*bir iki arak korsun tekrâr tekrâr edersin*” ifadesiyle arakın miktarı kastedilmeyip, kesin sayısı verilmeden işlemi tekrar etme anlamında bir iki denmiş, fakat arakın rengi işlem için ölçü olarak alınmıştır. Mesela, “cevz-i bevveya birkaç kez arak konulup süzülür; konulan araka eczanın rengi çıkmayana kadar bu işlem tekrar edilir”. Bazen de sıvının taşması işlem için ölçü alınır: “zeytinyağı, üç beş kere taşıncaya kadar damıtık su ile kaynatılır.”

Vukiyye ve dirhem gibi ağırlık ölçülerinin dışındakiler görecelidir. Eczacılıkta kullanılan vukiyye ve dirhem gibi ölçülerde de zaman zaman farklılıklar olabildiğinden, ölçü konusu daha ayrıntılı çalışmalarla ele alınmalıdır.

ETKİLİ MADDENİN ECZADAN ÇIKARILMASI (EKSTRAKSİYON)

İlaç terkibine giren bitki, hayvan ya da maden kökenli eczanın tedavi edici etkileri, hücrelerinde bulunan çeşitli tabiattaki etkili maddelerden kaynaklanır. Ham madde olan eczada gerekmeyen, tesirsiz bir takım maddeler de vardır. Günümüzde tesirli maddeleri eczanın içinden çıkarma anlamında, Latince “ekstraksiyon” kelimesi kullanılır. Derviş Mehmed ise risalesinde bu işleme, “*havâssını ihrâc*” demektedir. Eczanın tıbbî etkileri, “*hâssa*” kelimesinin yanı sıra aynı kelimenin çoğulu olan “*havâs*” tabiriyle de karşılanır. Mesela, “*hâssa-ı kesîre*” tabiri, etkili maddenin, dolayısı

ile tıbbi etkilerin çokluğuna işaret eder. Derviş Mehmed'e göre, örneğin turunc kabuğu ve mercanköşk böyle birer eczadır. Eczacılar tarih boyunca bir eczadan elde edilecek olan etkili madde miktarının ve kalitesinin nasıl artırılabilceğı konusunu araştırmış ve çeşitli yollar bulmuşlardır. Bunların bir kısmı basittir. Mesela, Derviş Mehmed, tesiri kuvvetli şemsiyye gül yağı yapmak için aynı işlem tekrâr edilir ve bir vukiyye gül daha katılabilirse, “*pek a'lâ ve kuvvetli olur*” demektedir. Etkili maddesi zor elde edilen ya da çabuk bozulan bir takım eczalar da vardır. Mesela, Risalede oğulotu için “*velâkin nazik bir otdur, ziyâde dikkat oluna ki, kuvveti ziyadece ola*; sıkılmış anason yağı için de, *uçuculuğu az olduğı için hububat gibi kurutulması ve uzun süre korunması gerekli olan ilaçlara katılması pek işe yarar bir şey olmaz*” diye bir uyarı yer alır. Ham eczanın yaşken ya da kurutulduktan sonra işlenmesi, kolay ya da zor çözünür olması, ya da uçucu olup olmaması gibi nitelikleri göz önünde tutularak tarih boyunca çeşitli aletler ve yöntemler icat edilmiştir.

Risalede, “*dühnüüihrâcın tarîki*” ifadesi ile eczadan yağ çıkarma/ekstraksiyon yöntemleri ve araçları anlatılır. Bir kısım ecza için birkaç türlü yağ çıkarma yöntemi verilir. Mesela, kâfur yağı elde etmek için, “*emmâ yağının istihrâcı birkaç türlüdür*” denir. Yukarıda gördüğümüz gibi, Neşati yağının terkibine giren yağlar elde ediliş yöntemine göre de adlandırılır ve sınıflanır.

Bitkinin, çiçek, meyve, yaprak, sap, kabuk, tohum, kök, reçine, odun gibi hangi kısmının kullanılacağı, elde edilmesi beklenen etkili tıbbi madde bakımından önem taşır. Örneğin, yağını çıkarmak için gülün “*kemâl üzere açılmamış, gonca*” gülün yaprağı; akzanbağın “*beyaz yaprağı*”, yani çiçeğı; turuncgil meyvalarının ise, “*kabukları*” kullanılır.

Dövme ve Ezme Yoluyla Elde Edilen Meshûk

Sıkma Yoluyla Elde Edilen Mu'asser

(Mekanik Ekstraksiyon)

Eczayı döverek ezme yoluyla da bir takım etkili maddeler elde edilir. Dokunun parçalanması bir sonraki işleme hazırlıktır. Az miktarda ilacı el ile hazırlamak gerektiğinde bugün de ecza havanda dövülür. Ama çok miktarda ilacın el ile hazırlanması gerektiğinde, mesela Osmanlı darüşşifalarında, havanda ecza döven güçlü kuvvetli kişiler görevlendirilirdi ve bu kişilere *edviye-kûb* adı verilirdi. Eczanın çeşidine göre toprak, tunç, porselen vd. havanlar kullanılırdı. Risalede, mesela, habbül ban, sedef (sezâb), nane ve oğulotunun mermer havanda dövüleceğı belirtilir. Buna karşılık, ödağacı kaba

bir kâğıt içine konularak bir “*ağaç tokmak ile*” iyice ezilir, denmektedir.

Dakk (vurup dövme) ve sahk (dövüp ezme) anlam olarak birbirine çok yakın ve birbirinin yerinde kullanılabilen kelimeler olduğundan, Risalede, “dakk eyleme”, “sahk eyleme” nin yerine de kullanılır. Birçok ecza önce dövülerek parçalanıp ezildikten ya da hamur haline getirildikten, yani “meshûk” olduktan sonra ileri işleme tabi tutulur. Mesela, kâfur sahk edilir; gül dakk olunur; cevz-i bevva, darçîn ve mürr-i sâfi dakk ve sahk eylenir. Risalede, eczaya tazyik tatbik ederek, eczanın kabaca dövülüp ezilmesine ve macun haline getirilmesine “çiriş” etme, hamur haline getirilmesine “hamîr” etme denmektedir. Mesela, nâne ve oğulotu mermer havanda hamur haline getirilir. Risalede verilen tarife göre tarçın ve menekşe “*dakk ve sahk edilip çiriş*” edilir. Şebboy ve merzencûş “*çirişen dakk olunduktan sonra*” ve oğulotu “*dakk edilip çiriş olunca*”, kısacası, ecza dövülüp ezildikten sonra ileri işleme geçilir.

Risaledeki örneklerde ecza çoğunlukla tek başına dövüldükten sonra çözücüyle temas ettirilirse de istisnaları vardır. Mesela, “*karanfil havanda kabaca dövülüp, üzerine su serpilir*”; henüz açılmış gül “*varak olarak bir havana konup gül suyuyla hamîr*” oluncaya kadar; Paraselsus yöntemiyle hasalbân “*kendi berâberi arak ile sahk*” edilir. Nemlendirmenin dışında, bazen de ecza kuru maddelerle dövülür. Örneğin, fesleğen, şeker ile; kehribâr, kum katıldıktan sonra havanda dövülür.

Sıkarak elde edilen bitki sularına ve yağlara, “*mu‘asser*” adı verilir. Mu‘asser; sıkamak anlamına gelen “*asr*” sözcüğünden türetilmiştir. Kamus-ı Türkide usare, “sıkılan meyve ve sairenin çıkan suyu” şeklinde tarif edilir. Risalede, mu‘asser habbû'l-bân yağı ve mu‘asser ânîsûn yağı, “*asr ile yağı istihrâc*” olunan eczalardandır; havanda dövülüp badem yağı gibi sıkılır. Ham eczayı dövüldükten sonra sıkarak çıkarılan özsuya “*usâre*” denir. Mesela, mersin yaprağının yahut tohumunun “*usâresi cem‘ olunup*”, daha sonra zeytin yağı ile şemsiyye adı verilen ürün elde edilir. *Günve*’de de, “*çiçek ve emsâlinden (yağın) tarik-i istihrâcı şöyledir ki; döğüp usâresini misli kadar münâsib yağlar ile su mahv olunca kaynadalar...*” denir. Yoğunlaştırılmış meyve ve çiçek sularına ya da şerbet kıvamına gelene kadar kaynatılan usarelere *rubb* adı verilir. Gül ile mersin rubbuna “*devâû'l-mülûk mülûkü'd-devâ*” dendiğini Derviş Mehmed’den öğreniyoruz. Muamelelerin çeşitli safhalarında sıkma yönteminden yararlanılır. Mesela, Risaledeki bir tarife göre, biberiyye

yaprakları hâlis sâde revgan yağı ile yağ yeşil oluncaya kadar karıştırdıktan sonra, bir bezden sıkılır.

Çözücüyle Elde Edilen *Mahlûl*

Sıkma ve dövme yoluyla elde edilen usârelerde az miktarda etkili madde bulunur. Çözücüyle elde edilen etkili madde miktarı çok daha fazladır. Bu nedenle, ezilmiş eczanın içindeki etkili maddeler, çözücü bir sıvı ile muamele edilerek çıkarılır (ekstraksiyon yapılır). Yağların imali çoğu kere bir organik çözücü ilavesiyle kolaylaştırılır. Bir süre maserasyondan sonra yağ ihtiva eden hücreler yırtılır veya gevşerler ve yağ bitkisel kısımlardan ayrılır.

Derviş Mehmed, etkili maddeyi çözücüyle ayrıştırmaya “hall” (çözme), elde edilen çözünmüş maddeye “mahlûl” (eriyik) demektedir. Derviş Mehmed’in tabiriyle, “*hallin tarîki*”, yani eczayı çözmenin yolu çeşitlidir. Eczanın ve çözücünün özellikleri ayrı ayrı önem taşıdığından, her eczanın hangi ve ne miktar çözücüyle, ne kadar sürede tüketileceği bilinmelidir.

Derviş Mehmed, çeşitli eczayı “arak” ya da “mâû'l- kurâhi'l- mukattar” ile muameleye tabi tutar. Metinde arak sözcüğünün tanımı verilmez. Arak, alkol ya da damıtılmış saf su anlamına gelebilmektedir. Ancak yazarın metinde “mâû'l- mukattar” tabirini de ayrıca kullanmış olması, bitki yağlarının suyla çözünmemesi ve yağların çoğunlukla haricen sürülerek kullanılması çözücü olarak alkolün kullanılmış olduğunu düşündürür. Metinde arak ile muamele edilmesinden söz edilen eczanın her birinin su ya da alkolden hangisiyle çözünür olduğunun incelenmesiyle doğru sonuçlara ulaşılabilir. Ancak, *Gunye*'de alkolsüz arak yapmanın tarifinin yer alması, Sarayda kullanıma hazır alkolsüz arak bulunduruluyor olması ihtimalini de göz önünde tutmamızı gerektirir.

Bugün maserasyon dediğimiz yöntemi Derviş Mehmed uygular ve eczanın birkaç gün boyunca çözücü sıvıyla temasını sağlar. Mesela, mürr-i safî'nin üzerini örtecek kadar “*arak-ı hâlis koyasın*” demekte; dövülüp ufalanan tarçın için, on dört gün gül suyunda ıslatılır diye tarif vermektedir. Bazen maserasyon tekrar edilir. Mesela, dövülmüş cevz-i bevva bir gün bir gece arak ile ıslatılır, sonra süzülür, sonra bir iki kere daha arak konulur.

Bazı ecza sirke (*Acetae*-tıbbi sirkeler) veya limon (*Citrus lemon*) ile temas ettirilir. Risalede, sadece kehribârın taktiri için, “sirke ile karıştırıp taktîr edersin” denmekte; sa'ter salatasına limon yerine sirke tavsiye edilmektedir. Saraydaki konumu itibariyle Derviş Mehmed'in yakından izlediği Sultan Selim

için, “sa’terin yaprağını tulum peyniri ile ekseri yirler idi, her bâr ta’âmda tuz ve sirke ile yani salatasını yemek eyüdüdür deyu tıb kitaplarında yazmışlar, limon acı ider, sirke ihtiyâr olundu” diye özel bilgi vermesi dikkat çekicidir.

Bazı maddeler ise mayalandırmaya/fermantasyona tabi tutularak çözülür, sonra süzülür. Risalede, sadece fesleğenin işleminde, “kendi kadar şeker ile sahk idüp sekiz gün tahmîr idersin” denmektedir. Tahmîr, burada mayalandırma anlamında kullanılır.

Maddelerin şarapta çözülmesi (*Vina Medicata*- devaî şaraplar) de tarihi bir yöntemdir. Şarapta gözme yoluyla elde edilen ürünlere (preparatlara) ya da eczadaki etkili maddelerin şarapla çözülerek elde edilmesine, yani ekstraksiyon maddesi olarak şarabın kullanılmasına bu risalede rastlanmıyor.

Sürenin Çözünmeye Etkisi ve Zaman Ölçüleri

Etkili maddenin elde edilmesinde zaman/süre önem taşır. Dolayısıyla, her bir eczadan etkili maddeleri çıkarma/ekstraksiyon süresi, dolayısıyla çözücüyle temasta bırakma süresi farklıdır. Her bir işlemde eczanın sıvıyı emme ve ekstraksiyon süresi değişeceğinden çözücü ile temas süresi değişecektir. Eczanın hücre yapısı, fiziközellikleri ve etkili maddesinin yapısına bağlı olarak çeşitli ekstraksiyon işlemleri için değişik süreler sözkonusudur. Risalede de, her bir eczanın çözülmesi için farklı süreler öngörülür. Muamelelerin bir kısmı için kesin zaman ölçüleri verilir. Mesela, hasalbân çiçeği bir saat kısık ateşte durur; dövülmüş cevz-i bevva arak ile bir gün bir gece ıslatılır; mürr-i sâfi üstünü örtecek kadar saf arak içinde on iki gün bekletilir, sonra at karnı anlamına gelen “batn-ı feres” adı verilen ortamda altı gün durur; asılbend tencerede bir saat veya daha fazla yumuşak ateşte tutulur, şeklinde bilgiler verilir. Bazen de “bir müddet” gibi belirsiz süre ifadeleri buluruz.

Isının Çözünmeye Etkisi

Eczanın çözünmesinde ısı büyük önem taşır. Isı/hararet ile etkili madde çözünürlüğü arttığından tüketici/çözücü sıvının ekstraksiyon yapma, etkili maddeyi çıkarma gücü ısıyla önemli ölçüde artar. Ufalanmış bitki parçaları üzerine kaynar su dökmek (infüsyon) ya da üzerine soğuk su koyup ısıtmak (dekoksiyon) ve sonra süzmek en yaygın yöntemlerdir. Risaledeki tarife göre, mesela, besbâse için “sıcak suda bir gün bir gece ıslatılır”; kâfur için “sıcak su ile ezüp halleyleyip bakasın, yağı suyun yüzeyine çıkar” denmektedir.

Eczanın bir kap içinde ısıtılmasına Osmanlı döneminde *tabh*, yani pişirme denirdi. Pişirmeyle elde edilene de *matbuh* adı verilirdi. Osmanlı sarayında ve darüşşifalarında içecekleri pişiren aşçılar *tabbah-ı eşribe*, yiyecekleri pişiren aşçılar da *tabbah-ı etime* olarak tanınırdı. Bu aşçılar, tabibin tarifine göre, hastaların mizaçlarına uygun yiyecek ve içecekleri hazırlayan usta kişilerdi. Pişirme tabiri Risalede de kullanılır. Mesela, sakızı hall etmenin san'atı, gül yağı ile nâr-ı hafifede mastakî (sakız) halloluncaya kadar pişirmektir. Menekşe ise yıkanmış zeytinyağı ile birlikte pişirilir. Zeytinyağı damıtık su ile ve asılbend (hasalbân) “*türâbdan ma'mûl tencere*”, yani toprak kap içinde pişirilir.

Tabh (pişirme) aletleri
(*Kenzü's-Sıhha*)

Tencere (*Kenzü's-Sıhha*)

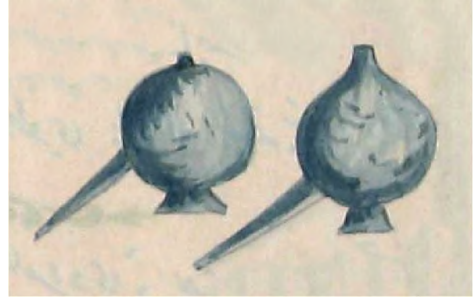
Derviş Mehmed'in tabiriyle, âteşte yağ çıkartılması (dühn istihracı) konusunda dikkatli olmak gerekir. Yüksek hararet veya uzun süre şiddetli ateş sonucunda hassas bir takım maddelerin etkisi azalabilir ya da bozulabilir. Derviş Mehmed, mesela, gül yaprağını, “*nâr-ı mu'tedilde taktîr idersin*” diyerek, orta derece ısıda damıtmayı tavsiye eder. Yaseminin, yavaş yavaş (*âheste ateşte*); sakızın hafif ateşte (*nâr-ı hafife* ile); karagünlüğün kısık ateşte (*nâr-ı leyyînde*) hall olunduğunu, yani çözüldüğünü yazar. Yine, mesela, “*anber ile gül yağını ma'an bir kab içinde hafif ateş üzerine koyunca anber gül yağıyla karışır, mecmû'u bir olur*”; oğulotu “*hafif ateşte su mahv olunca dura*” denmektedir.

Damıtılarak Elde Edilen *Mukattarât* (Distillasyon Yoluyla Ekstraksiyon)

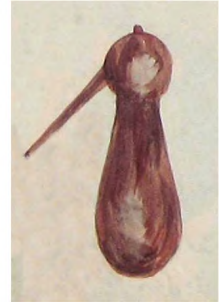
Taktîr etme, yani damıtma yöntemiyle elde edilen ürünler, yani distilasyonla yapılan ekstraksiyonlar sonucunda elde edilen preparatlar risalede *mukattarât* adı altında toplanır. Mesela, fesleğen “*inbike* konup *taktîr*”; tarçın “*kar’a* ve *inbik* ile *taktîr*” edilir. Derviş Mehmed çoğu kere bir sıvı ilavesiyle eczayı damıtır. Mesela, ağaç kavunu yağı elde etmek için, kabuklarını “*inbike koyup nısfına kadar su koyasın, güzelce taktîr idesin*”, yani ağaç kavunu kabuklarını yarisına kadar su dolu imbik ile damıttın, diye yol gösterir. “*Hakîm*”ler damıtılmış ürünleri (distile olmuş preparatları) tercih ederler, çünkü bunlarda etkili madde (aktif prensip) oranı en yüksek seviyededir.

Kar’a ve inbîk ile taktîr
(*Gayetü’l-İtkan*)

İnbîk-i müdevver (solda)
ve inbîk-i kebîr (sağda)
(*Kenzü’s-Sıhha*)

(Solda) İnbîk-i kebîr, (Sağda) Şişe
inbik (*Kenzü’s-Sıhha*)

İnbik-i hayye, yılan şekilli inbik
(*Kenzü's-Sıhha*)

Enâbik-i selase (üçlü
inbik) (*Kenzü's-Sıhha*)

Enâbik-i erbaa (dörtlü
inbik) (*Kenzü's-Sıhha*)

Devr-i dâim eden inbikler
(*Kenzü's-Sıhha*)

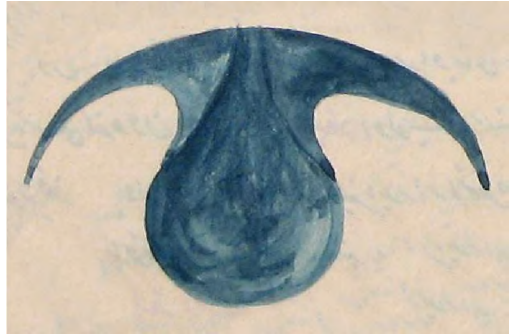
Derviş Mehmed, damıtma cihazı olan imbiğin diğer bir adının da *usturta* olduğunu bildirir. Boynu eğri olan imbiğe, “*mâilü'r-rakabe*” ya da “*eğri usturta*” der. Mesela, hasalban yağı, benefşe, kehribâr *mâilü'r-rakabe* ile taktîr edilir. *Kenzü's-Sıhha*'da tasvirini bulduğumuz *mâilü'r-rakabe* adlı imbik için, “*içindeki döğündükce tepesinden deva verilir*” diye kullanma tarifi

verilir. İmbiğin deveboynu gibi eğri şişesine, “mu‘avvece” denir. Risalede, mesela sakız yağı, “mu‘avveceye vaz” edilerek taktîr edilir. Tıp yazmalarında imbiğin birçok çeşidi tasvir edilip tanımlanmıştır.

Mâilü’r-rakabe (eğri boyunlu
inbik) (*Kenzü’s-Sihha*)

İki taraflı boynu eğri inbik
(*Kenzü’s-Sihha*)

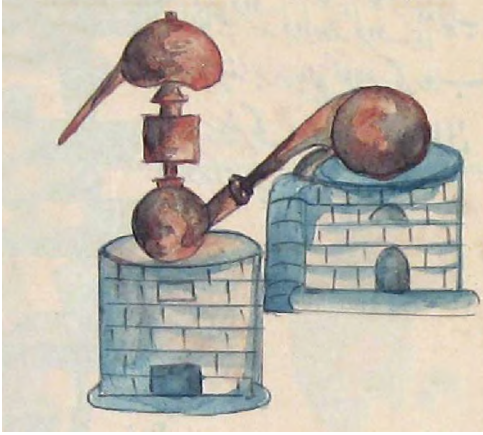

Mâilü’r-rakabe (eğri boyunlu
inbik) çeşitleri (*Kenzü’s-Sihha*)

Tarsuslu Osman Hayri Mürşid’in *Kenzü’s-Sihatü’l-Ebdâniyye*’sinde (telif 1299/1881) taktîr tabiri, “eşyânın rutûbeti bâlâ-yı inbike tabahhur ediüb yükselmesidir”, yani maddenin yağ kısmının buharlaşıp imbiğin yukarısına yükselmesidir ve “bazı hükemânın taktîr’den muradı, suûd eden

eşyânın tas'îdidir", yani uçucu madde ihtiva eden nesnelerin ısıtılarak buharlaştırılmasıdır diye tanımlanır. *Tas'îd* (*destillatio per ascensum*) ısıtıp buharlaştırma, su buharı ile distillasyon anlamına gelir. Sâlih b. Nasrullah'ın *Gâyetü'l-İtkan* (istinsah 1153/1740) adlı eserinde ise *taktîr* işlemi şöyle tanımlanır: "*Taktîr diye lâtif olan eczâ-ı mâiyeti, mütesâid olduğu hâlde, kesif olan eczâ-i arzıyyeden ayırmağa derler*", yani, uçucu madde ihtiva eden eczâyı buharlaştırarak, uçucu kısmı sabit kısımdan (bakîyesinden) ayırmaya derler.

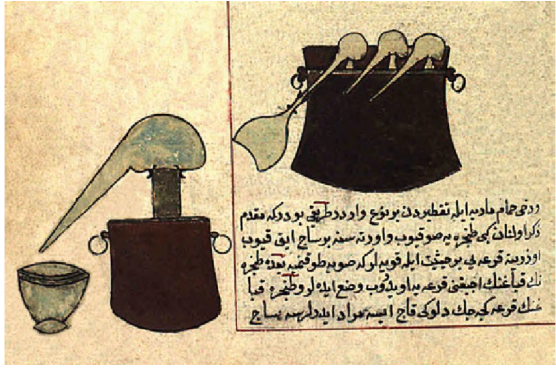
Taktîr ve tas'îd işlemlerinin yapıldığı fırınlar ve şişeler (*Kenzü's-Sıhha*)

Bir eczanın etkili maddeleri uçucu ise, o eczanın harareti yükseltilerek uçucu özelliğinden yararlanılır. Sıkma, dövme, ezmeyle (mekanik ekstraksiyonla) ve dekoksasyon ve enfüzyonla (gözerek) bitkilerden bir miktar uçucu/eteri yağ çıkarılsa da, uçuculuk özelliği olan eczanın damıtılmasıyla çıkarılan tesirli maddeler çok daha fazladır. Uçucu yağlar çoğu kere suda çözünmeyen, sudan hafif uçucu maddeler olsa da ve hemen bütün uçucu yağların kaynama noktaları suyunkinden yüksek olsa da, yeterince uçucu olduklarından, kaynama noktalarından çok aşağı bir ısı derecesinde su buharı ile sürüklenirler. Uçucu yağların çoğu buhar ve su banyolarında (*balneum Mariae*) elde edilir. Derviş Mehmed de bir kısım eczayı "*hammam-ı mariyye*" adı verilen su banyosunda damıtır. Mesela, uçucu yağ taşıyan mürr-i sâfi ile cevz-i bevva için, "*hammâm-ı mâriyyede taktîr edesin*" der. *Kenzü's-Sıhha*'da çeşitli *hammâm-ı mâriyye* örnekleri tasvir edilir. Hamâm-ı mâriyye özetle şöyle tarif edilir: "*Bir tencerenin yarısına kadar su doldurulup, içine kar'alar konur, damutma yapılır. Hareket etmesinler diye delikli bir halkaya bağlanırlar. Ya da tencereye, açık yerlerine kar'aların oturtulduğu, düz*

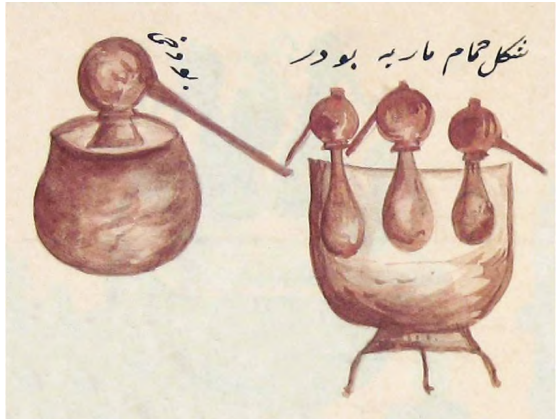
bir kapak yapılır.” Üzerine imbiğin yerleştirildiği kaba, kabağın şekline benzediğinden, kar’a adı verilmiştir.

Hammâm-ı Mâriyye
(*Gayetü'l-İtkan*)

Hammâm-ı Mâriyye
(*Nüzhetü'l-Ebdân*)

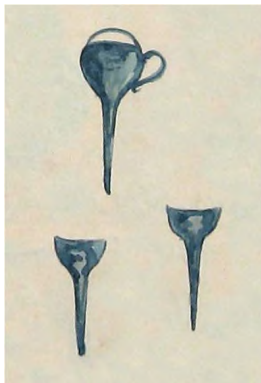

Hammâm-ı Mâriyye
(*Kenzü's-Sihha*)

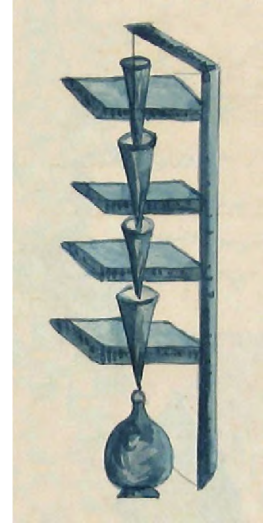
Şemsiyye Hazırlamak (Destillatio solis)

Tıbbi yağların hazırlanmasında kullanılan sıvı yağların başında zeytinyağı gelir. Risalede de, ecza çok kere zeytinyağıyla, bazen de gül yağıyla sindirilir. Mesela, “*hallin tarîki*”, yani çözmenin yolu anlatılırken, “*anber ile gül yağını ma’an bir kab içinde hafif ateş üzerine koyunca anber gül yağıyla karışır, mecmû’u bir olur*”, yani bir karışım olur, denmektedir. Devai/tıbbî zeytler (Olea Medicinalia) tedavide önemli bir yer tutardı.

Derviş Mehmed, on yedi eczayı yıkanmış zeytinyağı ile damıtarak şemsiyye adı altında hazırlar. Şemsiyye hazırlanmak istendiğinde, önce, “*mâûl-karahi’l mukattar*”, ya da kısaca “*mâûl mukattar*” adı verilen damıtık su ile zeytinyağı gasl edilir, yani yıkanır. Bu işleme tasfiye, yani arıtma, saflaştırma demektedir. Bunun yöntemi, bir vukiyye (günümüz ölçüsüyle 1283 gram) zeytin yağı, iki vukiyye damıtık su ile toprak bir tencerede kaynatılarak, üç beş kere galeyân edince, yani kaynayınca/taşınca tasfiye etmek, yani süzmektir. Elde edilen ürüne, zeyt-i mağsûl/mağsûl zeytun yağı/mağsûl zeyt yağı demektedir. Şemsiyyesi hazırlanacak ecza, arınmış zeytinyağı ile birlikte imbikte damıtılır, süzülür, sonra bir şişeye konup, güneş ısısına karşı asılır. Derviş Mehmed bu işleme “*harâret-i şemse asasin / harâret-i âftâba ta’lik olunur*” demektedir. Damıtık yağın suyu çekilince (*rutûbeti gidince*) bir “*sık sandaldan*” (sandal ağacından süzgülü ile) süzülür. Ekstraksiyon mayiilerinin sıkılıp süzülmesiyle sıvının bulanıklığı da berraklaşır. Şemsiyyesi hazırlanan eczalar şunlardır: menekşe, gül, akzanbak, ebegümeci çiçeği, sığırkuyruğu çiçeği, yasemin çiçeği, sarı kantaryun çiçeği, sedef/sezâb, mersin tohumu, mersin yaprağı, şebboy, merzencûş, karabaş, kekik, sa’ter, biberiye, oğul otu.

Şişeden yapılmış huniler
(Kenzü’s-Sihha)

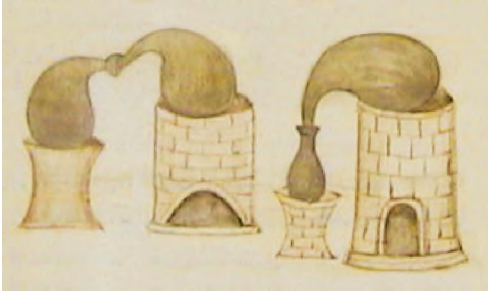

Süzgü. Tefrik amacıyla kullanılan süzgülere ağaçtan yapılmıştır. Ortasına birer “baltacı külâhı” geçirilmiş ve birbirine geçmiş şekilde düzenlenmiştir. (*Kenzü’s-Sıhha*)

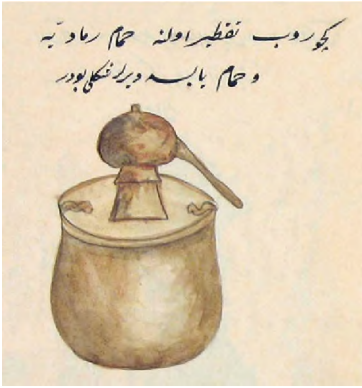
Balsam, Sakız ve Odunun Taktiri

Derviş Mehmed, çam türlerinin sakızından ve odunundan damıtılarak elde edilen terementin- eski adıyla *neft* yağı ve bazı ağaç türlerinin çırıl kök ve gövde parçalarının yakılmasıyla elde edilen katran ve katranın damıtılmasıyla hazırlanan zift gibi maddeleri *eczave ma’deniyyât* adı altında toplar. *Gınye*’de, “*ağaç ve bitkilerden sızıp donan sıvıdır*” şeklinde tanımlanan “*samg*”, yani zamk tabiri, ağaç sakızı ve reçine kelimelerini de karşılıyor. Bitkinin gövde ve dallarına yapılan yaralamalar sonucunda elde edilen balsamlara (belsem, belesan) Derviş Mehmed *peleseng* demektedir.

Yapışkan (*lüzûcetli*) maddeler; sakız/zamk, balsam ve odunlar kum (*balneum arenas*) ya da kül hamamında (*balneum per cinerem*) damıtılır. *Kenzü’s-Sıhha*’da *hamâm-ı yâbise*, yani kuru hamam olarak adlandırılan ve tasvir edilen kuru distilasyon şöyle tanımlanır: “*Bir tencerenin dibine bir miktar kum veya kül konur, kar’a üzerine oturtulur ve etrafı tencerenin ağzına kadar kül (remad) veya kum (reml) duldurulup, kar’ının boğazı dört parmak dışarıda kalır. Sonra kar’ının ağzına imbik geçirilip, sağlamca kapanır ve imbiğin borusuna (lüle-i imbik) mukabelesi geçirilerek damıtılır.*” Risaleye göre aşağıdaki ecza kum ve külde, hafif ateşte hall ediliyordu: “terementi, Venedik terementisi, takamaka zamkı, Acem nefti, siyah neft madeni, ak neft madeni, gamaylama, kâfûr, akgünlük, karagünlük, kehrîbâr.”

Hamâm-ı yâbise
(Gayetü'l-İtkan)

Hamâm-ı remâdiyye (kül hamamı)
(Kenzü's-Sihha)

Derviş Mehmed, bütün sakız/zamkların kül hamamında damıtıldığını, “*Cemû’-i sumûğun edhân-ı mukattarası minvâl-i muharrer üzere istihrâc olunur*” diyerek, tüm zamkların damıtılmış yağını elde etme yolunu mukattar sakız yağı örneğinde toplar. Derviş Mehmed, mukattar sakız yağın, hammâm-ı remliye’de, yani kum hamamında nâr-ı hafife’de şöyle elde eder: “*Sakız alınıp dövüldükten sonra, bir buçuk katı kireç gibi ufalanmış taş parçaları (hasat-ı mükelles) yahut temizlenip yıkanmış kum (remil-i müinakki) ile iyice karıştırıldıktan sonra inbiğin deveboynu gibi eğri şişesi olan muavveceye konulur. Ancak muavvecenin yarısının boş olması gerekir. Daha sonra kum hamamında hafif ateşte damıtılır. Su gibi bir madde ile birlikte beyaz ve berrak bir yağ çıkar. Su gibi maddeden ayrılaraq saklanır.*”

Kuru ağaç, odun, kabuk ve dallar kül üstünde hafif ateşte çözülüp hall olur, yani çözünür. Mesela, Derviş Mehmed, ödağacı gül suyu ile damıtılırken, “*âteşliğe evvelâ kızgın kül konup yavaş yavaş üzerine kor âteş konur; ûd kızdıkça yanmağa ve kurumağa başlar ve ondan bir duman çıkar, tepe camunun içine dolar, dühn-i mübâreki vermeğe başlar*” diye yol gösterir.

Yağın Çözeltiden Ayırıştırılması (Tefrîk)

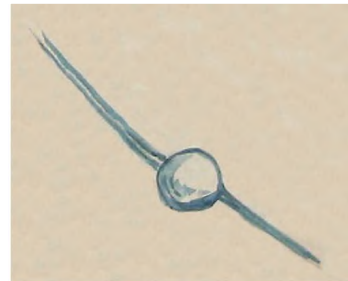
Derviş Mehmed, ekstraksiyonun tamamlanarak yağın gereğince elde edilmesini, “*dühni vermek; dühni tamâm vermek; dühn tamâm olmak*” cümleleriyle ifade eder. Bundan sonra yağ çözücü sıvıdan ayırıştırılır: Derviş Mehmed, çözeltilinin ayırıştırılması işlemini, “*tefrîk; yağı sudan ayırma; sudan ayrılma; suyu def’ eyleme; yağı mukattardan* (damıtılmış sıvıdan) *ayırma*” gibi çeşitli ifadelerle anlatır. Mesela, besbâse sıcak suda bir gün bir gece ıslatılır, sonra “*taktîr edüp, yağı sudan ayırup isti’ mâl*” olunur, yani kullanılır. Derviş Mehmed, çözülmüş olan kehribâr, cevz-i bevvâ, mürr-i sâfi, hasalban gibi bir kısım eczanın damıtılmasıyla çözücünün uçurulduğunu, “*hamâm-ı mâriyye’de taktîr edersin; arak çıkar, esfel-i kar’ada yağ kalır*” diye ifade eder. Kısacası, çözeltili damıtılınca arak uçar, yağ kar’a adı verilen kapta kalır. Mesela, çözeltili sıvısı uçurulunca, ödağacı dühnü/yağı “*rüsûb*” eder, yani dibe çöker. Eczanın bir çözücü ile tüketilmesiyle elde edilen çözeltiler yoğunlaştırılır. Çözücünün tamamı veya bir kısmı çoğunlukla su banyosunda buharlaştırılarak giderilir, çözeltili eczadan büyük oranda ayrılarak sıvı ekstre koyulaştırılır. Böylece, yağın bozulmadan iyi şekilde muhafazası sağlanır; küçük hacimli çözeltiliyi hastanın kullanması kolaylaşır ve daha aktif olarak kullanılır.

Eğer yağ suyun üzerinde ise, su ağız dar ve boğazı uzun bir şişenin içine konur. Yağ şişenin boğazına çıkıp toplandığında, suyun üstünde yağın toplandığı yere bir delik açılır. Dışarı akan yağ, bir kaba konarak saklanır.

(Nüzhetü’l-Ebdân)

Bu alet damıtılmış sudan yağın alınması amacıyla kullanılır. Suyun üstünde toplanan yağa bu aletin ince tarafı yerleştirilerek, kalın kısmı ağıza alınarak emilir ve bu şekilde yağ sudan ayrılarak aletin yuvarlak kısmında birikir. (Kenzü’s-Sihha)

Derviş Mehmed, suyun üzerinde kalan yağı ayırıştırma işleminden söz etmez. Buna karşılık, bir takım tıp yazmalarında bu konuda açıklamalar bulunur. Mesela *Gayetü'l-İtkan*'da, yağı sudan ayırmanın yolu şöyle anlatılır: “Eğer yağ suyun üzerinde ise, suyu ağzı dar ve boğazı uzun bir şişenin içine koyarlar. Yağ şişenin boğazına çıkıp toplandığında, suyun üstünde yağın toplandığı yere bir delik delinir; yağ dışarı aktığında, bir kaba konarak saklanır. Yahut hemen yağdan tarafa bir delik delinir, şişe eğilerek yavaş yavaş bir kaba akıtılır.” *Kenzü's-Sihha*'da ise, “*mâ-i mukattara*”, yani damıtık sıvıdan yağı kolaylıkla aldığı bildirilen bir pipet resmi ve tanımı vardır: “Şöyle ki, yağ damıtık suyun üstünde toplanır. Bu âletin ince tarafını yağa dayayıp, kalın tarafı ağza alınıp emilse, yağ sudan bir damla ayrılıp, balon kısmında toplanır ve böyle böyle hepsi ayırt edilir.”

Derviş Mehmed, elde edilen yağların çînî kavanoza, ya da şişeye konup saklanmasını tenbihler.

Güzel Kokulu Ecza: *Mu'attarât*

Tarih boyunca kokulu yağların (*Olea Aromatica*) ve suların (*Aquae Aromatica*) elde edilmesi tıbbi yağlar (*Olea Medicata*) kadar önem taşımıştır. Itırlı, güzel kokulu maddeye, itr sözcüğünden türetilen *mu'attar* adı verilir; çoğulu *mu'attarât*tır. Derviş Mehmed, kokulu yağları *mu'attarât* adı altında ayrıca toplar. Ona göre, gül yağı “*itr-ı şâhi*”, yani güzel kokulu yağların şahıdır, en iyisidir. Bugün, itr karşılığında esans/ parfüm tabirini kullanıyoruz.

Günümüzde de gül ve turunc çiçekleri gibi bitkilerin kokulu/aromatik kısımları, uçucu yağın kokusu bozulmaması için çoğunlukla yağ olarak sabahın erken saatlerinde toplandıktan hemen sonra damıtılır. Râyihası, yani kokusu güzel ve bol olan bitkilerin çiçek, yaprak, odun, kök, kabuk, tohum, meyve gibi kısımları çözücülerle ve su buharıyla damıtılarak, râyihalı, kokulu (aromatik) yağlar elde edilir. Kokulu yağların elde edilmesinden geriye kalan tâlî ürünler de kokulu sular olarak değerlendirilebilir.

Güzel kokulu eczanın tedavi dışında hoşlanıldığı için kullanılması çok eski bir gelenektir. Mesela, Derviş Mehmed, “*anber-i eşhi*” şerbetlere katılırsa “*gâyet a'lâ kokar*” demektedir. Hattâ “*isti'mâl olunan kursa dahi güzel imtizâc eder*”, yani tablet şeklinde imal edilen ilaçlara da uygun olur demektedir. Anber-i eşhî'nin “*semâme olmağa şayeste*” olduğu da bildirilir. Anberin yanı sıra, karanfil, üd, laden, sakız “*semamelere vaz olunan*” eczalardandır.

“Şemâme”, güzel kokusu için top veya hap şeklinde elde tutulan, sık sık koklanan nesnelere denir.

Havanın kötü kokusunu gidermek için bir takım kuru bitkilerin yakılarak, kokulu yağların ısıyla uçurularak buhur, yani tütüsü olarak kullanılması tarihi bir gelenektir. Derviş Mehmed, huzâme yağını “eğer tütüsü eyleseler yaramaz râyihaları giderir”; karagünlük yağı “eğer buhûr olursa müte’affin râyihayı ve havâyı kat’ eder” demektedir.

NEŞATİ EFENDİ ve DERVİŞ MEHMED’İN DÜHN TERKİBİ

Mürekkeb Devâ/ Mürekkebât

Neşati Efendi’nin dühn terkinde 46; Derviş Mehmed’in kendi dühn terkinde ise 55 madde bulunuyor. Merhem (*Unguenta*) olarak adlandıracağımız bu terkipler çeşitli eczanın karıştırılmasıyla hazırlandığından, *mürekkebât* adını alır. Her bir eczadan yağın nasıl çıkarılacağını açıkladıktan sonra dühn terkinine giren yağların listelerini ve terkipleri hazırlama yöntemini veren yazar, terkiplerin ancak “*üstad kaidesi üzere*” yapılması uyarısında da bulunur. Yağların karışımı balmumu (*mûm-ı asel*) ile birlikte seyrek astardan süzülerek, sürülecek kıvama getirilir. Dövmüş kâfur sıcak iken terkinin üzerine eklenir.

Derviş Mehmed, Neşati yağını “*kimyâ-yı sa’adet*” olarak niteler. “Nefsi rezaletlerden arındırmak ve faziletler kazanmak sureti ile süslemek” anlamına gelen bu deymi, mutluluk veren kimya olarak da tanımlayabiliriz.

Derviş Mehmed’in dühn risalesi Osmanlı Sarayında hazırlanan tıbbi yağların ve dühn terkiplerinin ve bunlarla ilgili bilgilerin ele alındığı, başka bir örneğine rastlamadığımız, kaynak bir eser niteliğindedir.

YAĞIN KULLANILIŞI, MİKTARI (*MİKDÂR-I İSTİMÂL*) ve SÜRESİ

Derviş Mehmed’in elde ettiği ve dühn adını verdiği yağlar çoğunlukla haricen sürülür ve tenden emdirilirdi. Bunun yanı sıra, vücutta hasta bölgeye yapıştırılmak suretiyle yakı şeklinde kullanılan ve *muşamma* adı verilen bir uygulama şeklinden de söz edilir. Bugün muşamba olarak telaffuz ettiğimiz muşamma, üstü balmumu veya kauçuk gibi bir maddeyle kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş ilaçlı bez veya dokumaya verilen addır. Risalede sözü edilen Hasan Bey adlı şahsın muşamba terkinde, kantaron, sedef, papatya, zater, biberiye, pelin, hatmi, kekik, turunc kabuğu ve oğulotu

yağları bulunmaktadır.

Risalede elde edilişi anlatılan yağlar çoğu kere haricen merhem gibi sürülerek kullanılırdı. Mesela, Neşati yağını kullanma şekli, bir bez üzerine “*merhem gibi sürüp komak*” diye tarif edilir. Risalede, “*sürme, sürünme*” kelimesinin yanı sıra, “*tıla*” kelimesi geçmektedir. Mesela, mürr-i sâfi ve fesleğen yağları sürülür; sedef, mersin ve sa‘ter yağları tıla olunur. Türkçe sürme ile Arapça tıla tabirlerinin aynı anlamda kullanıldığı anlaşıyor. Mesela, Neşati yağı için, her tıraş oldukça başının orta yerini “*ziyâde perdâh etdirüp kuruş kadar mahalle tılâ oluna*” ve ayrıca, “*burnunun içerisine tılâ eylese*” denmektedir. Yine Neşati yağı için, “*eğer istiğfâr ve salât u selâm ile tılâ olunur ise münâsib ve a‘lâdır*” tavsiyesiyle de, duanın etkisiyle Neşati yağının daha da yararlı olacağından, günümüz tabiriyle duanın placebo etkisinden söz edilir.

Bazen de, yağı sürmeden önce ovuşturma ile o bölgedeki kan dolaşımının artırılması, sonra yağın sürülmesi tavsiye edilir. Mesela, Neşati yağına ait bir kullanım tarifinde, ağrıyan yeri “*kemâl-i rütbe ovuşturup ba‘dehû dühn-i şerîfi süreler*” denir.

Bir diğer yöntemde ise, yağ sürülerek yedirilmeyip, ovulmadan hasta bölge tıbbi yağ ile sıvanır. Mesela, yanıklarda yağ sürülmez, “*bu dühni celilü’t-te’sîr torba yoğurdu şeklinde üzerine sıvayalar*” ifadesinden anlaşıldığına göre, yanık sıvarcasına örtülür.

Bazen de yağ pamuk ile hasta bölgeye konur. Mesela, elma yağı diş ağrısına “*pembe ile vaz*” edilir. Aynı yağ yerine göre farklı kullanılır. Mesela, elma yağı baş ağrısına ve diğer mahallerde olan sızılara karşı tılâ olunur.

Dahilen kullanılan yağlar için damla anlamına gelen *katre* ölçüsü verilir. Bazen, “*mikdâr-ı isti‘mâl*” tabiriyle verilen kullanma ölçüsü, kullanımın alt ve üst sınırını belirler. Mesela, damıtık sakız yağı için, “*mikdâr-ı isti‘mâli dört katreden altı katreye varıncadır*” denir.

Yağ bazen de şeker ya da kahve gibi tat veren bir başka maddeyle birlikte alınır. Damıtık nane yağı, midneyi sağlıklı kılmak için kahve ile 3 damla alınır veya 1 dirhem şekere 3 damla damlatılarak kullanılır. Sıkılarak elde edilen “*muasser anîsûn yağı, bir dirhem şekere bir-iki damla komak*” ile kullanılır. Portakal kabuğu yağı da, göğüs ağrısı için, akşam ve sabah kahve ile üçer damla alınır. Burada, yağın alınma zamanının da belirtilmesi dikkat çekicidir. Neşati yağının kullanımı için, “*nohut kadarını kahve ile sabah-akşam*

kullanan kadınların hayız kanını söktürdüğü talep edenlerden işitilmiştir” diyen Derviş Mehmed, yine Neşati yağı için “*Dariüssaade ağaları sabah akşam yerler ancak ne için kullandıklarını bilmiyorum*” demektedir. Burada miktar ağırlık ölçüsü olmayıp, örnek alınan nohudun büyüklüğüdür.

Kırât ise dört adet keçiboynuzu çekirdeğinden ibaret bir ağırlık ölçüsü olup, yirmi dört kırat bir miskal eder. Mesela, Derviş Mehmed, hafakanı gidermek için ve kalp yetmezliğine karşı bir *kırat* kalye-i misk’in ferahlatıcı şerbetle içilmesini tavsiye etmektedir. *Gunyetü’l-muhassilîn*’de, ferahlatıcılar (*müfferihler*) ayrıntılı olarak tanımlanır:

Bir takım yağlar tek başına, ya da bir başka sıvıyla birlikte “nûş edilir”, yani içilir. Bazen ne kadar içileceğinin ölçüsü de verilir. Mesela fesleğenin tek başına; misk yağının “*bir kırât müfferih şarabıyla ve bir dirhemi za’feran ile ve semûz tavuk suyuyla*” içilmesi tavsiye edilir.

Etmüllerius’dan naklen Derviş Mehmed, sakız yağını haricen sürdükten sonra, birkaç damlasının bitki suları ile birlikte kullanılmasını yara tedavisi için tavsiye eder: “*Birkaç damlasını nane suyu ve sinirli ot (lisanü’l-hamel) suyu yahut felisun suyu ile kullanmak son derece övülmüştür.*” Derviş Mehmed, damıtık mercanköşk yağından ayırıştırılan suyu kullanımını şöyle anlatır: “*Âcizane her sene damıtıp yağını ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen mide fesadı akabinde birer fincan içerim. Son derece yararlı olduğunu bizzat denemişimdir. Bazı kardeşlerde ağrı ve kısmi sancı olduğunda onlara da çok yararlı oldu. Binlerce kez içip denedim. Kısaca suyu bu kadar yararlıdır.*”

Bir takım ecza ise içeceklere katılırdı. Mesela, ağaç kavunu ve amber yağları, içecekler anlamına gelen şerbetlerde (*eşribe*) kullanılırdı. Acem nefti yağı için “*yarım miskâl sıcak su yahut kahve ile içseler bağırsaklarda olan sancıları def eder*” denmektedir. Miskal (bir buçuk dirhem, 24 kırat, 4.5 gram) dönemin çok kullanılan bir diğer ağırlık ölçüsüdür.

Fitil olarak kullandırılan yağlar da vardır. Mesela, huzame yağı için “*eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa hamile kalırlar*”; misk için, “*yalnız bunun ile fitil yapıp kulağa konursa ağrısını keser*” denmektedir.

Bazı yağların kullanımı için zaman ölçüsü de verilir. Mesela, Neşati yağı için, “*üç-beş gün müdâvemet üzre süreler*” denir. Fesleğen yağı için, “*sar’a marazına günde bir dirhem kırk güne kadar içirdeler*” şeklinde hem miktar,

hem de süre verilir.

İçecek ve yiyeceklerde güzel koku da aranırdı. Derviş Mehmed, en çok anber-i eşhî'nin hazırlanan ürüne katılmasını sık sık tavsiye eder. Mesela, anber-i eşheb katıldığında, şerbetlerin pek güzel koktuğunu; “*eşribeler gâyet a'lâ kokar*” diye belirtir. Anber-i eşhî pastile katıldığında da pek uyum sağlayacağını, “*isti'mâl olunan kursa dahi güzel imtizâc eder*” diye açıklar. Kurslar, düz ve yassı biçimli, çiğnenecek veya yutulacak şekilde yapıldı. Top veya pastil şeklinde elde tutulan ve sık sık koklanan şemâme adı verilen güzel kokulu maddeleri Derviş Mehmed de hazırlıyor olmalıydı. Risalede, “*şemâmelere vaz' olunan eczalar*” arasına anber-i eşhî'nin yanı sıra, karanfil, ûd, laden ve sakızın da, “*şemâme olmağa şayeste*” olduğu bildirilmektedir. Kirli havanın kötü kokusuna karşı ise tütsü tavsiye edilir. Mesela, huzame ve karagünlük yağı için, “eğer tütsü yapılırsa kötü kokuları giderir” şeklinde açıklama bulunmaktadır.

TIBBİ MADDELER HANGİ ÖZELLİKLERİYLE ETKİ EDER?

Eczanın/Drogun Niteliğiyle Etkisi

Droglar farklı özellikleriyle insan sağlığına etki eder. Osmanlı döneminin tıp felsefesine göre evren ateş, hava, su ve toprak olmak üzere dört esas unsurdan oluşur. Bunlar temel cevherlerdir, yani tüm nesnelerin ve canlıların en basit temel ögesi bu dört unsurdur. Dört unsur madde olmayıp, kitle ve enerjinin özelliklerini ifade eder. Unsurlar doğal olarak sıcak, soğuk, yaş ya da kuru niteliktedir. Bu temel nitelikler *keyfiyet* kelimesiyle de ifade edilir. Nitelikler yaradılıştan var olduğundan karşılığında *tabiat* kelimesi de kullanılır. Örneğin, bir insanın tabiatı sıcakkanlı, bir otun tabiatı soğuk olarak nitelenir. Toprak, soğuk ve kuru; su, soğuk ve nemli; hava, sıcak ve nemli; ateş, sıcak ve kuru bir tabiata sahiptir. Yalnız insan değil, canlı ve cansız bütün varlıklar söz konusu dört nitelikten birinin veya bunların belirli bir karışımının etkisi altındadır. Her cismin cevheri bu nitelikleri taşıdığından her biri sıcak (*hârr*), soğuk (*bârid*), yaş (*râtıb*) ya da kuru (*yâbis*) niteliğe sahiptir. Her cisim nisbi (orantılı) olarak birbirine göre daha sıcak, soğuk, kuru ya da yaş tabiata sahiptir. Uzuvar da bu niteliklere sahiptir. Örneğin, kalp sıcak ve nemli; karaciğer sıcak ve kuru; beyin yaş ve soğuk; dalak kuru ve soğuk olmaya meyillidir. Her bir eczada da bu nitelikler tabii bir özellik olarak az ya da çok bulunur. Mesela, bir ecza birinci, ikinci, üçüncü ya da dördüncü derecede sıcaklık niteliğine sahip olabilir ve bu niteliğin derecesine göre o eczanın

sıcaklık etkisinin gücü değişir. Bir eczanın niteliğinin terkibi onu kullanan kişinin bedenindeki denge durumunu belirler.

Unsurlar nazariyesine göre sınıflanan her bir ecza tabiatı ile etki eder. Bir madde etkin niteliğiyle (soğukluk, sıcaklık, nemlilik, kuruluk) tesirli olabilir ve tesiri niteliğinin derecesiyle orantılı olarak değişir. İnsanda hıltların dengesini etkileyen maddi sebeplerden olan her tür ecza da unsurlar nazariyesi doğrultusunda sıcak, soğuk, kuru, yağ tabiatlı olarak sınıflanır. Hastalıklar da sıcak, soğuk, kuru veya yağ nitelikte olduğundan, her bir hastalık kendisinin zıddı nitelikteki ecza ile tedavi edilir, zira eczanın tıbbi etkisi tabiatına göre değişir. Mesela, tabiatı soğuk olan eczalar balgam, tabiatı sıcak olanlar safra yapar. Derviş Mehmed de risalesinde, eczanın ve bunlardan elde edilen yağların tabîatından ve buna bağlı tıbbi etkilerinden söz eder. Mesela, gül yaprağı yağının “*tabiatı soğuk*” olup cümle “*hararetli şişlere ve cümle ıssı illetlere nâfi’dir*”; karabaş otu, “*evvel derecede hârr ve ikincide yâbistir*”; turunc kabuğu “*ikinci derecede hârr ve yâbis*” olup “*dimağdan riyâh-ı bârideyi tahlil ider*”; huzâmenin tabiatı “*hârr ve latiftir, sovak dimağı teskîn ider*”; kalye-i misk için: “*rutûbet ve yübûsetde mu’tedildir*”; Acem nefti yağı için “*İshak kavlince rutûbeti vardır*” denmekte, derecelerinden söz edilmemektedir.

Ecza üzerinde yapılacak olan kimya işlemleri de eczanın niteliğine uygun olarak düzenlenir. Mesela, risalede, “*kuru olup sıcak (hârr) olan*” eczalardan yağ çıkarma yönteminin cevz-i bevâ yağı için yazılan şekilde, “*minvâl-i muharrer üzere*” olacağı bildirilir.

Eczanın Etkili Maddesiyle (Hâssasıyla) Etkisi

Ecza içerdği etkili maddeleriyle ilâç özelliğini kazanır. Etkili maddesi değerli olanlar “*eczâ-ı şerîf*” olarak nitelenir. Derviş Mehmed’in çeşitli kimya işlemleriyle elde etmek istediği ürün, eczanın hâssası, yani etkili maddesidir. Hâssası, hâsîyeti, kendine has etkili maddesi ile etki etmeye, *kuvveti* ile etki de denir. Eğer bir madde tek başına ağrı kesici, kusturucu, müşhil, idrar söktürücü, sakinleştirici gibi bir hâssası ile etki ederse ona “*kendine has kuvveti olan ilâç*” derler, yani devâ kuvveti vardır. Böyle bir maddenin tesiri insan tabiatına uygunsa ona zehirsiz cisim denir. Eğer maddenin etkisi insan tabiatına aykırı ise (şevkerân⁴⁹ gibi) ona zehir kuvveti olan, yani zehir

⁴⁹ *Cicuta; Conium macutatum*

denir. Ancak, çok az miktarda kullanılarak bîş⁵⁰ gibi zehirli bir eczanın tıbbi etkisinden yararlanılabilir. Her ne kadar maddeler nitelikleri ile etkili iseler de, asıl müshil ve zehirlilik gibi kendilerine has kuvvetleri ile etki ederler. Örneğin, sakamonya⁵¹ otunun kökünden elde edilen kurutulmuş usaresinde ve tırbıd⁵² kökünde ishal yapma kuvveti vardır. Mesela engerek yılanının zehiri sıcaktır ve akreb zehiri soğuktur, fakat öldürme işini yapan bu nitelikler değildir, öldürücü olan zehirlilik kuvvetidir. Maddenin tesiri alınan miktara göre de değişir. Bazısı alındığı ilk seferde tesir etmezse, ikinci, üçüncü kerede ya da miktarı çoğaltıldığında tesir eder.

Devâ (çoğulu edviye) tabiri de, “hastalığı tedavi eden, hastalığa çare” olan anlamında, günümüzdeki ilaç tabiri karşılığında kullanılır. Methedilen, beğenilen devalar “memdûh” ya da “makbûl” olarak nitelenirdi. Örneğin, hasalban çiçeği yağı, damıtılmış sakız yağı, anber yağı, ağaç kavunu yağı böyle devalardır. “Mu^{te}ber, kıymetli, hürmetli, a^{lâ}” gibi ifadelerle ile, Neşati yağı ve madeni mumya gibi devaların değerli olduğu vurgulanır.

YAĞLARIN KULLANILDIĞI HASTALIKLAR VE YARALANMALAR

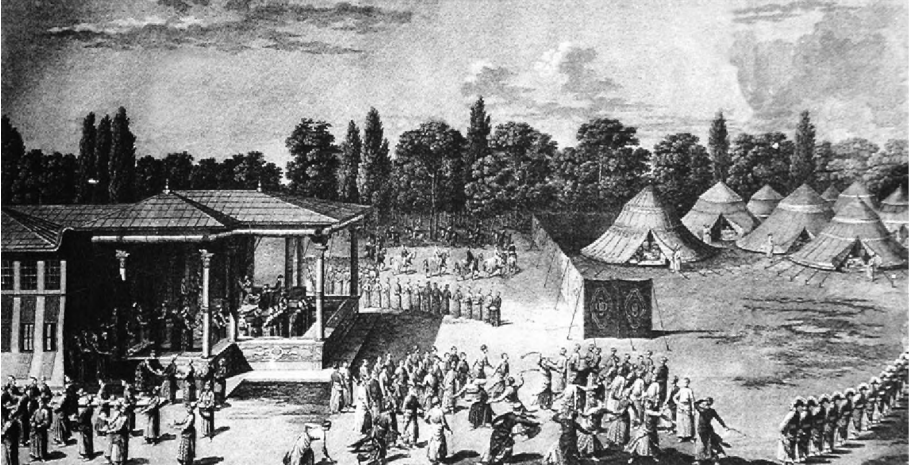
Risalede, hastanın, “mübtelâ olan kimesne” ve “ashâb” olarak tanımlandığını görüyoruz. Mesela, “nevâzil-i şedâde mübtelâ olan” kimse, şiddetli nezleyle yakalanan kişi, yani, hastalığa tutulan kişi anlamındadır. Diğer yandan, göğüs hastalığı olan kimseler anlamında, “ilel-i sadriyye eshâbı” olan kişiler, göğüs hastalığının sahibidir. Bu gibi tanımlayıcı ifadeler üzerinde durulmalıdır.

Neşati yağının hangi hastalıkların ve yaralanmaların tedavisi için kullanıldığına baktığımızda, harici yara ve berelerin tedavisinde kullanıldığını, “hafifce cirid yaralarına; bazı sıkça tomak berelerine ve tomakda olan latifelerde zuhûr eden şiş ve bereler hava almağı def için ve havanın mazarratını def için; bazı etlerde olan yaraya ve bereye” sürüldüğüne dair ifadelerden anlıyoruz. Enderun’da cundî ağalarının bu yağa pek itibar ettiğini söyleyen yazar “beş on dirhemine malik olan hazineye cevahir saklar gibi hıfz ederler” demektedir. Cundî ağaları ata binmekte ve ata ait her çeşit talimde, at üzerinde silah kullanmakta usta kimselerdi. Cirid ise Osmanlı Sarayı’nda en çok oynanan ve padişahların yabancı elçilere göstermekten gurur duydukları bir spordu. Genellikle cündilerin iki takım arasında yarıştığı cirid oyunu

⁵⁰ Aconitum ferox, A. napellus, A. uncinatum.

⁵¹ Convolvulus scammonia

⁵² Ipomea turpethum’un kökü

Önde tomak oynayan Enderun Ağaları ve arkada atla dolaştırılan cündiler

bazen çok iddialı ve sert olup, attan düşüp yaralananlar olurdu. Bu yağ, özellikle hafif cirid yaralarının ve sıkça olan tomak berelerinin tedavisinde kullanılırdı. Tomak, içi kor kegesiyle doldurulmuş, yumruk büyüklüğünde meşin topun ucuna bağlı olduğu 70-80 cm uzunluğunda altı adet sırimdan örülmüş değneklerle Osmanlı Sarayı'nda oynanan hareketli bir oyundu. Derviş Mehmed, “*tomakla olan latifelerde*” yani şakalaşmalarda zuhur eden şiş ve berelerin hava almasını önlemek ve havanın zararını gidermek için ve diğer yara ve berelerin tedavisinde kullanıldığını Risalede nakleder. Bu açıklamalar, yağın, şişlerdeki ödemi gidermenin yanı sıra açık yaraların enfeksiyonunu önleme amacıyla kullanıldığı anlamına gelebilir.

Neşati yağının, “*evcâ-ı mefâsil; kollarda ve dizlerde olur veca'lar; a'zâ-yı mevcû'a*” olarak belirtilen eklem ağrılarında ve enflamasyonu gidermede kullanıldığı anlaşıyor. “*Bir kimsenin bir yerine âteş isâbet eyleyüp yahud bir şey ile yansa*” cümlesi de yanık tedavisinde yararlanıldığını gösteriyor. Harici tedavilerden farklı olarak, salgın hastalıklara karşı da kullanıldığı anlaşıyor. Neşati yağı, “*veba vaktinde; havanın ufûneti vaktinde ve ufûnet-i havayı râfî olma*” ifadelerinden anladığımıza göre, salgınlarda kokuştuğu düşünülen havayı temizlemek ya da hastalıkla bulaşmış havadan korunmak amacıyla kullanılıyor olmalıydı. Neşati yağı, ayrıca, nezleden olan burun akıntısını durdurucu (“*nevâzil-i şedîde mübtelâ olan kimse, nevâzil tuğyânıyla burnundan su akan kimesne ta'cîz oldukda kat'ı için; burundan akan suyu kat' edüp râhat verme*”) ve kadınların aybaşını düzenleyici (“*nisâ tâifesinin hayzı kanın yürüdülmüş*”) olarak da tavsiye ediliyor. Derviş Mehmed, Neşati

yağı için, “*Bazı ihvândan hâssasını suâl eyledim. Takrîr buyurdular ki, her bir şeye isti'mâl olunur*” diye bir bilgi de nakleder. Buna göre, Neşati yağı da, tarihteki pek çok ilaç terkibi gibi, birçok derde deva olarak kullanılırdı. Adı konmasa da, Neşati yağının bir çeşit her derde deva panzehir, yani tiryak olarak değerlendirildiğini varsayabiliriz.

Derviş Mehmed, terkibine koymak üzere elde ettiği yağlardan bir kısmının hangi hastalıklara iyi geldiğini ayrı ayrı belirtir. Bunlardan her bir yağı birer müfred deva olarak ele almıştır. Aşağıda görüleceği üzere, yağların tek başına ilaç olarak kullanıldığı anlaşılıyor:

Acem Nefti yağı: Vücuttaki damarlarda ve organlarda meydana gelen tıkanmaları açar. Yan baş ağrılarına (siyatalji), eklem hastalıklarına, yüz felcine ve felçlere iyi gelir. Göze su inmesi sebebiyle olan akılığı (katarakt) giderir. Astıma ve kronik öksürüğe faydalıdır. Eğer 0,5 miskali sıcak su yahut kahve ile içilirse bağırsaklarda olan sancıları giderir.

Anason yağı (mu'asser): Bütün inmelere faydası vardır. Nefes darlığına yararlıdır. Bir dirhem şekere bir-iki damla damlatmakla midneyi gazlardan arındırır.

Biberiye yağı: Temriyede kullanılır.

Elma (diş otu, ada çayı elması) yağı: Diş ağrısına, baş ağrısına ve sair yerlerde olan ağrılara, berelere faydalıdır.

Fesleğen yağı: Tek başına fesleğen yüze sürülse, teni güzelleştirir.

Gül yağı: Bütün hararetli (enflamasyonlu) şişlere ve tüm sıcak hastalıklara, mak'ad hastalıklarına, basurlara (hemoroide) ve özellikle de darbe almış uzva (kol, bacak gibi uzuvlardaki travmatik lezyonlarda) çok yararlıdır. Tek başına kullanıldığında tıbbi etkisi daha fazla görülür.

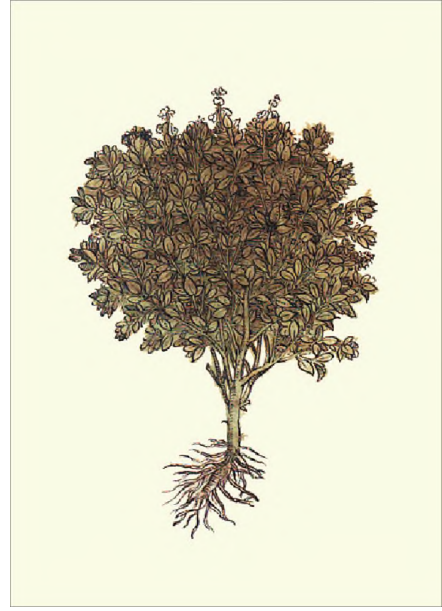
Hasalbân yağı: Nefes darlığı ve öksürük ile seyreden göğüs hastalıklarında ve veremde kullanılır.

Hüzâme yağı: Soğuk dimağı ısıtır. Başın tepesi üzerine yakı gibi uygulanır. Sıhhat bozukluğu (kötü mizaç) için içilirse iyi gelir. Tütsü yapılması durumunda çevredeki kötü ve kirli havayı temizler. Rahmi ısıtır, vajinal akıntıları kurutup rahmi temizler. Eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa kolaylıkla hamile kalırlar.

Kalye-i Misk: Sürüldüğünde soğuk baş ağrısı, yarım baş ağrısı (migren) ve nezleye faydalıdır. Tek başına fitil yapıp kulağa konursa ağrısını keser.

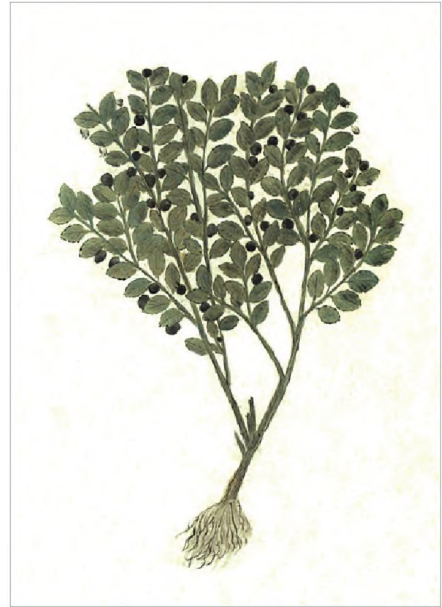
Anason (*Pimpinella anisum*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Fesleğen (*Ocimum basilicum*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Gül (*Rosa*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Mersin Ağacı (*Myrtus communis*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Karagünlük yağı (mey'a- i sâile) yağı: Eğer buhur yapılırsa kötü kokuları ve çevredeki kötü ve kirli havayı temizler.

Kehribar: Akıl ve sinir hastalıklarının tedavisinde tek başına iyi gelir. Epilepsi (sar'a) ve kulunç tedavisinde, spazmı çözmede kullanılır. Bulaşıcı hastalıklarda da faydalıdır.

Mersin yağı (şemsiyye): Mide bölgesi üzerine sürülürse kuvvet verir. Keza kalp bölgesi üzerine sürülürse yine kuvvet verir.

Mercanköşk / Merzencûş yağı: Kasıklara sürülürse cinsel isteği ve gücü artırır. Belki tenasül aletine bile sürülebilir.

Mercanköşk yağını (mukattar) ayırdıktan sonra hâsıl olan suyu: Derviş Mehmed, damıtıp yağını ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen midesi bozulduğunda birer fincan içermiş. Mide fesadına, ağrı ve sızılara iyi gelir; dimağı ısıtıp kuvvet verir, spazm ve felce yararlıdır. Adet söktürücüdür, rahme kuvvet verir. Unutkanlığı giderir. Bir kimse bu yağı şakaklarına sürerse soğuktan olan dimağ ve sinir hastalıklarına, felç, spazm ve yüz felcine, kulak ağrısı ve çınlamasına faydalıdır. Toplanan yelleri dağıtır.

Mürr-i sâfi: Dövülüp zeytinyağı ile yoğrulur ve sağ ayak tabanına ve başparmağına sürülürse cinsel gücü artırır. Ayak soğuk su ile temizlenene kadar bu durum devam eder.

Nane yağı: Mideyi sağlıklı kılar.

Portakal kabuğu yağı: Göğüs ağrısı için sabah ve akşam kahve ile üçer damla kullanmak fayda sağlar.

Raziyane yağı (mukattar): Hazırlanması ve yararları anason yağı gibidir.

Sakız Yağı (mukattar): Mide hastalıkları ve dizanteri benzeri hastalıklar için dâhilen ve haricen kullanılır.

Sedef/Sezâb: Böbrek ve mesane hastalıklarında faydalıdır; ağrısını keser; rahim olduğu varsayılan yelleri giderir, ağrılarını keser; göbeğe sürüldüğünde (barsak) solucanlarını öldürür/döker.

Turunç çiçeği suyu: Mideyi ve yüreği ferahlatır.

Turunç çiçeği yağı: Yelleri çözer. Siniri ve eklemleri kuvvetlendirir. Ancak boğaz ağrısı ve bademcik iltihabı olanlara turunç yedirilmemelidir.

Nane (*Mentha piperita*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Turunc (*Citrus aurantium* var. *amara*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Sezab (*Ruta graveolens*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Menekşe (*Viola odorata*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Turuncun ekşisi: Ateşi düşürür, safrayı söktürür. İştahı açar. İshali keser. Kusmayı engeller/durdurur. Dimağa, akla ve hafızaya kuvvet verir.

Turunç kabuğu yağı: Dimağdan soğuk yelleri çözer. Özellikle soğuktan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır.

Turunç suyu: Beyaz giysideki lekeyi çıkarır.

Turunç yaprağı: Kötü kokuların olduğu bir zamanda kurutulması uygundur.

Bazı yağların bir takım diğer yağlar veya maddelerle birlikte kullanımı tavsiye edilir:

Gül yağıyla mersin yağı: Yaraların etrafına sürseler, hava almaz (iltihaplanmasını önler). Saça ve sakala sürseler siyah olur.

Hüzâmeyle dakik: Dövülüp un ile karıştırılıp yaraya yakı yapılırsa faydalı olur.

Kalye-Misk: Bir kıratı ferahlatıcı şarabıyla/şerbetiyle içilirse hafakanı giderir ve kalbin zayıflığına yararlıdır. Bir dirhemi safran ve semiz tavuk suyu ile doğumu yakın olan kadına içirilirse doğumu kolay olur.

Mürr-i sâfi'yi laden ve bal mumu ile sürseler kıl (saç, sakal vs.) dökülmesini durdurur.

Sa'ter yakılıp, yumurta sarısı ve gül yağı (şemsiye) ile makat çatlaklarına (fissür), basurlara, fistüllere ve romatizmalara (riyâh) sürülürse çok faydalıdır.

Hangi Hastalık Hangi Ecza İle Tedavi Edilirdi?

Akıl ve Sinir Hastalıkları: Akıl ve sinir hastalıklarının tedavisinde kehribâr yağı; zekayı ve hafızayı güçlendirmek için turunç kabuğu yağı; beyin hastalıklarında damıtık mercanköşk ve huzâme yağı kullanılır. Epilepsi tedavisinde kehribar yağı; spazm çözücü olarak damıtık mercanköşk yağı; anksiyete tedavisinde kalye-i misk kullanılır.

Baş Ağrısı: Migren tedavisinde acem nefti yağı ve kalye-i misk kullanılır. Kalye-i misk baş ağrısı tedavisinde de kullanılır.

Felç: Yüz felci ve felç tedavisinde damıtık mercanköşk yağı; inmede sıkılmış anason yağı kullanılır.

Göz Hastalıkları: Katarakt hastalığında acem nefti yağı kullanılır.

Karanfil (*Caryophyllus aromaticus*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Hatmi (*Althaea officinalis*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Cevzi Bevva (*Myristica fragrans*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Safran (*Crocus sativus*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Yaralar, Bereler, Şişler: Tomak oyununda meydana gelen şiş ve berelerin, ufak cirit yaralarının tedavisi Neşati yağı ile yapılır. Gül yağı (şemsiyye) da darbeye maruz kalmış a'zâlar ve şişler için tavsiye edilir. Damıtık sakız yağı yara tedavisinde kullanılır. Mersîn yaprağı yağı (şemsiyye) yaralara sürülür.

Cilt Hastalıkları: Cildi güzelleştirmek için fesleğen yağı kullanılır. Temriye tedavisinde biberiye yağı (şemsiyye) verilir. Saç ve kıl dökülmesini önlemek için mürri-i safi yağı, laden ve balmumu ile sürülür.

Eklem ve Kas Ağrıları: Eklem ağrıları turunc kabuğu yağı ile tedavi edilir. Turunc kabuğu yağı sinirleri ve eklemleri güçlendirmek için de kullanılır. Neşati yağı kollarda ve dizlerde olan ağrılar için tavsiye edilir. Kehribâr yağı kulunç tedavisinde kullanılır.

Solunum Yolları ve Göğüs Hastalıkları: Şiddetli nezlede, burun akıntısını durdurup râhatlatmak için Neşati yağı kullanılır. Nezle tedavisinde kalye-i misk verilir. Bademcik iltihabında turunc kabuğu yağı kullanılır. Öksürük, nefes darlığı, verem ve göğüs hastalıkları hasalban yağı ile tedavi edilir. Astım tedavisinde acem nefti yağı verilir. Kalbi güçlendirmek için mersîn yaprağı yağı (şemsiyye); kalbi güçlendirmek için turunc kabuğu yağı kullanılır.

Sindirim Sistemi Hastalıkları: İştahı açmak ve mideyi rahatlatmak için turunc kabuğu yağı; mideye kuvvet vermek için şemsiyye mersîn yaprağı yağı; mideyi sağlığına kavuşturmak için damıtık nane yağı; mide fesâdına karşı damıtık mercanköşk yağı; mide hastalıkları için damıtık sakız yağı; mide gazını gidermek için sıkılmış anason yağı kullanılır. Kusmaya karşı turunc; safra söktürücü olarak ve ishali durdurmak için turunc kabuğu yağı kullanılır. Dizanteri için damıtık sakız yağı; karın ağrıları için acem nefti yağı verilir. Barsak solucanlarını dökmek için şemsiyye sedef yağı kullanılır. Basur ve mak'ad (anus) hastalıkları için şemsiyye gül yağı; anal fissürler ve fistüller için şemsiyye sa'ter yağı kullanılır.

Üro-Genital Sistem: Böbrek ve mesane hastalıklarının tedavisinde şemsiyye sedef yağı kullanılır. Cinsel organlar için mercanköşk yağı; cinsel gücü kuvvetlendirici olarak olarak mürri-i sâfi yağı tavsiye edilir.

Kadın Hastalıkları ve Doğum: Adet söktürücü olarak Neşati yağı ve damıtık mercanköşk yağı kullanılır. Damıtık mercanköşk yağı aynı zamanda rahmi kuvvetlendirici olarak verilir. Vagina akıntısını kurutmak ve rahmi temizlemek için huzame yağı tavsiye edilir. Sedef yağı (şemsiyye) da rahmin tedavisinde kullanılır. Doğumda turunc kabuğu yağı tavsiye edilir.

Cevzi Hindi (*Cocos nucifera*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Kakule (*Amomum cardamomum*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Sater (*Satureja hortensis*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Ak Zambak (*Lilium candidum*)
(Müfredat-ı Musavvere)

Kötü Kokuların Giderilmesi, Çevredeki Kirli ve Kokuşmuş Havanın Temizlenmesi ve Bulaşıcı Hastalıkların Tedavisi: Havanın kötü ve kirli olması halinde Neşati yağı kullanılır. Kötü kokulara ve kokuşmuş havaya karşı karagünlük yağı buhûru ve huzâme yağı tavsiye edilir. Aynı amaçla turunç kabuğu yağı da tavsiye edilir. Salgın hastalıklara karşı Neşati yağı ve kehribâr yağı kullanılır.

Genel Olarak: Bozulan mizacı düzeltmek için huzâme yağı; zayıflamaya karşı damıtık sakız yağı; ateşli hastalıklar için şemsiyye gül yağı; yelleri çözmek için turunç kabuğu yağı; yelleri dağıtmak için damıtık mercanköşk yağı; romatizma tedavisinde sa'ter yağı (şemsiyye); damar ve organlardaki tıkanıklıkları açmak için acem nefti yağı kullanılır.

KAYNAKLAR:

Adıvar A.A.: *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Akdeniz (Sarı) N.: *Osmanlılarda Hekim ve Hekimlik Ahlakı*, İstanbul 1977.

Akdeniz G., Sarı N., Tuğ R.: *Topkapı ve Galata Sarayı Enderûn Hastaneleri*, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, İstanbul, 18-20 Eylül 1996, TTK yay.

Aydın Zülfikar M.B.: *18. Yüzyıla Ait Türkçe "Müfredât" Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri*, Tıp Tarihi Araştırmaları, S.7, İstanbul 1998, s. 55-168.

Baykal, İ.H.B.: *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul 1953.

Baylav, N.: *Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1968.

Baytop T.: *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün*, İst. Üniv. Yay. no. 3255, Eczacılık Fak. no. 40, İstanbul 1984.

Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân. Nasûhü's-Silâhî (Matrâkçî). Yay. Haz. Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın. Türk Tarih Kurumu Yayınları, I.Dizi Sa.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1976.

Briquet c. M.: *Les Filigranes Dictionnaire Historique des Marques du Papier*, Leipzig 1923.

Fisher c.G., Fisher A.: *Topkapı Sarayı in the Mid-Seventeenth Century: Bobovi's Description*, Archivum Ottomanicum, (1985) 1987.

Dramur R.: *1838-1908 Yıllarında Osmanlı'larda Eczacılık ve Deontolojisi*, İstanbul 1984.

Dramur R.: *Helvahanede Macun İmalı İçin Kullanılan Eczanın Temini*, Tıbbi Dergi, c.59, S.3, Mayıs-Haziran 1986, s. 44-60.

Dramur R.: *Topkapı Sarayı Eczanesi İçin 18. ve 19. yy.da Miskçibaşı Tarafından Verilen Ecza Listeleri*, Tıp Tarihi Araştırmaları, S.4, 1990, s.107-113.

Erdemir, Ayşegül Demirhan: *Mısırçarşısı Drogları*, İstanbul 1975.

Ersoy O.: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kağıt*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

c.G. Fossatti, *Aya Sophia, Constantinople as Recently Restored by Order of H.M. The Sultan Abdul Medcid From the Original Drawings*, 1852. (İstanbul

Arkeoloji Müzesi Ktp. No. 619)

Gildemeister E.: *The Volatile Oils*, (Çev. Edward Kremers), Vol.1, New York 1913.

Günergun (Baytop) F: *Osmanlı Yükseliş Devrinde (14-17. yy) Kullanılan Anorganik İlaçlar ve Elde Ediliş Metodları*, Doktora tezi, İstanbul 1984.

İbn-i Şerif Yedigâr, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2004

İhsanoğlu E. (edit.); Hazr.: Ramazan Şeşen, Cemil Akpınar ve Cevat İzgi: *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe, Farsça) KataIoğu*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1984.

İsfendiyaroğlu F: *Galatasaray Tarihi*, c.I, İstanbul 1952.

Kahya, Esin: *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Kumbaracıbaşı İzzet: *Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Başlala Kulesi*, İstanbul 1933.

Kumbaracılar S.: *Sarayda Hazırlanan İlaçlar*, Dirim 24, İstanbul 1949, s.114-8.

Kumbaracılar S.: *Saray Hastaneleri*. Dirim, 29, İstanbul 1949, s.59.

Orgun Z.: *Osmanlı Sarayında Kilercibaşılık ve Kilercibaşı Defterinden Saray Tatlıları*, Geleneksel Türk Tatlıları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1984, s.57.

Özaltay B., Köşe A. (yay. haz.): Mehmed bin Ali, *Terceme-i Cedîde Fi'l-Havassi'l-Müfred*e (1102 / 1690), Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2006.

Pakalın M.Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I, s.400- 401.

Sarı (Akdeniz) N.: 18. ve 19. Asırda Kimyager Hekimlerin Kullandıkları Aletler, Tıp Tarihi Araştırmaları I, İstanbul 1986, s.51-78.

Sarı (Akdeniz) N.: *Hükemâ-i Kimyâiyyun ve Kullandıkları Âletler*, Kaynaklar, No. 4, s.80-89.

Sarı, N., Tuğ R.: *Enderun-ı Hümayûn Kılâr-ı Hassa Başkullukçusu Derviş Mehmed'in (1764/5-1840) Dühn Terkiplerine Ait Risalesi*, IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri, 4-5 Haziran 1998, İstanbul, Marmara Üniv. Yay. 657, Eczacılık Fak. Yay. 15, İstanbul 2000.

Sarı, N., Tuğ, R., İzgöer, A.Z., Okutan, M.Y.: *Klasik Dönem İlaç Hazırlama Yöntemleri ve Terkipleri*, Novartis, İstanbul 2003

Sarı, N.: *Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler*, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I, İstanbul 1995, s.11-54.

Sarı N. ve Zülfikar B.: *The Paracelsusian Influence on Ottoman Medicine in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Proceedings of the International Symposium on Modern Sciences and the Muslim World, İstanbul 1992, s.157-179.

Sarı, N.: *Osmanlı Tıbbında Besinlerle Tedavi ve Sağlıklı Yaşam*, Türk Mutfağı, T.c. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi 476, Ankara 2008, s.137-151.

Şehsuvaroğlu B.: *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970.

Terzioğlu, A. (yay. haz.): *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, Arkeoloji ve Sanat Yay., Tıpkı Basımlar Dizisi 7, İstanbul 1992.

Uzunçarşılı, İ.H.: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1945.

Ünver S.: *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1954.

Ünver S.: *Tıp ve Kimya Türk İspençiyarî Tarihine Ait Bazı Notlar*, Dirim, Tom. XV, S.3-4, Mart-Nisan 1940, 14 sayfa ayrı baskı.

Ünver S.: *Türk Farmakoloji Tarihi I, Tenzu Kursları, Terkipleri ve Kullanıldığı Yerler*, İstanbul 1960.

Velkov A., Andreev S.: *Filigranes dans les Documents Ottomans*, Bibliotheque Nationale "Cyrille et Methode", Commission Archeographique Bulgare Section Orientale, Sofia 1983.

Yalçındağ O.N.: *Eczacılıkta Ekstraksiyon Metodları ve Bunlarla Hazırlanan Farmasötik Preparatlar*, Türkiye Tıbbi Müstahzar Sanayi ve Laboratuvarları Cemiyeti Yay., S.1, İstanbul 1965.

Yusuf Has Hâcib: *Kutadgu-Bilig* (Çeviren R. R. Arat) I. Metin, s.299-301; II. Tercüme, s.213, satır 2892.

Lügatlar:

Şemseddin Sâmî: *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.

Redhouse J.W.: *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890.

Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1984.
L. Ma'lûf: *el-Müncid fi'l-luga*, Beyrut 1973.

Hasan Amîd: *Ferheng-i Amîd* (Farsça Lugat), Tahran 1379.

Bedevian, Armenag K.: *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*,
Cairo 1936.

Ansiklopediler:

Büyük Larousse.

El Yazmaları:

Abdullah bin İbrahim Üsküdârî: *Tarih-i Vakıat-ı Sultan Süleyman-ı Sâni*.
(1688-1694). Topkapı Revan Köşkü, No: 1223-1225.

Gelibolulu Mustafa Âli: *Mevâ'idü'n- nefâis fi kavâid'l mecâlis*" (16 yüz yıl)

Muhammed Mü'min et-Tankabunî: *Günyetü'l Muhassulîn fi Tercemeti
Tuhfeti'l-Mü'minîn* (1080/1669). (Çev. Ahmed Sâni, 1146/1733), Cerrahpaşa
Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No. 813.

Ömer Şifâî b. Hasan el-Bursevi el-Mevlevî: *el-Cevherü'l-ferîd fi't-Tıbbi'l-
Cedîd*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 1020.

Ömer Şifâî: *Şifa ül-Eskam*, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No.
1195 (595).

Salih b. Nasrullah: *Nüzhetü'l-Ebdan fi Tercemet-i Gâyeti'l-İtikan*, Ali Emiri
Ktp., No. Tıp-328.

Salih b. Nasrullah b. Sellum el Halebî: *Gâyetü'l-İtikan. Beyân fi Tedbiri
Bedeni'l-İnsan*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. No. 2487.

Seyyid Lokman: *Hünernâme*, Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Hazine,
No.1523, c.I.

Tarsuslu Osman Hayri Mürşid: *Kenzü's-Sıhhati'l-Ebdâniyye*, Cerrahpaşa
Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi, No. 1181 (273).

METİN (ÇEVİRİYAZI)

METİN

[1a] ¹Biñ iki yüz elli altı senesi cemāziye'l-âhîrinde dāru's-sa'ādeti's-şerîfe ²ağası iken dār-ı beķāya irtihāl iden 'Abdullah Ağa merhūmuñ muħallefātından ³**ifrāz olunub vakf olmak** üzre hazine-i hümāyūn kethüdāsı ağa yedinde ⁴tevķîf olunan neşatî yağı ta'bir olunan dūhn-i mu'tebereniñ ⁵ve sâ'ir dūhn-i laţîfeniñ hāşşa-i keşîresi ve fevāid-i 'azîmesini ⁶mübeyyin risāle-i maķbūle-i mu'teberedir ⁷sene 1256 [1b] ¹Bismi'llāhi'r-raħmani'r-raħîm ²hamd ol Allāh'a olsun ki cevāhir-i vücūd-ı insānı ³taħmîr edhān-ı tayyibe ile tedbîr eyledi ⁴ve şalāt u selām ol nebiyyü'l-kerîme olsun ki ⁵bür'ü's-sā'a şerî'atları egir-i serî'at-te'sîr ⁶gibi ehl-i imāna devā-i 'azîm oldı [2a] ¹huşûşan āl ve aşhāb ve tâbi'în ve tebe'-i tâbi'în ²rıdvānu'llāhi 'aleyhim ecma'în hāzerātlarına ³olsun ki bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytümde dāhillerdir ⁴ammā ba'd bu 'abd-ı haķîr mūd miķdār dervîş ⁵Mehmed zelîlü'l-'ayār 'an-aşl Tobhāne-i ⁶Āmire'de Ġalaţa sarāyı ittişālinde Töm ⁷cāmi'i maħallesinde medfūn kūtbu'l-'ārifîn ⁸ğavsu'l-vāşılîn şāhibu'l-hayrāt ve'l-ħasenāt ⁹Gül Baba hāzetleriniñ nesli-pākinden olub [2b] ¹ol velî-i 'ālî-nezādın aşlı diyār-ı Ĥorasāndan ²olub zamān-ı Bāyezîd Ĥān'ın evā'ilinde ³gelüb katı hîzmet-i devletlerinde oldıĝı ⁴naķl olunur intikāllerinden sonra devr-i ⁵Selîm Ĥān-ı Ġāzî'de daķı vāfir hîzmet ⁶eyleyüb ahîr kânūn şāhibi Süleymān Ġāzî ⁷ile Būdîn seferine 'azîmet ve evvelā kal'anın ⁸fethi günü şehîd olan ol velî-i nāmdār ⁹olub on dört maħalde medfūn oldıĝı [3a] ¹ba'zı seyyāhlarından istimāc olunmuşdur ²vaķtini üç ³aded pādîşāh-ı 'izāmın hîzmetlerinde ⁴geçirüb böyle olarak ol āndan bu āna ⁵kadar aķrabā ve ta'alluķātımız hîzmet-i pādîşāhîde ⁶her devirde birer kimse bulunarak devr-i sultān ⁷Aħmed Ĥān-ı şālîşde dedemiz seyyid cüce Mehmed Ağa ⁸hem cüce hem aķaĝa oldıĝından kırķ yaşıma ⁹degîn bu hāl ile hîzmet-i

pâdişâhîde ⁹bulunub kırk yaşında boyu uzayub [3b] ¹ve erkeklik zâhir olmağın Edirne'de bir nân-²pâre ile çerâğ olmuş ve devr-i sultân Mahmûd ³Hân'dan devr-i sultân Muştafâ Hân'a gelince ⁴Hasib Efendi hizmet-i pâdişâhîde bulunur ⁵bundan sonra nevbet-i hizmet-i dâ'im seyyid Ahmed ⁶Ağa'ya reside olub anlar dahı cennet-mekân ⁷firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûr sultân ⁸gâzî 'Abdulhamid Hân'ın hizmet-i devletlerinde ⁹şol rütbe-râzî olmuşlarki hezâr be-hezâr [4a] ¹kerre Ahmed benim dadımdır deyu nuṭṭ iderler ²imiş ba' dehu nevbet bu 'abd-ı kemine-i dervîşe ³reside olub biñ yüz yetmiş sekiz ⁴târihinde 'âlem-i vücûda kâdem-nihâde olduğumda ⁵beşikde iken feryâd figânım arzû-yı hizmet-i ⁶pâdişâhî olub bi-l-âḥare on yaşına ⁷girmeden cülûs-ı hümâyûn Hamid Hân-ı ⁸merhûmda Gâlaṭa sarây-ı hümâyûnuna çerâğ ⁹ta' lîm ve 'ilm ve kitâbete sa'y u küşîş-i [4b] ¹hizmet-i du'â-yı ḥayriyye-i pâdişâha müdâvemet ²üzre iken vâḳt-i merhûm Selim Hân-ı ³Gâzî'de biñ iki yüz sekiz senesi ⁴rebî' u-l-âḥirin sekizinci günü enderûn-ı ⁵hümâyûn kilâr-ı ḥâşşaya çerâğ ve altı mâh mürûrında ⁶baş kullıkçı ikinciligi ile akrânımdan ⁷mümtâz oldum ol eyyâmlarda enderûn-ı ⁸hümâyûn hizmetlerine dikkat şarfım günlerinde ⁹esmâ'-i muḥtelif ile meşhûr bu dühn-i mübâreke [5a] ¹mesmû' um olub ve bundan bir miḳdâr bir âdemiñ ²eline girse iksire mâlik olmuş gibi ³o birbirlerine fındık kadar hediye gönderseler ⁴bu yağa mâlik oldum deyu defîneye mâlik ⁵olmuş kadar faḥriyye ider kemâl-i rağbet olunur ⁶bir şey'dir fakîr ü ḡanî buna ihtiyâc 'arz ⁷iderler fuḳarâya hizmet kaşdıyla bu yağın ⁸taḥaşşulına sülûk eyledim lakin bu kimyâ-yı ⁹sa'âdet yine bir ehkinden görmeyince çâre [5b] ¹yokdur dirken akrabamızdan Hasib Efendi'nin ²mecmû'ası elime girdi mütâla'a eşnâsında ³bir şâḥîfeye yazmış ki kilâr-ı ḥâşşada yapılan ⁴muşamma' tertîbidir balmûmı bir vuḳıyye zeyt ⁵yağı üç vuḳıyye terementi yüz beş dirhem kâfûrî ⁶sekiz dirhem ispit yağı altmış dirhem 'asilbend ⁷yigirmi dirhem pâpâdyâ yağı dirhem on beş ⁸gül yağı on beş dirhem kañtaryûn yağı ⁹on beş dirhem mûmiya-i ma'deni on beş dirhem [6a] ¹bu tertîbi görünce cân gibi taḥrîr eyleyüb ²hıfz eyledim bundan sonra ḥâne-i seferlide ³merhûm ve mağfûr Neşâti Efendi ḥazretlerinden ⁴nîm-istifsâr iderek ba'zı eczâları ⁵ḥaber aldım merhûm

müsta^ç idd oldığımızı ⁶añlayub yaparken görmeyince ma^ç lūmuñ ⁷olmaz didi bir gün külhānbaşına ⁸gelsün deyu haber göndermiş hākīr dahı ^{9c}ale^çl^ç acele varub hıżmetinde kemer-beste [6b] ¹tırub cān u gönülden tabhını taḥṣīl ²eyledim terkibi dahı ^çināyet eylediler fe-emma ³terkibiniñ eczāsından birini ketm idüb ⁴her bār ki bunı yaparsın benim yağımdan ⁵yumurta kadar kat ki bir eczā nokşandır tamām ⁶olur didi fakīre şübhe-i ^çazīme ⁷olub leylem ve nehāran kendime bir havātır-ı ^{8c}azīm oldı āhirü-l-emr evliyā-ı ni^ç am himmetleriyle ⁹ol eczā-yı şerifi dahı taḥṣīl idüb [7a] ¹evvelā Neşātī merḥūmuñ yağına mübāşeret ²eşnāsında hekimoglı dirler bir yahūd ³ba^ç zı eczā-i ^çaṭṭāriyye ^çūd u ^çanber u misk ⁴şatar idi buña yağların ba^ç zısını ⁵ışmarladığımda didi ki ne yapacaksın ⁶ben dahı ketm itmeyüb Neşātī yağı yapacağımdır ⁷didim baña didi ki sen bir iyü ādemsin ⁸benim pederimiñ defterinde bir yağ vardır ⁹vaktiyle silahdār ağalar tarafından almışlar saña [7b] ¹o terkibi getüreyim ben dahı getür deyu bek de ²tālīb olmaz gibi cevāb virdim irtesi ³günü geldi beni bir tenhā yire götürüb ⁴okudı ben de yazdım şafā-yı hātırımdan ⁵yahūdiye sâ^çir vaktımdan ziyāde ikrām eyledim ⁶yahūdī gitdi irtesi gün bir gayrī ⁷defter dahı bulub getürdi dahı ⁸taḥrīr eyledik ḥāşılı bu şüretde ol dühn-i ⁹şerife mālīk olub mesrūren hırz-ı [8a] ¹cānım gibi şakladım ve lakin yapmağa bir dürlü ²ķudretim olmadığından böyle mektūm ³ķalmış idi nice ķudretim olsun ki bir ⁴vukıyye şem^ç den sülūk olunsa beş yüz ⁵ķuruşa muḥtāc biñ iki yüz on sekiz ⁶tārīhinde hākīr kilārda başķullukcı ⁷olub derūnumda mezkūr olan defīne-i ⁸şerifi āheste āheste taḥṣīhe başlayub ⁹ba^ç zı mürekkeb tıbb kitāblarını mütāla^ç a-i şürū^ç um [8b] ¹eşnāsında Mā-lā-yesa^ç ve İbn ^çİsā ve İbn ²Bayṭār nām müfredātları ve biḍā^ç a tıbb-ı cedīd-i ³ķimyāvī ki hākīm Barāsūlse^ç niñdir ekşerisini ⁴mütāla^ç a ve her birinden buldığım mālzemeyi evvelā ⁵taḥrīr şāniyen tertīb iderek ve pāde iken ⁶nevbet-i saltanat şevketlü kerāmetlü ⁷ķudretlü es-sultān ibnū^ç s-sultān el-ġāzī ⁸Maḥmūd Ḥān ḥalledallāhu ḥilāfetehu ilā yevmi^ç d-dīn ⁹efendimizin zamān-ı pür-emānlarına resīde olmağın [9a] ¹bu mektūm olan esrār-ı nihānı āşikār ve üç ²beş def^ç a terkib-i merķūmı tabh ve tanzīm ve ḥalkā ³nişār olunarak ol vakte geldim ki ol ⁴sultān ġāzī Maḥmūd Ḥān-ı ^çadlī maḥzā

kerāmet-i ^{5c} adlleriyle bu kim biḍā^c ayı serlālā-yı silāḥdār-ı ⁶şehinşāhī ḥizmetiyle akrānımdan fā^c ik eyledi ⁷kemāl-i sürūrum ve ḡāyet-i ḥubūrumdan ⁸maṭlūbum olan dühn-i mübārekiñ temām yiri ⁹geldi deyüb bu risālei tertibe mübāşeret [9b] ¹olundu bi^c ināyeti'llāhī'l-kerīm sa^c y [u] küşişim ²hebāen menşūren olmamasına şevketlü efendimiñ ³ṭab^c -ı kerāmetleri sebep oldu el-ḥamdülillāhī ^c alā ⁴küllü ni^c amāihı bundan şoñra ol edhān-ı ⁵mübārekeniñ mesmū^c an ve mücerreben ḥavāşşını ve her ⁶birlerinin dühnini iḥrācın ṭarīḳini ve bir ⁷kaç tenbīhāt ḥitām virelim evvelā evcā^c -ı ⁸mefāşıl ve bunun emşālī veca^c lar ki kolları ve ⁹dizlerde olur bu edhān-ı şerīfī ṭılā^c [10a] ¹yāḥūd bir boğası üzerine merhem gibi ²sürüb komak ile menāfi^c ini katı çok ³kimseler nakl ü beyān itmişlerdir a^c zā-yı ⁴mevcū^c ayı āteş karşusunda kemāl-i rütbe ⁵ovuşdırub ba^c dehu bu dühn-i şerīfī süreler ⁶ve üç beş gün müdāvemet üzre süreler ⁷nāfi^c isminiñ sırrı zuhūr eyledi eger istiḡfār ⁸ve şalāt u selām ile ṭılā^c olunur ise ⁹münāsib ve a^c lādır zīrā bu merhem merhem-i [10b] ¹Resūlullāhdır ve yine ḥāşşasındandır ki ²nevāzil-i şedīde mübtelā olan kimesne her tırāş ³olduḡca başınıñ orta yerine ziyāde perdāḥ ⁴itdirüb ğuruş kadar maḥalle ṭılā oluna ⁵mücerrebim ve mu^c tādımdır ve ḥāşşasındandır ki ⁶nevāzil tuḡyānıyla burnundan şu aḡan ⁷kimesne ta^c cız olduḡda kat^c ı içün bu dühn-i ⁸laṭīf-i ḥoş-būdan burnınıñ içerüsüne ⁹ṭılā eylese aḡan suyu kat^c idüb [11a] ¹rāḡat virir lakin ibtidā zuhūrunda kesdirmek ²iyü degildir bir iki gün aḡdıḡdan şoñra ṭılā ³eyleyeler bu daḡı hezār kerre ḡaḡırın tecribemdir ⁴ve ḥāşşasındandır ki bir kimseniñ ⁵bir yerine āteş işābet eyleyüb yāḥūd bir ⁶şey^c ile yansa o ānda āteş işābet ⁷iden yeri yine āteşe tutub taḡammül ide- ⁸-meyecek kadar dereceye geldikde bu dühn-i ⁹celīlü't-te'sīr torba yoḡurdu şeklinde [11b] ¹üzerine sıvayalar bunı daḡı ḡaḡır hezār be-hezār ²tecride eylemişimdir āteşle çok oynadıḡımdan ³ma^c lūm ola ve yine ḥāşşasındandır ki ⁴havānıñ ^cufūneti vaktında ṭılā olunalar ^cufūnet-i ⁵havāyı rāfi^c olduḡı ke's-şemsi fi vasaṭı'n-nehār ⁶āşikārdır zīrā bu dühn-i şerīfīñ içinde ⁷mevcūd olan edhān-ı şerīfelerin ⁸ekşeri şemāmelere vaz^c olunan eczālardır ⁹anber ḡaranfīl ^cūd lāden saḡız bunlardan [12a] ¹ma^c adā sā^c ir edhānların daḡı bu bābda ²medḡali vardır ve vebā vaktında

bu dühn-i ³şerîf ü latîf isti⁶ māl münāsibdir ⁴ve yine hāşşasındandır ki nohūd kadar kahve ⁵ile ahşam ve şabāh isti⁶ māl iden nisā ⁶fā⁷ ifesinin hayzı kanın yürüdüğü ⁷dağı hakîrden isteyenlerden mesmū⁸ um ⁸olmuşdur ve hāşşasındandır ki ⁹harem-i hümāyūna hizmetde olan dāru's-sa⁶ āde ağaları [12b] ^{1c} indinde gāyet mu⁶ teber bir dühn-i mübārek olub ²bir miqdārına bir at bağışladıkları ma⁶ lūmumdur ³ammā neye kullanurlar bilmem ba⁶ zılarından istifsār ⁴olunub cevābında ahşam şabāh yirler imiş ⁵fā⁷ idesi ma⁶ lūmum degil huşūşan Mekke ve Medine⁹ ye ⁶üstādımız Neşatî merhūm çok gönderirmiş ⁷ve anlar dağı buna lāzım olan yağlardan ⁸gönderirlermiş bundan mā⁶ adā Enderūn ⁹cündî ağalar derecesin mu⁶ teber olub [13a] ¹beş on dirhemine mālîk olan hazineye cevāhir ²şaklar gibi hıfz-ı hırāset iderler ³ba⁶ zı ihvāndan hāşşasını su⁷ āl eyledim ⁴taqrîr buyurdılar ki her bir şey⁶ e isti⁶ māl ⁵olunur huşūşan hafîfce cirîd yārelerine ⁶ve ba⁶ zı sıkça tomağ berelerine ve tomağda ⁷olan latîfelerde zuhūr iden şiş ⁸ve bereler havā almağı def⁶ içün ve havānıñ ⁹mażarratını def⁶ içün bi⁶ d-defa⁶ āt tecrîbe eylediklerini [13b] ¹ifāde ve ba⁶ zı etlerde olan yāre ve bereye ²dağı kullandıklarını ³ayān u beyān eylediler ³böyle olunca menfa⁶ ati bu derecelerde müşāhede ⁴olunan edhān-ı şerîfîñ nisyānda olması ⁵lāyık görülmeyüb hayru'n-nās men yenfa⁶ u'n-nās ⁶tahtında dāhil olmak kaşdıyla kemāl-i istiyyāk ⁷üzre bu emriñ huşūlüne kūşiş-i ihtimām oluna- ⁸-rağ⁶ alā kaderi'l-mūrî'l-miqdār icrāya mübāşeret ⁹olundu beyt-i ⁶arabî ve fārisî Nemletün cāet [14a] ¹bi-riclin min cerād / Nev Süleymānı kün ey ⁶ālî nezād ²eger vakt olub nazār-ı iksîr şāh-ı veliyyü'n-ni⁶ amā-i ³ālem olan pādîşāh-ı rüy-ı zemîne işābet ⁴iderse zuhr-ı ahretim olacağı bedîhiyyü'l-intācdır ⁵bu muḳaddimātdan ⁶arz bu dühn-i şerîf ki beyne⁶ - ⁶-n-nās zāyi⁶ olmuş bir ma⁶ ārifden ⁷olub hayāt-ı şānî bulması niyāz-ı çākerānemdir ⁸ba⁶ dehu işbu terkîb-i şerîfîñ evvelā dühnlerini ⁹ve nasıl yapılmasını bir bir taḫrîr ve taḳdîr idelim [14b] ^{1c} **anber yağı** direm 5 ^{2c} anber yağı deyu gālaṭa düşmeyeler ³anber kendüsi ³yağıdır kaçan yapmak murād olursa şemsiyye ⁴gül yağıyla ḥall ideler ḥalliñ ṭarîki ^{5c} anber ile gül yağını ma⁶ an bir kab içinde hafîf ⁶āteş üzerine koyunca ⁶anber gül yağıyla qarışur ⁷mecmū⁶ ı bir olur ⁶anberîñ ba⁶ zı ahvālinden ⁸istifsār olunur müfredāt-ı İbn

‘İsâ’da ⁹havâşşıyla tahrîr olunmuşdur bakılsa ‘anberin [15a]* ¹ne cevher-i mübâreke olduğuna nâ’ıl olunur ²hâkîr üç dört dürli ‘anbere râst ³geldim cümlesinden ‘ind-i hâkîrânemde maqbûl ⁴olanı ‘anber-i eşhîdir ve şemâme olmağa ⁵sâyestede ve eşribeler gâyet a‘lâ koçar ⁶ve isti‘ māl olunan kûrşa dahı güzel imtizâc ⁷ider ammâ bu dühne kangı olsa kifâyet ider ⁸**‘ūd ağacı yağı** direm 5 ⁹a‘lâsı Hindistân’dan gelür bir koyu kızıl renkli [15b] ¹bir dühn-i şerîfdır bir maḥalline sürmek ile yigirmi ²dört sâ‘ at koķusu gitmez bir kaṭresini ³âteşe tamladasın eger ‘ūd-ı mâverdi gibi ⁴koķarsa ḥâlîşdir ve illâ fâsiddır ba‘zan ⁵gelmeyüb bulunmazsa yapmak muktezi olur ⁶şan‘atı ‘ūd-ı mâverdinin bir nev‘i olur ki ⁷aña buralarda bağdadî (?) itlâķ bahâsı dündür ⁸mu‘teber değıldır ve lakin içerusı çürük olmaz ⁹çürük olursa da âsân tefrîķ olunur [16a] ¹yüz dirhemini alub bir kaba kâğıd içine koyub ²bir ağaç tokmak ile eyüce ezeler on ³direm kadar üzerine mâ-i verd ilkâ idelim ⁴bundan sonra bir tepe cāmı tedârik idüb ⁵içine yigirmi beş direm mâ-i gül koyalar ba‘dehu ⁶tepe cāmını bir sepaya koyub üzerine ⁷şandâldan bir süzgi yapub ol ezilen ⁸‘ūdı anın üzerine yayalar ba‘dehu ⁹‘ūdun üzerine şamâta teli çeküb ba‘dehu tenekeden [16b] ¹muşanna‘ üzerine bir âteşlik vaz‘ idüb ²şişenin ağzını şedd-i vaşl ideler bundan ³sonra âteşlige evvelâ kızkın kül koyub ⁴yavaş yavaş üzerine kor âteş koyar ⁵‘ūd kızdıķca yanmağa ve kurumğa başlar ve andan ⁶bir duḥân zuhûr eyleyüb tepe cāmının içine ⁷dolar dühn-i mübâreki virmege başlar vaktâ ki ⁸tamâm virir dühn tamâm olur cāmın içinde ⁹buḥâr kalmaz üzerinden âteşligi def‘ eyleyüb [17a] ¹tepe cāmını sâlimen alub bir maḥalle vaz‘ eyleye ki ²gâyet sovuķ ola dühn rüsüb idüb ³şudan ayrılır suyu def‘ eyleyüb dühn ⁴isti‘ māl oluna bir âsân tarîķdir sâ‘ir ⁵tarîķile dahı istihrâc olunmuş bildigim ⁶budur ve pek esrârdır hıfz oluna nâ-ehle ⁷dimeyeler **karanfîl yağı** direm 5 ⁸Hind’dan gelür a‘lâsı şimdi Felemenk’dan ⁹dahı geliyor bilene elli paraya, bilmeyene yüz paraya [17b] ¹dirhemini şatarlar ba‘zan mağşuş olur bulunmaz ²bunun dahı ³ameli tepe cāmında ‘ūd ağacında- ⁴ki gibidir şan‘atı pek a‘lâsı şu gör- ⁵me-yüb kuru olanıdır yüz dirhemini havânda ⁶dögüb kabaca üzerine şu

* [varak 15a’ya ek] **lâden yağı** direm 5 şan‘atı ‘ūd ağacı yağı gibi olunur.

serpüb⁶ minvāl-i muharrer üzre⁷ amel oluna hâkîr çıkardım⁷ Hind'den gelenden a' lā oldu⁸ **darcîn yağı** direm 5⁹ Āsitāne[de] her maḥalde bulunur ve herkes inbîkden [18a] ¹ çıkarır şan' atı bir vukıyye ya iki vukıyye dārcîn² alub daḳḳ ve saḥḳ idüb çiriş idesin³ ve on dört gün gül şuyunda ısladub⁴ qar'a ve inbîk ile taḳtîr idesin yağı⁵ muḳattardan ayırub isti' māl idesin⁶ karanfîl yağı bu şûretde de çıkar **besbāse yağı** direm 5⁸ besbāse cevz-i bevvânîñ kabuğudur a' lāsı⁹ şarı ile kırmızılığa mā'il şebevî [18b] 'olmaḳdır⁹ alā kavlı-i Māynöl cevz-i bevvânîñ üzerine² tamar gibi pûl pûl şarılır cevz-i bevvânîñ çiçeğidir³ şan' atı dilediğîñ kadar besbāse alub ve sıcak⁴ şuda bir gün bir gice ısladub ba' dehu taḳtîr⁵ idüb yağı şudan ayırub isti' māl⁶ idersin bir şerāfetlü yağıdır **cevz-i bevvā yağı**⁷ direm 5 küçük cevizdir māzî kadar olur⁸ şan' atı istediğîñ kadar cevz-i bevvā alub⁹ daḳḳ ve saḥḳ eyleyüb⁹ arak ile bir gün ve bir gice [19a] ¹ ısladub sonra andan⁹ arakı süzersin² bir yeñi⁹ arak⁹ kosun tekrār tekrār idersin³ tā kim ol ḳodığîñ⁹ araka levn çıkmaz ola⁴ bundan sonra ol⁹ arakı hāmmām-ı māriyede taḳtîr⁵ idersin⁹ arak çıkar esfel-i qar'ada yağ ḳalır⁶ kuru olub hārr olan eczālar bu minvāl-i⁷ muharrer üzre çıkar bu ma' rifet hākim Perāklūs'a⁸ isnād olunur lakin besbāse yağı var iken⁹ bu yağa ihtiyāc mess eylemez beş direm besbāse [19b] ¹ şarf idecek yirde on ḳonıla² **mürr-i şāfî yağı** direm 5³ bu daḳı daḳı Perāklūs'un şan' atlarından şan' atı⁴ yetmiş seksen direm mürr-i şāfî alub daḳḳ⁵ ve saḥḳ eyleyüb⁹ üzerini örtecek kadar⁶ arak-ı hāliş koyasın on iki gün tura⁷ ba' dehu baṭn-ı feresse koyub altı gün tırdıḳdan⁸ sonra hāmmām-ı māriyede taḳtîr idesin⁹ arak çıkub yağı esfel-i qar'ada ḳalır [20a] ¹ bu yağ belesān yağı bedeli isti' māl olunur² eger lāden ve mūm [ve] şem' ile ḳıllara surseler³ dökülmeye eger mürr-i şāfîyi saḥḳ idüb⁴ idüb zeytle yoğurub sağ ayağınîñ ṭabanı⁵ altına ve baş parmağına surseler mücāme' atı⁶ ziyāde ide def' olmaz meger ayağı şovuk şu ile⁷ pāk ide **kehribār yağı** direm 10⁸ Āsitāne'de ḳatı vāfir çokdur şan' atı dilediğîñ kadar⁹ kehribārı alub ol kadar ḳum ḳatarsın sonra saḥḳ [20b] ¹ idüb mā'ilü'r-raḳabe ki ana egri ustūrta dirler² anıñla taḳtîr itdikden sonra tekrār sirke³ ile ḳarışdırub taḳtîr idersin yağı⁴ esfel-i qar'ada ḳalır zîrā bu yağ müfreden cümle⁵ dimāğ marazlarına ve siñir marazlarına nāfi' dir⁶ şar'

ve teşennüc ve kulunc gibi daḥı emrāz-ı vebā'ıyyeye ⁷ziyāde nef' ini tahrīr iderler mübārek yağdır ⁸**kāfūr yağı** direm ⁵ ⁹kāfūruñ yalnız kendini saḥḥ idüb eczā-yı [21a] ¹muḥarrere ilḥāk olunsa kifāyet ider ammā ²yağının istihṛacı birkaç dürlidür şan' atı ³dilediğın kadar kāfūrı alub şıcaḥ ⁴şu ile ezüb ḥall eyleyüb baḳasın yağı ⁵şuyun yüzine çıkar alub mikdār-ı kifāye ⁶araḥ ile taḳtīr idersin yağı esfelde ⁷kalur Artmānūs nām ḥakīm ḳadarü'l-kifāye ⁸rūḥu'z-zāce yāḥūd bārūt-ı zācdan istihṛac ⁹olunmuş tiz-āba bir mikdār kāfūr koyub mevāzı' -ı [21b] ¹ḥārrede bir müddet terk ider kāfūr ḥall olur ²dühn mişāli rūḥ-ı mezbūruñ üzerine gelür ³ol rūḥı alub hıfz ider ⁴**feslegen yağı** direm ⁵bir güzel ḳokulu otur bahārda şaḳsılara ⁶diküb şatarlar şan' atı dilediğın ⁷mikdārı feslegen alub kendi kendi ḳadar ⁸şeker ile saḥḥ idüp sekiz gün taḥmīr ider-⁹-sin şoñra inbīḳe koyub taḳtīr idesin [22a] ¹bundan bir beyāz yağ çıkar müfreden yüze sürmek ²ile levni güzel ider şar' a marāzına günde ³bir dirhemın kırk güne ḳadar içürdeler bi-iznillāḥ ⁴def' olur bu daḥı Perāleksūs'un ⁵şan' atlarındandır **gül yağı** direm ⁵ ⁶ıtr-ı şāḥī itlāk olunan edhān-ı mübāreke-⁷-dir ḡāyet a' lāsı Hind diyārından gelürmiş ⁸şoñra bir kimse bu dühn-i şerifi Rūm ilinde ⁹Ḳızanlık denilen maḥallde icrā idüb ol [22b] ¹āndan bu vāḳta deḡin Ḳızanlık'dan gelen dühn-i ²şerif Āsitāne'ye gelüb sâ'ir memālikāta ³bu taraḑdan gider kütüb-i tıbb-ı kimyāvīlerde ⁴günā-gün tahrīr olunmuş lakin ḥaḳīr biñ iki yüz ⁵yigirmi senesi fuḳarāullahdan bir zāt-ı ⁶ālī-ḳadrdan mesmū' um olub bi-tıbbḳıḥi tahrīr ⁷olundı şan' atı meşelā beş yāḥūd on vuḳıyye ⁸henūz açılmış güli varaḥ olarak bir havāna ⁹koyub gül şuyıyla ḥamīr olunca dögesin [23a] ¹ba' dehu üzerine dört parmak ḳadar gül şuyı ²koyub ve üzerine on direm yürek yağı ³daḥı zamm idüb inbīḳe koyub evvelā şıḳıca ⁴āteşde taşmayacak ḳadar ba' dehu āheste ⁵āheste taḳtīr idesin tā şuyı ḳalmayınca ⁶eger ol muḳaṭṭarda yağ zāḥir olmazsa tekrār ⁷amel idesin ki ke'l-evvelki ḳadar gül ol ⁸muḳaṭṭar ile inbīḳe koyub bir daḥı taḳtīr ⁹idesin zāḥir olmadıḳca üç def' a böyle [23b] ¹amel idesin zāḥir olursa ²ameli tekmiḻ ider ³eger yine üç def' adan şoñra dühn zāḥir ⁴olmazsa tekrār ol çıkan şuyı taḳtīr ⁵ruṭūbetle nār-ı mu' tedilde taḳtīr idersin ⁶ol şu çıkar esfel-i kar' a yağı ḳalır ol ⁷dühn-i yürek on direm

olarak bir kerre ⁷konur tekrârda konulmaz hamden lillah ve'l-minneh ⁸şevketlü kerâmetlü pâdişâh-ı ' âlem-penâ[h] efendimizin ⁹hem-râye-i mülûkânelerinde beher sene biñer mişkâl [24a] ¹olarak Kızanlık'dan gelmededir ve ba'zan yüzer ²ve ikişer beşer yüzer de götürürler üç mişkâl ³lâzım deyu bu emele giriftâr ' âkıl kârı ⁴degildir **şemsiyye benefşe yağı** direm 20 ⁵evvelâ şemsiyyede lâzım olan zeytûn yağı ⁶ğasl eylemekdir şan' atı mâ'ü'l-karâhi'l-mukattar ⁷ile birkaç def a ğasl eyleyüb taşfiye eyleyeler ⁸bir yol dahı meşelâ bir vuķiyye zeytûn yağını iki ⁹vuķiyye mâ'ü'l-mukattar ile bir toprak tencere içinde [24b] ¹üç beş def a galeyân idince kaynadub sonra ²taşfiye ideler şan' atı bir vuķiyye benefşe yüzer ³direm ayırub benefşeyi çiriş idesin ⁴yarım vuķiyye zeyt-i mağsûl ile maħlûtan bir ⁵üstürtaya koyub mu' tedil âteş üzerinde ⁶kaynadasın yarım sâ' ata varmaz benefşe ⁷varakı taħvîl olur indirüb süzüb ⁸ve şıkub yüz direm dahı zamm idüb ⁹yine yarım sâ' at pişiresin yine indirüb [25a] ¹süze yine benefşe hâşılı varak dördinci ²def ada tamâm olur süzüb ol süzülen ³yağı bir şişeye koyub harâret-i şemse ⁴aşasın ruṭûbeti gidince tura ba' dehu ⁵bir şık şandaldan süzüb hıfz idesin ⁶her ne kadar bu terkibde olan çiçekler var ise ⁷böylece şemsiyyesini aḥz ideler **şemsiyye gül yağı** direm 20 ⁹gül yağının ṭabî' atı sovuḡdur cümle harâretlü [25b] ¹şişlere ve cümle ıssı' illetlere nâfi' dir huşûşan ²maḡ' ad ağrısına ve bevâşire ve bâ-huşûş ³darb dokunmuş a' zâya ziyâdesiyle nâfi' dir ⁴şan' atı gül yağının şemsiyyesini ḡukemâ birkaç nev' iyle ⁵icrâ iderler ḡaḡîrin taḡşîlim ve muḡtârım ⁶budur ki taḡrîr olundı kemâl üzre açılmamış ⁷dahı ğonca gülden bir vuķiyye alub yüz direm ayırub ⁸başka başka fi'l-cümle daḡḡ olundukdan ⁹sonra benefşe yağı gibi ' amel oluna eger [26a] ¹tekrâr idüb bir vuķiyye gül dahı izâfe ide- ²bilürsen pek a' lâ ve kuvvetlü olur münferiden ³taḡrîr olunan ' illetlerde ḡayrı ziyâde olur **şemsiyye ak zanbaḡ yağı** [direm] 20 ⁵şan' atı benefşe ve gül yağı gibi yapılır fe-emma ⁶zanbaḡıñ sarı filislerini ḡomayalar yalnız beyâz ⁷yaprağı ola **şemsiyye ebegümeci çiçegi yağı** direm 20 ⁸şan' atı otuz altı dirhemine yüz elli dirhem ⁹mağsûl zeytûn yağıyla mâ-sebaḡdaki gibi [26b] ¹amel olunur **şemsiyye şıḡır kuyruḡı çiçegi yağı** direm 20 ²şan' atı minvâl-i muḡarrer üzre yapılır ezḡâr-ı seb' a- ³-dandır

şemsiyye yâsemen yağı direm 20 ⁴şan^ç atı yâsemen çiçeğinden otuz beş direm devşirib ⁵mağsûl zeyt yağıyla âheste âteşte yapılır **şemsiyye şarı kıntaryûn çiçeği yağı** direm 20 ⁷şan^ç atı bir vuķıyyesine bir vuķıyye zeyt-i mağsûl ile ⁸benefşe yağı gibi yapıla bir a^ç lâ yağdır **şemsiyye şedef yağı** direm 20 [27a] ¹şan^ç atı bir mikdâr şedefi mermer havânda dögüb ²benefşe yağında ^çamel olundığı gibi yapıla ³bu şedefdir ğalaţdır aşlı ismi tıbb kitâblarında ⁴sezâbdır ammâ şedef deyu incü kıbına zâhib ⁵olmayalar fevâ'id keşirdir bögrek ve meşânenin ⁶burûdetini kızdırır veca^ç mını keser rahmîn riħlerini ⁷veca^ç larını kıat^ç ider ve göbege tılâ itmekle ⁸soğulcanları kırar bir mübârek yağdır **şemsiyye mersîn tohumı yağı** direm 20 [27b] ¹şan^ç atı yüz direm ħabbü'l-mersîn yüz elli direm ²zeyt-i mağsûl şîşe içinde minvâl-i muħarrer ³üzre yapılır **şemsiyye mersîn yaprağı** direm 20 ⁴şan^ç atı mersîn yaprağı ^çuşâresi yüz direm zeyt-i ⁵mağsûl yüz elli direm minvâl-i muħarrer gibi yapılır ⁶yâĥûd tohum yâĥûd yaprak ^çuşâresi ⁷yüz direm cem^ç olunub üç yüz direm zeytile ⁸yapıla mi^ç deye tılâ' olunsa kuvvet virir ⁹ve kıalbe tılâ itseler kuvvet virir gül yağıyla [28a] ¹mersîn yağını dâ'imâ yârelerin etrâfına ²sürseler havâ almaz bir mübârek yağdır ³ve bunun rubbını yaparlar adına devâ'ü'l-mülûk ⁴mülûkü'd-devâ dirlermiş bunun yağını ⁵şâça ve şakala sürseler siyâh ider **şemsiyye şebböy yağı** direm 20 ⁷şan^ç atı Nuħ Efendi takriri üzre pâpâdyâ ⁸yağı gibi yapılır şebböyün şarılarından ⁹yüz direm tedârik idüb cerişen daķķ olundukdan [28b] ¹şoñra yüz elli direm zeyt-i mağsûl ile tertîb ²oluna **şemsiyye merzencûş yağı** direm 20 ³şan^ç atı mersîn yağı gibi yapılır yüz direm merzencûş ⁴cerişen daķķ olunub yüz elli direm zeyt-i mağsûl ⁵ile kıâ'ide-i sâbık üzre yapıla **şemsiyye kıarabaş yağı** direm 20 ⁷şan^ç atı kıarabaş yüz direm, yüz elli direm zeyt-i ⁸mağsûl ile yapıla bunun adına ustuhuzûs ⁹dirler yer kıarağan çiçeği dirler ve kıaraburgulu dirler [29a] ¹Türkide müsta^ç meldir ^çArabide mümessikü'l-ervâĥ dirler ²Sakız adasında çok olur ol cezîreye ³istiĥârs dirler evvel derecede ĥârr ⁴ve ikincide yâbisdir a^ç lâsı yaprakları ⁵ve çiçeği erguvân renk ve ta^ç mını ğâyet yakıcı ⁶ve acı ola **şemsiyye kekik yağı** direm 20 ⁷şan^ç atı mâ-sebaķdakiler gibi ^çamel olunur ⁸şemsiyye şa' ter yağı direm 20 ⁹şan^ç atı sâ'ir edhân-ı mübârekelerdeki gibi

[29b] ¹camel oluna buna sa^cter dağı dirler Türkîce ²kekik otıdır ve arnâbût biberi dağı dirler ³imiş ve yine Türkîce güyegi otı dağı dirler ⁴sa^cteri yakub yumurta şarusıyla ve gül ⁵yağıyla mağ^cad yarıklarına ve bevâşîre ve nevâşîre ⁶ve riyâha tılâ⁷ olursa gâyet muvâfıkdır ⁷sa^cteriñ yaprağını tulum peyniri ile merhûm ⁸ve mağfûrun leh sultân Selîm efendimiz ekşerî ⁹yirler idi her bār ta^câmda tuz ve sirke ile [30a] ¹ya^cnî şalatasını yemek eyüdü deyu tıbb kitâblarında ²yazmışlar limûn acı ider sirke ihtiyâr ³olundı **şemsiyye büberiyye yağı** direm 20 ⁴şan^catı sâ^cirleri gibidir büberiyye pāzārtesi ⁵pāzārında şakıslarda şatarlar bir mübârek ⁶nebâtdır diğeri bir hâşşası dağı vardır ki ⁷bir şahın içine bir kaşık hâlîş sâde revgan ⁸koyub büberiyyeniñ yapraklarından vâfir yolub ⁹ol yağın içine koyub bir kaşık [30b] ¹ile karışdıralar tâ ki ol yağ yeşil olunca ²indirüb bir bez sıkub temregüye tılâ ³ideler gâyet mücerredir deyu bir seyyâhîn- ⁴den alız olundı **şemsiyye oğulotu yağı** [direm] 20 ⁵tıbb kitâblarında ferâsiyûn-ı ebyaz didikleri ⁶otdur şan^catı sâ^cir şemsiyyeler gibidir ve lakin ⁷nâzik bir otdur ziyâde diğkat oluna ki kuvveti ⁸ziyâdece ola buña bir tarîk dağı ⁹me^chûzımız oldu ki meselâ bir vukıyye oğul [31a] ¹otını mermer havânda dakğ idüb ceriş olunca ²elli direm zeyt-i mağsûl ile hafîf âteşde ³şu mağv olunca tura ba^cdehu süzüb bir şişeye ⁴koyub harâret-i âftâba ta^clîk olunur gâyetle ⁵şenâ olunmuş bir dühn-i mübârekdir kendiniñ dühni ⁶olmadığından zeyte muhtâc olundı ⁷mu^caşşer habbü'l-bân **yağı** direm 20 ⁸şan^catı bân ağacınıñ tohumıdır ^caşr ile yağı ⁹istihrâc olunur mikdâr-ı kifâ[yet] lübb-i habbü'l-bân [31b] ¹mermer havânda döğüb bâdem yağı gibi ^caşr olunur ²bunun bedeli selîhadır anın bedeli ³dârcındır bulunmadığı şüretde beş direm ⁴dârcîn yağı ziyâde oluna ⁵mu^casser anîsûn **yağı** direm 5 ⁶şan^catı sâ^cir ^caşr olan gibidir tayyâriyeti ⁷kalîl olmağıla hubûbat emşâli tecfîfi ve müddet-i ⁸medîde hıfzı lâzım olan edviyeye ilhâkı ⁹pek de işe yarar şey^c olmaz ammâ dühn-i [32a] ¹anîsûnü'l-mukattar hakîm Perakelsûs'a nisbet olunur ²şan^catı yüz direm anîsûn alub beş vukıyye ³sıcak şuda bir nice müddet ısladub ⁴ba^cdehu yigirmi beş direm tuz kırsun sonra ⁵tağtîr idüb yağı şudan ayırırsın ⁶yüz diremden yigirmi dört direm yağı çıkar ⁷edhân beyinde ismine ebu'l-

bereke ta⁶birine ⁸şâyestedir cümle nâzillere fevâ'id-i 'azîmi var ⁹ve zîk-ı nefese nâfi' dir ve mi' deyi riğden taḥlîş [32b] ¹ider bir direm şekere bir ṭamla iki ṭamla ²komak ile **muḳaṭṭar rāzyāne yağı** direm 5 ³şan' atı ve menfa' atı anīsūn yağı gibidir ⁴elma yağı direm 10 ⁵her eczacı dükkânında bulunur bir mebzûl yağıdır ⁶Türkî'de diş otı didikleri ada çâyının ⁷elmasıdır diş ağrısına penpe ile vaz' ⁸ideler baş ağrısına ve sâ'ir maḥallerde olan ⁹şızılara tılâ olunur berelere sürmek [33a] ¹ile karabaş yağı bedelidir ²**muḳaṭṭar nāne yağı** direm 5 ³şan' atı bir inbiḳe yetecek kadar nāneyi mermer ⁴havāna ḥamir idüb mikdār-ı kifāye şu ile ⁵inbiḳe vaz' idüb taḳṭir idesin ba' dehu ⁶muḳaṭṭarı bir şişeye koyub yağı üzerine ⁷çıkar bu yağ mi' de taş[h]i için üçer ⁸ṭamla kahve ile isti' māl olunur yāḥūd ⁹bir direm şekere üç ṭamla koyub isti' māl [33b] ¹olunur mide ḥuşuşunda bir güzel yağıdır ²**muḳaṭṭar ağaç kavunı yağı** direm 5 ³şan' atı yüz 'aded nefse tek (?) olarak ağaç ⁴kavunı alub sarı kabuğunu bir keskin sikkīn ile beyāzından ayırub eger beyāzı kalursa ⁶yağını içir diḳḳat olunacak yerdir ba' dehu ⁷inbiḳe koyub nişfına kadar şu koyasın ⁸güzelce taḳṭir idesin sonra bir ağzı ṭar ⁹şişeye koyub yağını ayırasın hezār be-hezār [34a]** ¹taḳṭir olunub eşribelerde isti' māl eyledim ²be-ğāyet makbûl-i ḥümāyûn olan eşribelerden ³add olundı nûş iden zevât-ı 'izâmın ⁴ma' lûmlarıdır **tûrunc kabuğı yağı** direm 5 ⁵şan' atı ağaç kavunı gibidir tûrunc kabuğı ⁶ikinci derecede ḥârr yâbisdir tûruncuñ ağacı ⁷içinden laṭîfdir dimāğdan riyaḥ-ı bârideyi taḥlîl ⁸ider sarı kabuğı ḥârr ve laṭîfdir kabuğı yağı ⁹nârdîn ki sünbûl-i rûmîdir anıñ ṭabî' atındadır [34b] ¹eger beyāz eşvâbda leke olsa tûrunc şuyı ²çıkarır ve tûrunc yaprağını 'ufûnetli zamānda ³kurutsalar münāsibdir tûruncuñ ekşisi 'atşı ⁴keser şafrâyı koparub kuvvetiñ ibtâl ider ⁵ve ta'âm iştihâsın getürür ishâli kaṭ' ider ⁶ḳay'ı tutar dimāğa ve 'aḳla ve ḥıfza kuvvet virir ⁷kabuğunun yağı evcâ' -ı mefâşıla ḥuşuşan ⁸şovuḳdan ola müfiddir çiçeği şuyı ⁹mi' de ve yüregi vâsi' ider çiçeğinin yağı [35a] ¹issidir yelleri taḥlîl ider siñiri ve mefâşılı ²ḳavî ider ve

** [varak 34a'ya ek] **tûrunc kabuğı yağı** pelesân-ı mışrî bedelidir bunda olan kuvvet 'aynıyla pelesân-ı mışrîde daḥı mevcûd imiş bu zamānlarda pelesân-ı mışrî bulunmadığından bedeline tûruncuñ sarı kabuğunun yağı isti' māl olunur

lakin boğaz ağrısı ve ħunnākı ³olana tūrunc yedirmeyeler ħāşılı cemî‘ ħavāşşı ⁴taħrîr olunsa bir mücelled kitāb olur böyle ⁵bir mübārek nārencdir **pōrtakāl kabuğı yağı** direm ⁵‘şan‘ atı utrunc ve nārenc gibidir bu yağı göğüs ⁷ağrısı için aḥşam ve şabāḥ kahlve ile ⁸üçer damla isti‘ māl olunsa fā‘ide-i ‘aẓîmî ⁹yazmışlar **kākūle yağı** direm ⁵ [35b] ¹Felemenk‘den gelür bir nāzlı yağdır ba‘zan bulunmaz ²bedeli kendi kadar karanfıl yağıdır **ḥuzāme yağı** direm ⁵ ⁴yaban şebböyüdür yaban mannısı daḥı dirler ⁵Şirāz‘da dürr-dāne dirler bir otudur uzun ⁶budaqları ve ufaḳ yaprakları olur ve kızıl ⁷çiçeği olur ekseri kum arasında biter ⁸kokusu kına kokusuna beñzer tabî‘ atı ḥarr ⁹ve laṭîfdır şovuk dimāğı teşḥîn ider başa [36a]*** ¹tepe üzerine yaḳu gibi ideler ve sū-i mizāc için ²içseler eyüdü eger tütü eyleseler yaramaz ³rāyihaları giderir ve rahmi kızdırub aḳan ⁴yaşların kurıdub rahmi pāk ider ⁵eger ‘avrat fetil gibi götüre ḥāmile olur ⁶mücerrebdır eger ḥuzāmāyı saḥḳ idüb daḳıḳ ile ⁷karışdırub yāreye yaḳu eyleseler müfiddır bedeli ⁸nāne yağıdır **muḳattar mercānkōşk yağı** [direm] ⁵ ⁹‘şan‘ atı bālāda yapılan otlar gibidir ḥaḳîr [36b] ¹beher sene taḳṭîr idüb dühnini ayırdıḳdan ²şoñra ḥāşıl olan şuyunı şaḳlayub ba‘zan ³mi‘deniñ fesādı ‘aḳîbinde birer fincān nūş ⁴iderim ġāyet menfa‘ati mücerrebimdir ve ba‘zı ilḥvāna ⁵veca‘ ve cüz‘î şancu zuhūr eylese ana daḥı ziyāde ⁶müfîd oldı hezār be-hezār içerdim ve tecrîbe eyledim ⁷ḥāşılı şuyı bu derecelerde menfa‘atludur dühn-i ⁸şerîfini başı ağrıyan kimesne şaḳaḳlarına tılā eylese ⁹düfi‘a bi-iznillāh bu dühn-i şerîf şovukdan [37a] ¹olan dimāğ ve siñir marazlarına felce ve teşennüce ²ve laḳveye ve kulaḳ ağrısına ve gürüldüsüne ³nāfi‘dir yelleri dağıdır ve ḥayzı aḳıdır ⁴şuyı dimāğı kızdırub kuvvet virir teşennüce ⁵ve fālice nāfi‘dir ve ḥayzı idrār idüb ⁶rahme kuvvet

*** [varak 36a’ya ek] **dühn-i merzencūşun** ḥāşşasındandır ki karınca yağına muhtāc olan kimesne bunun yağından kaşıklarına tılā itmekle maṭlabına vāşıl olur belki ālet-i tenāsüle daḥı tılā olunsa cā‘izdir eger dühni bulunmaz ise yaprağı ‘uşāresi daḥı kifāyet ider bu kadar ḥayevānıñ helākına sebeb olmasunlar deyu taḥrîr olundı bu dühn-i şerîfin şerāfeti ma‘lūm olur ḥavāşşı çokdur

virir ve unutkanlığı giderir ⁷ve buhârî şu'ûd itdirmez ki bu hâletler gele ⁸ekserî kendi mücerrebimiz olduğundan ziyâdece ⁹küşâyış virildi **muqattar gül ağacı yağı** direm 5 [37b] ¹Hind'den gelür kızdırıcı bir yağdır ba'zılar ²bunun bedeli mersin yağdır dirler ammâ tahkik ³idemedim **haşalbân yağı** direm 20 ⁴bu yağa zehru'l-**haşalbân** dirler **haşalbân** çiçeği ⁵dimekdir memdûh ve makbûl olan devâlardandır ⁶zîku'n-nefes ve su'âl ve sill emsâli 'ilel-i ⁷sadriyye aşhâbına virilür şan'atı altmış ⁸dört direm yâhûd ziyâde 'aselbendi türâbdan ⁹ma'mûl bir tencereye koyub üzerine teberdârân-ı [38a] ¹hâşşa şeklinde kâğıddan bir külâh geçirüb muhkem ²bağlayalar lakin külâh-ı mezbûruñ depesinde menfez ³olacak kadar bir şakbecik lâzımdır ba' dehu ⁴tencerenin altına bir sâ'at yâhûd dahı ziyâdece ⁵nâr-ı leyyine ideler zehru'l-**haşalbân** külâha mütesâ'id ⁶olur alub hıfz ideler diger Parâsûlse ⁷şan'atı üzre istihracının tariki diledigin ⁸kadar **haşalbân** alub kendi berâberi 'arak ile ⁹sahk idüb mâ'ilü'r-raqabe ile taqtir idersin [38b] ¹evvelâ şuyı çıkar ba' dehu yağı çıkar bâki esfel-i 'kar'ada kalur güzel kokulu şeylerde isti'mâl ³olunur **muqattar sakız yağı** direm 20 ⁴bu yağın tariki iki nev'edir bir nev'i taqtir ⁵ve bir nev'i tahlil iledir ikisini dahı tahrir idelim ⁶taqtirin şan'atı kadarü'l-kifâye maştakî ahz ⁷olunub dakq ve sahk olundukdan sonra bir bucuq ⁸mişli haşât-ı mükelles yâhûd reml-i münakki ve mağsûl ⁹ceyyiden mezc olundukdan sonra bir mu'avveceye vaz' [39a] ¹oluna lakin mu'avvecenin nişfi hâlî olmak ²lâzımdır ba' dehu hammâm-ı remliyede nâr-ı hafife ³ile taqtir oluna bir mādde-i mâ'iyye ile ma'an bir ⁴dühn-i ebyâz ve berrâk hurûc ider mādde-i mâ'iyye- ⁵den tefrik ve hıfz oluna cemî'-i zumûguñ edhân-ı ⁶muqattarası minvâl-i muharrer üzre istihrac ⁷olunur mikdâr-ı isti'mâli dört katreden ⁸altı katreye varıncadır 'ilel-i mi'deye ve zevb ⁹ve zahîre ve zûsantârî emsâlinde dâhilen ve hâricen [39b] ¹isti'mâl olunur Etmûluryûs tabib dir ki ²zahîre 'ilâcdan sonra qarhalarını idmâl ³içün birkaç katresi mâ'ül-na'na' ve mâ'-i lisânü'l-hamel ⁴yâhûd mâ'ül-felisûn ile isti'mâl olunmak ⁵gâyetü'l-gâye memdûhdur sakızlı hallin şan'atı ⁶yigirmi dört dirhem sakızı yüz direm gül yağı ⁷ile nâr-ı hafife maştakî hall olunca pişüreler ⁸biz bu tertib ile yapub bu mürekkebe dühne ilhâk ⁹ideriz Zülferûs

nām tabīb yüz direm [40a]**** ¹dühnü'l-verd yerine elli direm dühnü'l-verd ve elli ²direm dühn-i mercānkōşk ihtiyār itmişlerdir ³hāşılı bir mübārek yağdır **qalemüşk yağı** direm 5 ⁴qalemüs yağı dahı bir mübārek yağdır **mev' a-i sâ**'ile direm 200 ⁵karagünlük yağdır bir mübārek yağdır 'asel-i 'lebeni dahı dirler Türkice şigala dirler hāşālbānıñ ⁷cüz-i a' zamıdır bunun bedeli lāden yağdır eger bulhūr ⁸olunsa mütē'affin rāyihayı ve havāyı kat' ider bu mürekkebe 'isti' mālīnıñ şan' atı yarım vukıyyesine yarım vukıyye [40b] ¹zeyt-i mağsūl katub nār-ı leyyinde hāl idüb ²mürekkebāt-ı mezbūra qarışdıralar ³**Venedik terementisi** direm 200 ⁴şan' atı iki yüz direm zeyt-i mağsūl ile kāv-ı leyyine-⁵-de hāl olunub mürekkebāta 'ilāve oluna **taqamaka zamkı** direm 25 ⁷şan' atı yigirmi beş dirhemine yigirmi beş direm zeyt-i ⁸mağsūl katub hāl olunub isti' māl olunur ⁹**gamaylama** direm 20 [41a] ¹şan' atı balmumı ile zeyt kaynadub indikde ²meshūkan üzerine serpüb qarışdıralar ³**mūmya-yı ma' deni** direm 10 ⁴mūmyanıñ a' lāsı ihtiyārāt kavlince ⁵ma' denisidir ki, Dārācerd nām maħallden gelür 'eger zift ile qafu'l-yehūd-ı 'arabī qarışdırsalar ⁷mūmyā tabī' atında olur ammā gāyet ⁸mūmyā hāşşasında olmaz ise de ⁹ve bir nev' i ādemden olur aña frengi mūmyā dirler [41b] ¹ma' deni mūmyā kıymetlü ve hürmetlüdür ve az bulunur ²Dār-ı Ecred dirler 'Acem ilinde Şebānkāre nām ³tağda bir mağāra yuqarusundan tamlar altına ⁴altun maşraba qorlar içine aqar dirler ⁵müncemid olmasun deyu altun maşraba qorlar ⁶tā ki maşraba tolub āqar yire dökeler ⁷anda müncemid olur ba' zı tağlarda ve şularda ⁸bulunur qafu'l-yehūd dirler bunun dahı ⁹ameli mūmyāya qaribdir bunun şan' atı [42a] ¹on direm mūmyā-yı ma' deni saħk idüb ²şıcaħ iken bu mürekkebāta qarışdırub

**** **qalye-i misk** Fārisi' de zebāde dirler misk kedisiniñ geridir alub sonra terbiye iderler rāyihası güzeldir tabī' atı üçinci derecede hārrdır ruṭubet ve yubūsetde mu' tedildir bunun qokusu ve sürünmesi şovuk baş ağrısına ve şaķıķaya ve zūkāma nāfi' dir bundan bir kīrāt müferriħ şarābile içseler hāfākānı zā'il ider ve za' f-ı qalbe nāfi' dir ve bir dirhemini za' ferānile ve semüz tavuķ şuyıyla vaż'-ı hāmle yaqın 'avrata içürseler āsān toğurur ve yalnız bunun ile fetil yapub qulağa qosalar ağrısını def' ider

³isti' māl olunur havāşş-ı keşiresini ⁴akrabādīn sāhibleri çok taḥrīr eylemişlerdir ⁵bunun bedeli kafru'l-yehūd zifti karışdırsa ⁶bir buçuk kadarı kifāyet ider ⁷kāfūr-ı meshūk direm 5 ⁸şan' atı meshūk kāfūrı sıcak iken sā'irler ⁹gibi üzerine ekeler **Kā'be pelesengi** direm 5 [42b] ¹Mekke'den gelür bir mübārek yağdır ve ğāyet ²kuvvetlü bir pelesenkdir mürekkebāt-ı mezbūruñ ³rüknidür **siyāh pelesenk** direm 5 ⁴bu daḥı bir mübārek pelesenkdir mürekkebātıñ içine ⁵zamm oluna **yefi dünyā pelesengi** direm 5 ⁶bu daḥı minvāl-i muḥarrer üzre karışdırılar ⁷**acem nefi yağı** direm 40 ⁸neft yağı iki dürlüdür biri siyāh ve biri ⁹aḳ ma' denīdir siyāh nefi taş' id itseler [43a] ¹aḳ olur siyāhı za'īfdir a' lā olanı ²beyāz olmaḳdır minhāc kavlince dördüncü ³derecede ḥārr ve yābisdir İshāḳ kavlince ⁴ruṭubeti vardır laṭīf ve muḥallildir taḳvīmü'- ⁵l-edviye beyāz[ı] ḥārr ve yābis siyāhı ḥārr ⁶ve müleyyindir südeyi açar yan başı ⁷ağrılarına ve mefāşıla ve laḳve ve felce ve göze ⁸şu inmek sebebinden olan aḳlığı giderir ⁹rebve ve eski öksürüğe nāfi' dir eger bundan [43b] ¹yarım mişkāl sıcak şu yāḥūd kahve ile ²içseler em' āda olan sancuları def' ider ³ḥāşılı böyle hezār edviyede isti' māl ⁴olunur bir dühn-i şerīfdir ḥaḳīḳatini anlamağa ⁵müsta' id olan Müfredāt-ı İbn 'İsā'ya nazar ⁶eylesün şan' atı bu mürekkebāta zamm-ı ilḥāḳ ⁷olunması cemi' eczālardan sonra konulur ⁸koḳusu keskin olduğından sā'ir ⁹edhānıñ koḳularını evvelā zāyi' ider [44a] ¹mürūr-ı eyyām ile sertligi gidüb bir laṭīf koḳu ²peydā ider ki ta'rifine ḥācet yokdur isti' māl ³iden zevāt-ı kirāmıñ ma' lūm-ı şerīfleridir **revḡan-ı zeyt** kıyye ⁴eski zeytūn yağı olmaḳ şürūṭundandır zeytūn yağı ⁵eskidikce koḳusu gider şu gibi şāfi olur ve ⁶kendinde muzırr olan maḫarratlar def' olur lakin ⁷bunun yolu zeytūn yağını ḡasl eylemekdir ⁸ḡaslıñ tarīḳi bir vuḳıyye zeytūn yağını üç ⁹vuḳıyye bir şāfi şu ile ḳaynadub yağı şudan [44b] ¹tefriḳ eyleyüb isti' māl oluna zeytūn yağını ²ḡaslıñ tarīḳi çokdur ne gūnā olursa ³ḡasl eylemek eski zeytūn yağı gibi olur ⁴**mūm-ı 'asel** kıyye ⁵ḥāliş sarı balmūmı şartdır diḳḳat ⁶lāzımdır pişirmeniñ tarīḳi beyān olunur ⁷evvelā balmūmı ve zeyt yağını āteşe koyub ⁸balmūmı yağ ile berāber ḳaynaya ba' dehu āteşden ⁹indirüb bir düzce yire vaż' eyleyüb [45a] ¹maḥlūl eczāları ki teremēti ve mey' a taḳamaḳa ²zamḳı şaḳız yağı ³anber ve

lâdeni içine koyub ³karışdırı ba^ç dehu meshûk eczâları ki gamâyılama mûmya-
yı ⁴ma^ç denî kâfûrdur zamm oluna bundan sonra bir seyrek ⁵astârdan süzüb
muqattar olan ve şemsiyye olan ⁶eczâları karışdırub cümleden sonra ⁷acem
neftini koyalar şovuğunca kadar karışdırub ⁸ba^ç dehu çinî kavânözlara vaz^ç an
hıfz oluna ⁹ve's-selâm esrârımız olan eczâ-yı mübârekeye [45b] ¹eger fırsat-
yâb olunur bir mikdâr zeyt-i mağsûl ²hâll olunub cümlesinden sonra ^çilâve
oluna ³bizim yapıdığımız yağdan beyzî kadar içine zamm olunsâ ⁴havâşşına
sirâyet ider vesvese olunmasun zîrâ ⁵bi'l-hâşşdır tenbîh bu dühn-i şerîfî
yapmak murâd iden ⁶kimesne bu lâzım olan yağları Yahûdî eczâcılarında
⁷vardır kolay olsun dirse eczâsında olan ⁸havâşşî hâtâ itmiş olur bu harkdan
nâşî ⁹ve vâkıf olduğımın otürü mümkün olduğca [46a] ¹her birini âsân vech
üzre hâll ve takîr ve tahmîrin de ²tarîkîni beyân eyledim zîrâ bu yağı yapmanın
âsân ³tarîkî gel Yahûdî fûlan fûlan yağı getür bal- ⁴mûmı zeytûn yağı karışdır
bir mürekkeb yağ olur ⁵bu dühn-i şerîfî bilesin ki sebep intisâb-ı ⁶ma^ç nevîdir
hizmet-i fuqarâullâhdır intisâb-ı ⁷Rasûlullah'dır böyle olan emr-i ^çazîmî
âsân ⁸olur deyu Yehûd Ermeni tâ'ifesinden değil ⁹belki fâsık ahlâdığn bir
kimesneye tefhîmden [46b] ¹hıfz oluna zahır-ı ahret olacağında şübhem ²yokdur
ve's-selâmu ^çalâ menit-tebe'a'l-Hudâ ³âmin yâ Rabbe'l-âlemin ⁴temmet.

Merhûm Neşatî Efendi'nin dühni terkîbidir

200	çûd ağacı yağı	20 direm
70	kalemüsk yağı	20 direm
60	ceviz-i hindî yağı	20 direm
40	telâtîn yağı	20 direm
40	dârçîn yağı	20 direm
410	ķiremit yağı	20 direm
[47a]		
60	pâpâtya yağı	20 direm

80	na' nā yağı	20 direm
60	mercānköşk yağı	20 direm
61	besbāse yağı	20 direm
2.5	acı elma yağı	20 direm
676		
5	saķız yağı	20 direm
5	aķgünlük yağı	20 direm
2.5	ispit yağı	20 direm
11	anīsūn yağı	20 direm
702		
5.5	lāden yağı	20 direm
2	yāsemīn yağı	20 direm
2	büberiyye yağı	20 direm
2	ķaṇṭaryūn yağı	20 direm
[47b]		
1	ḥaṭmī yağı	20 direm
714		
2	göl yağı	20 direm
3	zanbaķ yağı	20 direm
60	şedef yağı	20 direm
2	mi' de-nevāz yağı	20 direm
2.5	ķarabaş yağı	20 direm
783.5		
2.5	ıhlāmūr yağı	20 direm
2.5	sūrūr yağı	20 direm
10	çörekotu yağı	20 direm

5	ka' be pelesengi	20 direm
10	Perū pelesengi	20 direm
813.5		
3	taḳamaḳa	20 direm
6	lumalāma	20 direm
3.5	kāfūr	20 direm
[48a]		
3	za' ferān	20 direm
2.5	ḳırmızı şandal	20 direm
828.5		
2	ʿaselbend	20 direm
1	mürrüşāfī	20 direm
1.5	balıḳ nefsi	20 direm
60	ḳaranfıl yağı	20 direm
60	zencebıl yağı	20 direm
952.5		
60	ḳāḳūle yağı	20 direm
10	sünbül-i hindī yağı	20 direm
6	yeñi dünyā pelesengi	20 direm
2.5	ceviz-i rümī yağı	20 direm
10	bal mūmı	1 ḳıyye 100 direm
12	revḡan-ı zeyt	9 ḳıyye
1053		

Cem' an isfenciyardan devresinin terkibi biñ elli üç gurūş yigirmi yedi paradır
temmet

[50b] 'kā' ide-i terkib

²bir kimse bir yağ terkibi görüp vaz'-ı raḡam ³itmek murād eylese üstād kā' idesi üzre ⁴vaz'-ı raḡam şu şüretde olur ki ibtidā ⁵yapılacak yağın yekūnını mülāhaza idüb ⁶ve üçe taḡsīm idüb şülüṣānını revḡan-ı zeyt ⁷ve şülüṣini mūm ile āḡar eczā koymalı ez-cümle [51a] ¹dört yüz elli direm yağ yapılmak murād olunsa ²üç yüz diremi revḡan-ı zeyt olmalı üç yüz direm ³revḡan-ı zeytin şülüṣi ki yüz direm ider ⁴bu daḡı vaz' olunacak eczā-yı mütenevvi ⁵anın ⁶mecmū'ının dirhemidir eczā-yı mütenevvi' a ṣemsiyye ⁶ve muḡaṭṭarāt ve mu' aṭṭarāt ve sā'ir eczā ve ma' deniyyāt- ⁷-dır ve üç yüz direm revḡan-ı zeytin ḡumsı ki ⁸altmış direm ider vaz' olunacak ⁹ḡālīṣ ṣarı mūmun miḡdār-ı kifāyesidir [51b] ¹ve yüz direm eczā-yı mütenevvi' adan ṣemsiyye ve muḡaṭṭar ²ve mu' aṭṭar ayırmak murād olunca vaz' olunan ³mūmı dörde taḡsīm idüb üç bölüḡi ⁴ṣemsiyye ve muḡaṭṭar ve mu' aṭṭar olur ki bu terkibe ⁵göre kırk beş direm ider ve yüze varınca ⁶bāḡī kalan elli beş direm sā'ir eczā ve ma' deniyyātdır ⁷ve kırk beş direm ṣemsiyye ve muḡaṭṭar ve mu' aṭṭarın ḡumsı ki ⁸toḡuz direm ider yalnız mu' aṭṭardır ve bāḡī kalan ⁹otuz altı diremin şülüṣi ki on iki direm ider [52a] ¹yalnız muḡaṭṭardır ve şülüṣānı ki yigirmi dört ²direm ider yalnız ṣemsiyye el-ḡāṣıl dört yüz ³elli direm yağ yapılmak murād olunur ise üç yüz ⁴diremi revḡan-ı zeyt olub sā'ir eczā daḡı ⁵tertibimiz vechi üzerine revḡan-ı zeyte göre ⁶vaz' olunmalı ez-cümle dört yüz elli direm ⁷tertib olunur ise üç yüz direm revḡan-ı ⁸zeyt vaz' olunub ve sā'ir eczā āḡa göre ⁹vaz' olunub yekūnunda on direm fazla ile [52b] ¹dört yüz altmış direm ider eger toḡuz ²yüz tertib olunur ise yigirmi ³direm fazla ider ve kıs' alā-hazā ⁴ez-cümle revḡan-ı zeyt üç yüz direm ⁵ṣarı ḡālīṣ mūm altmış direm ider ki ⁶revḡan-ı zeytin ḡumsıdır ⁷mūm ile yağdan mā' adā konulacak eczānın ⁸mecmū'ı yüz direm ider ki revḡan-ı zeytin şülüṣidür ⁹bu yüz direm eczādan eger ṣemsiyye ve muḡaṭṭar ve mu' aṭṭarı [53a] ¹ayırmak lāzım gelince balmūmı diremini ²dörde taḡsīm idüb dört bölükde ³üç bölüḡi kadar ṣemsiyye ve muḡaṭṭar ve mu' aṭṭardır ki ⁴kırk beş direm ider balmūmunın ⁵dörtde üçi olur ⁶kırk beşden yüze varıncaya kadar sā'ir ⁷eczā ve ma' deniyyāt elli beş direm ider ⁸kırk beş diremden yalnız mu' aṭṭarı ayırmak

⁹lâzım gelürse beşe tak̄sım idüb [53b] ¹kırk beş diremin beş bölüğünde bir bölüğü ²mu‘at̄tardır ki tamāmen tokuz direm ider ³kırk beşden tokuz çıkub otuz altı ⁴kalur ki şemsiyye ile mu‘at̄tar olur ⁵ve mu‘at̄tarı yalnız ayırmak istersen otuz altıyı ⁶üçe tak̄sım idüb on ikisi mu‘at̄tardır ⁷otuz altının şülüşānı olan yigirmi dört şemsiyyedir ⁸her bir terkīb bu üslub üzerine bunun ⁹aynı olur

[54a]

kan̄tarūn yağı	şedef yağı	zānbak yağı	pāpātya yağı
15	15	15	15
zāter yağı	biberiyye yağı	mercānköşk yağı	tāze rāzyāne
15	15	5	yağı
			5
kekik yağı	gül yağı	şebböy-ı aşfer	türunc kabuğı
15	15	yağı	yağı
		15	15

Şemsiyyenin mecmū‘ı yüz altmış direm 160

buhūr-ı meryem	acı elma yağı	nāne yağı	anīsūn yağı
yağı	5	5	5
5			
kehrübā yağı	karabaş yağı	mersīn yağı	besbās yağı
5	5	5	5
	sakız yağı	‘acem nefti	
	15	25	

Mu‘at̄tarın mecmū‘ı seksen direm 80

[54b]

hālīş lāden yağı	qalemüsk yağı	göl yağı	‘ūd ağacı yağı
15	5	5	5
ağac kavunı yağı	cevz-i hindī yağı	qaranfil yağı	qakūle yağı
5	5	5	5
	dārcīn yağı	‘anber yağı	
	5	5	

Mu‘aṭṭarīn mecmū‘ ı altmış direm 60

Mekke pelesengi	yeñi dünyā pelesengi	Peru pelesengi	
10	10	10	
mey‘a	mürr-i şāfī	ḥabbu’l-bān	tatlı sakız
50	20	5	15
ma‘ denī mūmyā	terementī	kāfūr	taḳamaḳa
15	200	15	15

Eczā ve ma‘ deniyyātın mecmū‘ ı üç yüz altmış beş direm 365

Hālīs sarı balmūmu	Revgan-ı zeyt
dört yüz direm	iki bin direm
400	2.000

[55a]

Ḥasan begin yaptığı terkīb

qanṭarūn yağı	şedef yağı	pāpātya yağı	z āter yağı
16	16	16	16
biberiyye	pelīn yağı	ḥatmī yağı	kekik yağı
16	16	16	16
	tūrunc kabuğı yağı	oğul otı yağı	
	16	16	

Muḳaṭṭarât

‘aselbend çiçeği yağı 5	mersin yağı 5	karagünlük yağı 5	taka yağı 5
kehrübâ yağı 5	anīsūn yağı 5	acı elma yağı 5	nâne yağı 5
karabaş yağı 5	telâtin yağı 5	sākız yağı 5	ḥusâme yağı 5
			‘acem nefti 25

Mu‘aṭṭarât

[55b]

dārcin yağı 5	lāden yağı 15	ḳaranfil yağı 5	göl yağı 5
cevv-i bevvâ yağı 5	ḳüle yağı 5	ağac ḳavunı yağı 5	

Eczâ ve ma‘deniyyât

Mekke pelesengi 10	yeñi dünyâ pelesengi 10	Perû pelesengi 10	mûmyâ-yı ma‘denî 15
mey‘a 50	mürr-i şâfi 20	Venedik termentisi 200	a‘lâ lāden 20
kāfūr 5	taḳamaḳa ḳamḳı 15	ḡamâylama (saḳız ağacı ḳamḳı dimekdir) 10	
	şarı balmūmı 400	revḡan-ı zeyt 2.000	

Eger üç bin direm tertib murād olunur ise

[56a]

şemsiyye	muḳaṭṭar	mu'atṭar	eczā ve	mecmū'ı
160	80	60	ma' deniyyāt	2.000
			365	400
hālîş şarî balmūmı		revḡan-ı zeyt		365
400		2.000		60
				80
				<u>160</u>
				3.065

Eger iki biñ yedi yüz direm terkîb murād olursa

şemsiyye	muḳaṭṭar	mu'atṭar	sā'ir eczā ve	mecmū'ı
144	72	54	ma' deniyyāt	1.800
			330	360
hālîş şarî mūm		revḡan-ı zeyt		330
360		1.800		54
				72
				<u>144</u>
				2.760

Eger biñ sekiz yüz direm terkîb murād olunursa

şemsiyye	muḳaṭṭar	mu'atṭar	sā'ir eczā ve	mecmū'ı
96	48	36	ma' deniyyāt	1.200
			120	240
				220
hālîş şarî mūm		revḡan-ı zeyt		36
240		1.200		48
				<u>96</u>
				1.840

Eger biñ üç yüz elli direm terkîb murād olursa

[56b]

şemsiyye 72	muḳaṭṭar 36	mu'atṭar 27	sā'ir eczā ve ma' deniyyāt 165	mecmū'ı 900 180 165 27 36 <u>72</u> 1.380
ḥālîş sarı balmūmı 180		revḡan-ı zeyt 900		

Tokuz yüz direm yağ yapılmak murād olursa

şemsiyye 48	muḳaṭṭar 24	mu'atṭar 18	sā'ir eczā ve ma' deniyyāt 110	mecmū'ı 600 120 110 18 24 <u>48</u> 920
ḥālîş sarı 120		revḡan-ı zeyt 600		

Üç beş şüret taḥrîr olundı mecmū'ı bu siyāk üzre taḥrîre ḥācet yokdur diḳḳat oluna

Hazîne muşa' ması tertibi

balmūmı kıyye 1	zeyt yağı kıyye 5	isbīt yağı direm 80	gül yağı direm 15
-----------------------	-------------------------	---------------------------	-------------------------

[57a]

kaṇṭarūn yağı diren 15	Ka ^c be pelesengi diren 5	kaāfur diren 5	tamam oldu.
ferfiyūn yağı 10	kaṇṭarūn yağı 10	şuf yağı 10	
acı elma yağı 10	ḥatmī yağı 10	‘ūdu’l-kaḥr yağı 50	
‘acem nefti 30	tirementī 50	mūmiyā 20	balık nefsi 10
kaāfur 10	havācīva 5	revḡan-ı zeyt 750	
	şarı balmūmı 75		

SÖZLÜK

AÇIKLAMALAR, KULLANILAN KISALTMALAR ve İŞARETLER

Sözlük tıp, sağlık ve eczacılık ile ilgili terimlerle sınırlı tutulmuştur.

Sözlükte yer alan maddelerin farklı okunuş biçimleri varsa [parantez] içerisinde verilmiştir.

- *Bakınız; karşılaştırmız.*
- ;*Anlam kümeleri ayracı.*
- = *Eş anlamlı, sinonim.*

‘**acem nefti**: terebentin reçinesi, yağı.

acı elma: acı elma otu, *Salvia triloba* (=Salvia pomifera). *S. triloba* türünün bazı dalları üzerinde küçük bir elmayı andıran mazılarından adını alıyor.

acı elma yağı: *Oleum Salviae trilobae*. *Salvia triloba* türünün yapraklı ve çiçekli dallarından su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ.

ada çayının elması: → acı elma.

ağaç kavunu: ağaç kavunu ağacı, utruc, *Citrus medica* var. *cedrata*; bu ağacın limon sarısı renginde meyvesi.

ağaç tokmak: eczayı dövmek için kalın başı ve sapı olan tahtadan alet.

ağrı: ağrı; acı, ıstırap; dert, hastalık.

akgünlük: *Boswellia carterii*; *Olibanum*, *Gummi Olibanum*, *Boswellia* (*Burseraceae*) türlerinin kabuklarından elde edilen bir usare. Kuzey Afrika ve Hindistan’da yetişen bu küçük ağaçların gövdeleri çizilerek akgünlük elde edilir; zamk ve uçucu yağ taşır. Su ile ezildiğinde süt renkli bir emülsiyon meydana gelir, tıtsüsü hoş kokuludur.

akrabâdin: ecza ve ilaçların özelliklerini, etkilerini ve formüllerini ihtiva eden kitapların genel adı.

ak zanbak: beyaz zanbak, *Lilium candidum*.

ak zanbak yağı: *Lilium candidum* türünün çiçeği bir süre zeytinyağı içinde tutularak yağı elde edilir.

âlet-i tenâsül: tenasül aleti, erkek veya dişi üreme organı.

‘**anber**: amber, ambra, ada balığının midyesinden çıkardığı güzel kokulu siyah madde.

anîsün: anason, *Pimpinella anisum*.

anîsün yağı: *Pimpinella anisum* türünün olgun meyvaları uçucu ve sabit yağ taşır, su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağına *Oleum Anisi* denir.

‘**arak**: hububat ve çiçeklerden, kuru ve yaş droglardan (devalardan) damıtılan sıvı madde; şarap ruhu, rakı ve kral suyu da denilen şey bu kabildendir. Droglardan yağ elde etmek için çözücü madde olarak kullanılan arakın eski tıp yazmalarında alkolsüz olarak yapılan birçok terkibinden de söz edilmiştir.

‘**arak-ı hâliş**: saf katışıksız → ‘**arak**

arnābūd biberi: (metinde) → şa‘**ter**.

‘**aselbend**: asılbend, asılbent, Styrax benzoin.

‘**aselbend çiçeği**: → ‘**aselbend**.

‘**asel-i lebenī**: karagünlük, kara künnük ağacı, sıgala, kara buhur, Styrax officinale.

‘**aşr**: sıkma, suyunu elde etmek için meyve, bitki ve sairenin sıkılması.

âteşlik: tenekeden yapılmış içine ateş konulan alet.

‘**aşş**: susuzluk hissi, susama; hararet; ateş.

a‘**zā**: organlar.

a‘**zā-yı mevcū‘a**: ağırlı organlar, ağrıyan organlar.

bādem: badem, Amygdalus communis.

bādem yağı: badem yağı, Oleum Amygdalae, Amygdalus communis türünün acı veya tatlı varyetelerinin olgun tohumlarından soğukta sıkma ile elde edilen bir sabit yağ.

balık nefsi: cetaceum, memeli deniz hayvanlarının (cetacea), özellikle Physeter macrocephalus’tan elde edilen muma benzer (yapışkan, şekillendirilebilir) bir katı madde. Eskiden eczacılıkta merhemlerin terkinde kullanılırdı.

balmūmı: balmumu, Apis Mellifera (Bal arısı) türünün yaptığı peteklerin, balı boşaltıldıktan sonra, su banyosu üzerinde eritilmesiyle elde edilen mum. Merhemlerin hazırlanmasında kullanılır.

bān ağacı: ban ağacı, ben ağacı, surkun ağacı, Moringa pterygosperma.

bān ağacının tohumı: ban ağacı tohumu, → bān ağacı.

bārid: soğuk.

bārūt-ı zāc: güherçile ile kükürt ve kömürden mürekkep, alev alıcı madde.

batn-ı feres: at karnı anlamına gelmekle beraber, eczanın belli bir süre bekletildiği özel ortam (Gunye’ye göre at gübresi) anlamında kullanılmıştır.

bedeli: (eczanın) muadili, eşdeğeri.

belesān: belesen ağacı, belsem ağacı, balsam ağacı, pelesenk ağacı,

Commiphora oppobalsamum ve bu ağaçtan elde edilen yağ.

benefşe: menekşe, (metinde) Viola odorata.

bere: travma sonucunda dokularda meydana gelen lezyon; ezilme, ezik, çürük.

besbās: → besbāse.

besbāse: küçük Hindistan cevizi, cevz-i bevva, cevz-i buvva, Myristica fragrans; (metinde) cevz-i bevvanın kabuğu, Myristica fragrans türünün meyvası üzerinde bulunan derimsi kabuk.

besbāse yağı: Myristica fragrans türünün meyvası üzerinde bulunan derimsi kabuk uçucu yağ taşır.

bevāşir: bâsur'un çoğulu, anüs çevresinde genişlemiş venlerin meydana getirdiği oluşumlar, hemoroidler.

boğası: kalın çulha bezi.

boğaz: boğaz.

boğaz ağrısı: boğazda hissedilen ağrı; boğaz hastalığı.

bögrek: böbrek.

buḥār: buhar, buğu, sıvının buğu haline gelmiş şekli; gıda hazmından sonra vücutta meydana gelen nem.

buḥūr: buğu, tütsü.

buḥūr-ı meryem: Cyclamen europaeum; Cyclamen latifolium; Cyclamen türlerinin taze veya güneşte kurutulmuş yumrusu. Taze yumrulardan infüzyon hazırlanır. Topkapı Sarayında 18. yüzyıl başlarından itibaren hazırlanan ve “Buhursuyu” adı verilen kokulu su, sarı sandal, buhur-ı Meryem, ödağacı ve asılbendin kaynar su ile tüketilmesiyle elde edilirdi. Gülsuyu gibi koku verici olarak kullanılan “Buhursuyu” Ramazan ayında padişaha ve devlet erkânına dağıtılırdı.

burūdet: soğukluk.

büberiyye: biberiye; Rosmarinus officinalis.

ceriş: → çiriş itmek.

cevz-i bevva: cevz-i buvva, küçük Hindistan cevizi, Myristica fragrans. Küçük

Hindistan cevizi tohumlarından sıcakta sıkma yoluyla sabit yağ (Oleum Myristicae) elde edilir. Küçük hindistan cevizi tohumlarından su buharı distilasyonu ile uçucu yağ elde edilir (Oleum Aethereum Myristicae).

ceviz-i hindî: Hindistan cevizi, Cocos nucifera.

ceviz-i rûmî: ceviz, Juglans regia.

cirid yâreleri: cirit yaraları, cirit oyununda meydana gelen hafif yaralar.

çini kıvânöz: ilaç, reçel vb. şeylerin saklandığı, çiniden yapılmış, çoğunlukla ağzı geniş küçük kap.

çiriş itmek: ezip döğerek ufalamak, parçalamak.

çörekotu: Nigella sativa; Nigella sativa türünün olgun tohumları, sıkılması ile sabit bir yağ (Oleum Nigellae sativae) elde edilir.

dağ: döğme, ezme.

darb: darbe, vurma, çarpma, travma.

darcîn: tarçın, Cinnamomum ceylanicum; Cinnamomum ceylanicum türünün kabuk (Cortex Cinnamomi ceylanici) ve kabuk parçaları; su buharı distilasyonu ile uçucu bir yağ (Oleum Cinnamomi) elde edilir.

dârcîn: → darcîn.

derece: hıltlar nazariyesine göre ham ecza tabiatının sıcak, soğuk, yaş ve kuruluk düzeyi.

devâ: tedavi eden bitkisel ve kimyasal ilaç; çare; önlem; derman.

dimâğ: beyin.

dimâğ marazları: beyin hastalıkları

direm: → dirhem

dirhem: okka denen eski ağırlık ölçüsünün dört yüzde biri, yaklaşık 3.32 gram.

diş otı: (metinde) → acı elma.

dögmek: döğmek, dövmek, bir maddeyi ezerek un veya macun haline getirmek.

duhân: duman.

dühn: yağ; vücuda sürülecek yağ olarak kullanılan zeytinyağı veya hayvani yağ; ot, yemiş veya çiçekten çıkarılan yağ; merhem.

dühn-i merzencūş: → merzencūş yağı.

dühn-i yürek: → yürek yağı.

dühnü'l-verd: gül yağı, Oleum Rosae, taze çiçeklerinden su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ. Kalm (katı) gül yağı: Gül çiçeğinin organik çözücü ile tüketilmesi ve sonra organik çözücünün uzaklaştırılmasıyla elde edilir.

dürr-dāne: incitanesi; (metinde) → huzāme.

ebegümeci: Malva türleri için genel isim.

ebegümeci çiçeği: Flos Malvea. Malvea sylvestris ve Malvea neglecta türlerinin çiçeği. İnfusyonu ve dekoksasyonu kullanılır.

eczā: bir ilâcın tesirli maddesi, tedavide kullanılan çeşitli maddeler, droglar, ilaçlar, devalar.

eczā-i ‘attāriyye: hoş kokulu eczalar, güzel kokulu ilaçlar.

edhān: yağlar, → dühn’ün çoğulu.

edviye: ilaçlar, devā’nın çoğulu.

egri ustūrta: → mā’ilü’r-raḳabe.

em‘ā: bağırsaklar.

emrāz: hastalıklar, marāz’ın çoğulu.

emrāz-ı vebā’iyye: veba benzeri bulaşıcı hastalıklar, salgın hastalıklar.

esfel-i ḳar‘a: imbiğin üstüne oturduğu su kabağı şeklindeki kabın alt kısmı, kar‘anın dibi.

eşribe: içecek, içilecek şeyler.

evcā‘: ağrılar, → veca‘ın çoğulu.

evcā‘-ı mefāşıl: eklem ağrıları.

fālic: → felc.

fāsīd: kötü, bozuk, bozulmuş; bozukluğa neden olan.

felc: felç, vücudun bir kısmını veya her tarafını tutmaz hale getiren hastalık,

inme.

felisūn: felsekūn, feliskūn, Mentha pulegium.

ferāsiyūn-ı ebyaz: beyaz ferasyun, Marrubium vulgare. Metinde → oğulotu (Melissa officinalis)'in sinonimi olarak verilmektedir.

ferfiyūn: ferbiyon, Euphorbia. Euphorbia resinifera türünün kurutulmuş sütü; bitkinin dal ve gövdesinin yaralanmasından çıkan sütün güneşte kurutulmasıyla elde edilir. Haricen merhem veya yakı halinde kullanılır.

feslegen: fesleğen, Ocimum basilicum; Ocimum basilicum türünün yapraklı ve çiçekli dalları. Uçucu yağ taşır; infusyonu kullanılır (içilir).

fetīl: fitil; merheme yatırılıp yaraya geçirilen uzun tiftik.

frengī mūmya: yapay mumya, insandan elde edilen mumya, → mūmya-yı ma' denī.

galeyān: kaynama.

gamaylama: sakız ağacı zamkı, → sakız.

ğasl: yıkama; (metinde) ateşte eriyen mum, zift ve yağlar ile toprak, taş, yaprak, çiçek ve sair madensel ve bitkisel drogların sahip oldukları niteliklere göre farklı yöntemlerle yıkanması işlemidir.

gögüs: göğüs; göğüs boşluğu.

gögüs ağrısı: göğüs bölgesinde hissedilen ağrı; göğüs hastalığı.

göze şu inmek: aksu, katarakt.

gül: gül çiçeği, Rosa türlerinin genel adı; Rosa gallica türünün tomurcuk halindeyken toplanıp gölgede kurutulan çiçekleri, uçucu yağ taşır, infusyonu kullanılır.

gül ağacı: gül çiçeği veren ağaç, gül fidanı.

gül şuyı: gül çiçeği yapraklarından elde edilen su, gülâb, Aqua rosae.

gül şuyu: → gül şuyı.

gül yağı: gül yağı, → dühnü'l-verd.

güyeği otı: → şa' ter.

habb: tane, tohum, çekirdek; hap.

ḥabbü'l-bân: → bân ağacı'nın tohumu.

ḥabbü'l-mersin: → mersin tohumu.

ḥafakān: sıkıntı, kalp çarpıntısı, yürek oynaması.

ḥālîş: saf; katıksız; hilesiz

ḥall: eczayı çözme; çözünme, erime.

ḥamîr: hamur.

ḥammâm-ı mâriye: benmari, su banyosu.

ḥammâm-ı remliye: kum hamamı.

ḥarâret: sıcaklık; ateş.

ḥarâret-i âftâb: → ḥarâret-i şems.

ḥarâret-i şems: güneş ısı, güneş sıcaklığı.

ḥarâretlü şiş: sıcak tabiatlı şiş, iltihap, apse.

ḥârr: sıcak.

ḥaşalbân: → 'aselbend.

ḥaşalbân çiçeği: → 'aselbend çiçeği.

ḥâşşa: bir şeye mahsus olan özellik, etki.

ḥatmî: hatmi çiçeği, *Althaea officinalis*. *Althaea officinalis* türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu ve sabit yağ taşır. Hatmi kökü (*Radix Althaeae*) güneşte kurutulur ve dekoksiyon halinde kullanılır.

havâcîva: havacıva otu, *Alkanna tinctoria* (= *Anchusa tinctoria*) . *Alkanna tinctoria* türünün kurutulmuş kökleri (*Radix Alkannae tinctoria*) ve *Alkannae orientali* türünün kurutulmuş kökleri (*Radix Alkannae orientali*) infüzyon halinde kullanılır.

havân: havan.

havânın 'ufuneti: havanın kokuşması, çürüme ve bozulmanın etkisiyle havada oluşan fena kokular; eski tıp anlayışına göre havada hastalık etkenlerinin yoğun olarak bulunması hali.

ḥavâşş: → ḥâşşa'lar, keyfiyetler, özellikler.

ḥayẓ: adet, aybaşı kanaması.

ḥayẓı idrār itmek: aybaşını, adet kanamasını başlatmak, söktürmek.

ḥayẓı kanı: → ḥayẓ.

ḥayẓı kanıñ yürütmek: → ḥayẓı idrār itmek.

ḥubūbāt: habbeler, taneler; taneli bitkiler.

ḥunnāk: boğaz hastalıkları; boğmaca; bademcik, boğaz iltihabı, anjin.

ḥusāme: hüsame otu. Bu isim bazı Lavandula türleri için kullanılmakla beraber metinde yaban şebboyunun sinonimi olarak geçmektedir, → yaban şebböyü.

ḥuzāmā: → ḥusāme.

ḥuzāme: → ḥusāme.

ıhlāmūr: ıhlamur ağacı; ıhlamur çiçeği; *Tilia sylvestris*; *Tilia* (Tiliaceae) türlerinin kurutulmuş çiçekleri; çiçekler uçucu yağ taşır ve infüzyon halinde kullanılır.

ıssı: sıcak, → ḥār.

ıssı ‘illetler: sıcak hastalıklar; ateşli hastalıklar.

‘itr: güzel koku, hoş koku.

‘itr-ı şāhī: güzel kokulu bitkilerin şahı, en iyisi; gül.

idrār it(mek): bir şeyin vücuttan atılmasını sağlamak, sökmek, söktürmek.

‘ilel: → ‘illet’in çoğulu, hastalıklar, sakatlıklar.

‘ilel-i mi‘de: mide hastalıkları.

‘ilel-i şadriyye: göğüs hastalıkları.

‘illet: hastalık; sakatlık.

inbīḫ: imbik, drogları damıtmaya yarayan alet.

ishāl: ishal, sürgün, diyare.

istiḥrāc: bir şeyin içinden bir şeyi çıkarmak, (metinde) bitkiden yağı çıkarmak.

isti‘māl: kullanma.

Kā‘be pelesengi: → Mekke pelesengi.

kāfūr: Hindistan’da defne ağacına benzer küçük bir ağacın güzel kokulu beyaz ve sert zamkı, Cinnamomum camphora türünün odunundan su buharı distilasyonu ile elde edilen uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bileşik; çözültüsü zeytin yağında eritilmesiyle hazırlanır.

ķākūle: Amomum cardamomum.

ķalemūs: → ķalye-i misk.

ķalemüşk: → ķalye-i misk.

ķalemüşk: → ķalye-i misk.

ķalye-i misk: misk kedisinin karın derisinin altında bulunan kuyruğuna yakın bir delikten çıkarılan koyu sarı renkli ve pelte kıvamında güzel kokulu bir madde; → zebāde, → misk

ķanţarūn: → ķanţaryūn.

ķanţaryūn: kantaryon, bazı Centaurea türleri bu isim ile anılırlar: Centaurea acaulis, Centaurea centaurium, Centaurea cyanus, Centaurea jacea; → şarı ķanţaryūn.

ķarabaş: karabaş otu, keşiş otu, ustuhudus, Lavandula stoechas.

ķarabaş yağı: L. stoechas türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu yağ taşır. Karabaş otu uçucu yağı (Oleum Lavandulae romanae) karabaş otunun üst kısımlarının su buharı distilasyonu ile elde edilir. Merhemi yapılıdır.

ķaraburgulu: → ķarabaş.

ķaragūnlūk: → ‘asel-i lebenī.

ķaranfīl: (metinde) karanfil, bahar karanfil ağacı, Caryophyllus aromaticus.

ķaranfīl yağı: Caryophyllus aromaticus türünün kurutulmuş çiçek goncası uçucu ve sabit yağ taşır. Çiçek tomurcuklarından su buharı distilasyonu ile uçucu yağ (Oleum Caryophylli) elde edilir; buna karanfil yağı, ya da esansı denir.

ķarĥa: yara, ceriha; ülser.

ķarınca yağı: karıncalardan elde edilen yağ.

ķat‘ itmek: kesmek, durdurmak, sonlandırmak.

katre: damla.

ķay²: kusma, istifrağ etme.

kehrībār: → kehrübā.

kehrübā: kehribar, Bernstein. Kâh-rübâ'dan saman kapıcı demektir.

kekik: Thymus türleri için kullanılan genel isim; (metinde) Thymus vulgaris.

kekik otı: → kekik; metinde → şa' ter'in bir başka ismi olarak geçmektedir.

kekik yağı: Oleum Thymi, bazı Thymus (Labiatae) türlerinin yaprak ve çiçeklerinden elde edilen uçucu yağdır.

ķirāt: dört adet keçiboynuzu çekirdeğinden ibaret ağırlık ölçüsü, yirmi dört kırat bir miskal eder.

ķırmızı şandal: kırmızı sandal ağacı, sandal-ı ahmer, Adenantha pavonina.

ķıyye: vukıyye, okka; bir okka normalde 400 dirhem, eczacılıkta ise 12 dirhemdir.

ķiremit yağı: su değmemiş tuğla veya kiremitlerin ufak parçalara bölünerek ateşte kızdırıldıktan sonra emmesi için zeytin yağının içine bırakılması, daha sonra yağdan çıkarılıp dövülerek toz haline getirilen kiremitlerden kar'a ve çömlek kullanılarak özel bir yöntemle çıkarılan yağ. (Gunye)

ķoku: koku, iyi ve kötüsü olup burun ile hissedilen şey; esans; ıtırılı tıbbî bitki kokusu.

ķulaķ aķrısı: kulakta hissedilen aķrı; kulak hastalığı.

ķulaķ gürüldüsü: kulak çınlaması, kulak uğultusu.

ķulunc: kulunç, kasılmaların yol açtığı şiddetli aķrı, kolik,

ķurş: sertleştirilerek yassı hale getirilmiş, yuvarlak, köşeli veya oval şekilli ilaçların genel adı, tablet, pastil

ķuru: yaş zıddı, kuru tabiatlı olan, yâbis.

ķuvvet: güç, kudret, sıhhat, sağlamlık.

ķüçük ceviz: → cevz-i bevva.

ķülāh: (metinde) ucu huni gibi sivri veya yüksek, damıtma aleti aksamı.

lāden: laden çiçeğı, bazı Cistus türleri bu isimle anılırlar, Cistus polymorphus

(=Cistus creticus), Cistus ladaniferus; laden ağacı, Ledum palustris.

lāden yağı: Cistus ladaniferus ve Cistus creticus türünün yapraklarından elde edilen oleorezina. Laden rezin ve uçucu yağ taşır. Ecza, esans ve tütüsü olarak kullanılır.

laṭīf: yumuşak, nazik, güzel ve hoş; kolay sindirilen.

lakve: yüz felci, nervus facialis'in innerve ettiği yüz kaslarında meydana gelen tek taraflı felç.

levn: renk, boya.

limūn: limon, Citrus limonum. Olgun meyvalarının taze kabuğu (Cortex Citri) uçucu yağ taşır. İnfusyon ve esans olarak kullanılır. Taze limon kabuklarının sıkılmasıyla uçucu yağ (Oleum Citri) elde edilir. Olgun limon meyvasının sıkılmasıyla usaresi (Limon suyu, Succus Citri) elde edilir.

lisānū'l-ḥamel: sinir otu, sinirli ot, Plantago major. Plantago (Plantaginaceae) türlerinin taze veya kurutulmuş yaprağı; müsilaaj ve tanen taşır. İnfusyon veya dekoksiyon halinde kullanılır.

mā': su.

mādde-i mā'iyye: akıcı madde, sıvı.

mağsūl: yıkanmış, → gasl.

mağsūş: saf olmayan, katışık, karışık.

mā'-i lisānū'l-ḥamel: → lisānū'l-ḥamel suyu.

mā'ilū'r-raḳabe: (metinde) eğri boyun, eğri usturta denilen damıtma aleti.

mā'ū'l-felisūn: → felisūn.

mā'ū'l-ḳarāhi'l-muḳaṭṭar: damıtık saf su.

mā'ū'l-muḳaṭṭar: damıtılmış su, damıtık su..

mā'ū'l-na'na': → na'na' suyu.

mā-i verd: gül suyu, → gül şuyı.

maḥlūl: çözünmüş, hallolmuş, erimiş, → ḥall.

maḥlūṭan: karışık olarak, birbirine karıştırmak suretiyle; karışım olarak.

maḳ'ad: makat, kış; anüs.

maḳʿ ad ağrısı: makat ağrısı; kalın bağırsağın dışarıya açılma yeri olan anüs ağrısı.

maḳʿ ad yarıkları: makat bölgesindeki gelen çatlaklar, fissür, anal fissür.

maraz: hastalık, bozukluk.

maṣṭakī: → sakız.

maẓarrat: zarar, zarar verme, zararlı etki.

mefaşıl: mafsallar, eklemler.

Mekke pelesengi: Commiphora oppobalsamum; gövde ve dallarının yaralanması ile elde edilen belsem (Balsamum Meccae) uçucu yağ taşır.

menfez: külâh gibi ucu sivri damıtma aletinin tepesindeki delik, yarık.

mercānköşk: → merzencüş.

mercānköşk yağı: → merzencüş yağı.

merhem: yağlı maddeler ve reçineden mürekkep, içine bazı drogların da katılabildiği, haricen kullanılan ilaçların genel adı.

mersīn: mersin ağacı, âs, Myrtus communis.

mersīn tohumı: mersin tohumu, → mersīn.

mersīn yağı: mersin yağı/esansı (Oleum Myrti) Myrtus communis türünün yaş yapraklarından su buharı distilasyonu ile elde edilir. Yağın elde edilmesi sırasında elde edilen Mersin suyu, meyva sularına koku vermek için kullanılır.

mersīn yaprağı: Folium myrti, Myrtus communis (Myrtaceae) türünün kurutulmuş yaprakları uçucu yağ taşır. Tozu, infusyonu kullanılır.

merzencüş: mercanköşk, Origanum majorana. Origanum majorana'nın kurutulmuş çiçekli dalları uçucu yağ taşır. Toz veya infusyon halinde kullanılır. Uçucu yağı (Oleum majoranae) da kullanılır.

merzencüş yağı: Oleum majoranae, → merzencüş.

meşâne: idrar kesesi, sidik torbası.

meshūk: dövülmüş, dövülerek toz veya macun haline getirilmiş.

mevāzīʿ -ı ḥarre: sıcak mevziler, sıcak bölgeler.

mey' a: →mey' a-i sâ' ile.

mey' a-i sâ' ile: → ' asel-i lebenî.

mezc: katma, eczanın karıştırılması.

mi' de: mide.

mi' de-nevâz [**mi' de-nüvâz**]: maydanoz, Petroselinum sativum/Petroselinum crispum türünün olgun tohumları (Fructus Petroselini) uçucu ve sabit yağ taşır; kökü (Radix Petroselini) ve yaprakları (Herba Petroselini) infüzyon halinde kullanılır.

misk: erkek misk keçisinin (Moschus moschiferus) (misk kedisi ve misk geyiği olarak da bilinir) karın derisinin altındaki bir torbadan elde edilen; ağır ve kalıcı kokusu olan bir madde; koku yapımında kullanılır. Başka hayvanlardan elde edilen benzer maddelere de misk denir. Misk gibi kokan çeşitli bitkiler, özellikle misk otu (Mimulus moschatus) da bu ad ile anılır.

mişkâl: 1,5 (3/2) dirhem'e eşdeğer (yaklaşık 4.5 gr.) bir ağırlık ölçüsü.

mu' asser: sıkılmış, → ' aşr.

mu' attar: ıtırılı, güzel kokulu.

mu' attarât: → mu' attar'ın çoğulu.

mu' avvece: inbiğin deve boynu gibi eğri şişesi.

muḥallil: tahlil eden, eriten, yumruları, şişleri veya bir iltihabı iyi eden ilaç.

muḳattar: taktir edilmiş, inbikten geçirilmiş; damıtılmış.

muḳattarât: → muḳattar'ın çoğulu.

muşamma': muşamba; mum, balmumu, kauçuk veya benzer herhangi bir madde; ya da bu gibi bir madde ile kaplanarak su geçmeyecek hale konmuş bez veya diğer dokumalar; bitkilerin salgıladığı balmumuna benzer madde.

mu' tedil: itidalli, ne pek az, ne pek çok olan, orta hâlli.

mücâme'ât: cinsel ilişki, cinsel güç.

mücerreb: tecrübe edilmiş, denenmiş.

müferriḥ: ferahlatıcı, iç açıcı, sıkıntı giderici.

müleyyin: tabiatı yumuşatan, yumuşaklık veren, yumuşaklık verici.

mümessikü'l-ervāḥ [mümsikü'l-ervāḥ]: → karabaş.

mürekkeb: terhib edilmiş, iki veya daha çok şeyin karışımından meydana gelen, bileşik.

mürr-i şāfi: Myrrha, bazı Commiphora türlerinin, özellikle Commiphora myrrha'nın gövdelerinin yaralanmasıyla elde edilen usare. Arabistan, Somali ve Habeşistan'da yetişir. Uçucu yağ taşır.

müte'affin: taafün eden, kokuşmuş, çürümüş, çürüyüp kokmuş.

mūm: mum; → balmūmı.

mūm-ı 'asel: balmumu, → balmūmı.

mūmya-yı ma'denī: doğal mumya, "ma'denī mūmyā kıymetlü ve hürmetlüdür ve az bulunur Dār-ı Ecred dirler 'Acem ilinde Şebānkāre nām 3tağda bir mağāra yukarusundan tamlar".

na'na': nane, Mentha piperita; Mentha türleri bu isim ile anılırlar. Mentha piperita (Labiatae) türünün gölgede kurutulmuş yaprakları (Folium Menthae piperitae) uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve nane esansı katılarak hazırlanan suyu kullanılır.

na'nā: → na'na'.

na'nā yağı: nane yağı, → na'na'.

nāne: → na'na'.

nāne yağı: nane yağı, → na'na'.

nārdīn: sünbül-i rūmī, Valeriana celtica.

nārenc: → tūrunc.

nāzil: nüzul eden, akan, yukarıdan aşağıya inen; burun akıntısı, nezle.

neft yağı: çam terementi esansı (Oleum Terebinthinae). Çam odununun distilasyonu ile elde edilen uçucu yağ. Renksiz ve yakıcı lezzetli bir sıvı. Ham petrolün damıtılması sırasında elde edilen ve neft adı verilen yağ ise boya endüstrisinde kullanılır.

nevāşīr: nasûr'un çoğulu, fistüller.

nevāzil: nezlenin çoğulu, herhangi bir mukozanın sulu akıntı ile seyreden iltihabı.

oğulotu: oğul otu, melisa, turuncan, *Melisa officinalis*. Taze ve kurutulmuş yaprakları (*Folium Melissae*) uçucu yağ taşır; infüzyon halinde kullanılır. Metinde → ferāsiyūn-ı ebyaz (*Marrubium vulgare*)’nin sinonimi (?) olduğu belirtilmektedir.

ot: bitki, nebat; ilaç.

pāpādyā: papatya, *Matricaria chamomilla* L. dışında diğer *Anthemis* türleri için de papatya ismi kullanılır.

pāpādyā yağı: *Matricaria chamomilla* (*Compositae*) türünün gölgede kurutulmuş çiçekleri (*Flos Chamomillae vulgaris*); uçucu yağ taşır. İnfüzyon halinde kullanılır.

pāpātyā yağı: → pāpādyā yağı

pāpātyā yağı: → pāpādyā yağı

pelesān-ı mışrī: belesān-ı mışrī, Mısır pelesengi, *B. Aegyptiacum*.

pelīn: pelinotu, *Artemisia absinthium*.

pelīn yağı: *Artemisia absinthium* türünün kurutulmuş çiçekli ve yapraklı dalları (*Herba Absinthii*) uçucu yağ taşır.

penpe [penbe]: pamuk.

Perū pelesengi: *Myroxylon pereirae* türünün kabuklarından elde edilen belsem, *Balsamum Peruvianum*, Peru balsamı, Peru belsemi.

pişirme: → taḥl.

pōrtakāl: portakal, *Citrus aurantium*.

pōrtakāl kabuğı: taze portakal meyvasının kabuğı, uçucu yağ taşır. Taze turunc kabuğı bulunmadığında kullanılır.

rah(i)m: rahim, dölyatağı, uterus.

rāzyāne: rezene, raziyane, *Foeniculum vulgare*.

rāzyāne yağı: rezene yağı. *Foeniculum vulgare* (*Umbelliferae*) türünün olgun meyvası (*Fructus Foeniculi*) sabit ve uçucu yağ taşır.

rebv: astım.

revġan-ı zeyt: zeytin yağı.

riḥ: içi boş veya içinde boşluk olan organlarda birikmesi ve toplanması halinde hastalıklara, rahatsızlıklara yol açacağı düşünülen hava, yel; midede ve bağırsaklarda toplanan gaz; kas ve eklem ağrıları ile seyreden hastalıkların genel adı, romatizma.

riyāḥ: → riḥ'in çoğulu, yeller, gazlar.

rub: meyve usârelerinden hazırlanan hülâsa, meyve özü.

rūḥ: (metinde) uçucu yağ, esans.

rūsūb: tortu, çöküntü, çökelti.

ruṭūbet: nem, yaş olma hali; su.

saḥk: dövme, ezme, kırma.

safrā: safra, öd, hıtlar nazariyesinin temelini teşkil eden dört vücut sıvısından biri.

sakız: sakız ağacı, Pistacia lentiscus, damla sakızı, mastaki; Pistacia lentiscus türünün dal ve gövdesine yapılan yaramalarla elde edilen rezina. Uçucu yağ taşır. Pistacia terebinthus ağacının dallarından sızan bir sakız kendi kendine meydana gelir; ayrıca dallarını yaralamayla da elde edilir.

şakız: → sakız.

şancu: sancı.

şandāl: sandal ağacı.

şar': sara hastalığı, epilepsi.

şar' a: → şar'.

şarı balmūmı: sarı balmumu, → balmūmı. Sarı balmumu daha değerlidir.

şarı kaṭāryūn: sarı kantaryon, binbirdelik kılıç otu, Hypericum perforatum.

şarı kaṭāryūn çiçeği: Hypericum perforatum ve yakın türlerin taze ya da kurutulmuş çiçekli dalları. Uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve yağı (Oleum Hyperici) kullanılır.

sa' ter: → şa' ter.

şsa' ter: sater otu, geyik otu, kekik otu, Satureja hortensis.

sa' ter yağı: → şa' ter yağı.

şa‘ter yağı: Satureja hortensis türünün kurutulmuş, çiçekli ve yapraklı dalları uçucu yağ taşır. Yemeklere konur; infusyonu içilir.

şedef: sedef otu, sezâb, Ruta graveolens.

şedef yağı: Ruta graveolens türünün taze veya kurutulmuş çiçekli dalları (Herba Rutae graveolentis) uçucu yağ taşır. Sedefotu yağı (Oleum Rutae) kurutulmuş sedefotu yaprağı zeytinyağı içinde güneşte tutularak hazırlanır.

selîha: seliha, yalancı tarçın ağacı, Cinnamomum cassia. Olgunlaşmadan önce toplanıp güneşte kurutulmuş meyvaları tarçın kokuludur, tarçın yerine kullanılır.

sezâb: → şedef

şığala: → ‘asel-i lebenî. Liquidambar orientalis türünün gövdesinden elde edilen balsam. Uçucu yağ taşır. Mumyalamada kullanılırdı. Sığla yağı (Styrax Liquidus) elde etmek için ilkbaharda ağacın gövdesi yaralanır, yazın kazınan gövdeden balsam ve kabuklar alınır, 10-30 dk kaynar suda tutulur, sıkılarak balsamı alınır. Geride kalan kabuklara günlük adı verilir.

şığır kıyruğı: Verbascum; Verbascum thapsus.

şığır kıyruğı çiçeği: Flos verbasci. Uçucu yağ taşır. İnfusyon olarak kullanılır.

şıva(ma): (metinde) eczayı belli bir bölgenin üzerine yayarak sürme.

sızı: hafif, ancak genellikle sürekli ağrı, acı hissi.

sikkîn: bıçak.

sill: vücudu ileri derecede zayıf düşüren, vücudu eriten hastalıklar için kullanılan ortak isim; akciğer tüberkülozu.

siñir: sinir, sinir lifleri demeti, a’sab.

siñir marazları: sinir hastalıkları.

sirke: üzüm gibi meyvelerin mayalanmasıyla elde edilen sıvı. Bazen çözücü madde olarak da kullanılır.

siyâh pelesenk: hakiki pelesenk odunu (Lignum Dalbergiae) değişik Dalbergia türlerinin dal ve gövde odunu. Hindistan, Amerika ve Honduras’da yetişen büyük ağaçlar.

söğulcan: solucan.

şovuk: soğuk.

şovuk baş ağrısı: hıltlar nazariyesine göre soğuk tabiatlı baş ağrısı.

su‘âl: öksürük.

şūf : yün.

sūrūr: Hüdaverdi otu, teşekkür otu, Gratiola officinalis.

sūdde: tıkanma, tıkanıklık, engel.

sünbül-i hindī: Hind sünbülü, Nardostachys jatamansi.

sünbül-i rūmī: sünbül-i ikliṭī, → nārdīn.

süzgi: süzgü, süzme işlemi için kullanılan aletlerin genel adı.

şakīka: başın bir yarısını tutan ağrı, yarım baş ağrısı, migren.

şamāta teli: az bir dokunma ile ses çıkaran gayet ince tel.

şebbōy: bazı Cheiranthus ve Matthiola türleri bu isim ile anılırlar.

şebbōy-ı aşfer: sarı şebboy, Cheiranthus cheiri.

şebbōy-ı aşfer yağı: Cheiranthus cheiri türünün kurutulmuş çiçekleri uçucu yağ taşır; çiçeklerinden elde edilen uçucu yağ (Oleum Cheiranthi) günümüzde esans olarak kullanılır. Tohumları sabit yağ taşır.

şeker: şeker; tatlı.

şem‘: mum.

şemāme: sık sık koklanan, kokulu herhangi bir şey; güzel kokusu için top veya pastil şeklinde elde tutulan madde.

şemsiyye (yağ): zeytin yağı ile damıtılan bitkilerden elde edilen yağın şişelere konularak güneşe asılması veya bu yöntemle elde edilen yağ.

şiş: enflamasyon, apse, ödem, ur gibi nedenlerle nedenlerle ortaya çıkan şiş, şişkinlik, kabartı.

ta‘ām iştihāsı: iştah, yemek iştahı.

tabh: pişirme, pişirilme; ilaç kaynatma.

tabī‘at: doğa; yaratılış, mizaç, karakter, huy, natura; keyfiyet, hassa.

taḥlīl: eritme, çözme, → ḥall; esas unsurlarına ayırma.

taḥmīr: mayalandırma.

taḥvīl: değiştirme, dönüştürme, döndürme.

taḥamāka zamkı: muhtelif Protium türlerinden elde edilen reçenelere verilen isim.

taḥtīr: damıtma, imbikten geğirip bir şeyin özünü elde etme, distilasyon.

taşfiye: süzme, arıtma, arındırma.

tayyāriyet: uçuculuk, bitki-ecza yağlarının uçuculuk özelliği.

tecḥīf: kurutma; maddenin ateş veya güneşle yaşlık ve rutubetini giderme, çözücüyü uğurma, yoğunlaştırma, kurutma.

tefrīk: ayırmak, ayırt etmek; yağı sudan, çözücüden ayırma.

temregü: temriye, bir tür deri hastalığı.

tepe cāmı: damıtmada kullanılan bir alet.

terementī: terebentin, kozalaklılardan ve Terebinthaceae familyasına ait ağağlardan ya kendi kendine ya da genellikle ağaın çizilmesiyle akan kokulu reçine.

terkīb: karışım; bileşik, birkaç eczayı birleştirip ilaç meydana getirme.

teřhīn: ısıtma, ısıtılma, kızdırma, kızdırılma.

teşennüç: adalelerin kasılması, gerilip büzülmesi, spazm.

tīlā': bir ilacı deri, hastalıklı doku ya da bir lezyonun üzerine sürerek uygulama.

tīz-āb: kezzap, asit.

toḥ(u)m: tohum, bezir.

ṭomāḥ bereleri: tomak denen oyun esnasında meydana gelen bereler.

tūrunc: turunę, turunę ağaı, Citrus aurantium var. amara.

tūrunc ḵabuęı: turunę ağaının taze ve kurutulmuř meyva ḵabuęu (Cortex Aurantii).

tūrunc ḵabuęı yağı: turunę ağaının taze ve kurutulmuş meyva ḵabuęu (Cortex

Aurantii) uçucu yağ taşır. İnfusyonu ve şurubu hazırlanır.

tuz: tuz, esasen deniz suyunu buharlaştırmakla elde edilen ve denizden dönüşmüş bazı karalarda da maden halinde bulunan beyazımtırak madde.

tütsi: tütsü, → buḥūr.

‘ūd: Hind öd ağacı, Aloexylon Agallochum; öd ağacı, ud ağacı, Aloe vera.

‘ūd ağacı: → ‘ūd

‘ūdu’l-ḳah(ı)r: akırkarha, nezle otu, Anacyclus pyrethrum.

‘ufūnet: çürüme, kokuşma; yangı, iltihap, enflamasyon.

‘ufūnet-i havā: havanın kokuşması, salgın hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı varsayılan iklim ve atmosfer koşulları.

‘ufūnetli zamān: salgın hastalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı varsayılan iklim ve atmosfer koşullarının bulunduğu günler, → vebā vaḳtı.

unutḡanlık: unutkanlık.

‘uṣāre: özsu, → ‘aşr.

ustuhuzūs: ustuhudus, → ḳarabaş.

ūṣṭūrṭa: (metinde) bir tür damıtma aleti.

utrunc: utruc, atruc, → ağaç kavunu.

varaḳ: yaprak.

vaṣ’ -ı ḥaml: doğurma, doğum yapma.

vebā: veba, bulaşıcı salgın hastalıklar ve salgınlar için kullanılan genel terim,.

vebā vaḳtı: bulaşıcı hastalıkların ortaya çıktığı, hüküm sürdüğü günler.

veca’: ağrı, acı, sızı, → aḡrı.

Venedīk terementīsī: Venedik terementi ağacı, lâris, Larix decidua.

verd: → gül.

vukıyye: okka, → ḳıyye.

yaban şebbōyī: yaban şebboyu, bahçe şebboyu, Matthiola incana.

yābis: kuru.

yağ: yağ, → dūhn.

yaķu: yakı, yakıcı ve tahriş edici nitelikteki ilaçların (vesicatorium) bir beze emdirilerek veya sürülerek deri üzerine uygulanması; Plaster, muşamba; mumlanmış ya da yağlanmış bez.

yan başı ağrıları: kalça ağrısı, kalça bölgesinde hissedilen ağrı.

yāre: yara.

yāsemen: yasemin, Jasminum officinale.

yāsemen yağı: Jasminium officinale türünün çiçekleri (Flos Jasmini) uçucu yağ taşır; çiçekleri organik çözücü ile tüketilerek uçucu yağ elde edilir. Çiçeklerinden infusyon hazırlanır.

yāsemīn yağı: → yāsemen yağı.

yel: yel, → rīḥ.

yeñi dünyā pelesengi: yenidoğya balsamı, Balsamum Copaivae, Kopahu balsamı, muhtelif Copaifera türlerinden elde edilen olearezina balsam.

yer karaman çiçeği: → karamaş.

yubūset: kuruluk.

yūrek: kalp; mide.

yūrek yağı: yūrek yağı; içyağı.

zāc: tabii bakır veya demir sülfatlar.

za‘ ferān: safran, Crocus sativus.

za‘ f-ı kalb: kalp zayıflığı, kalp kuvvetsizliği; kalp yetmezliği.

zaḥīr: kanlı-mukuslu ishal ve karın ağrısı ile birlikte ağrılı dışkılama ve yüksek ateş gibi belirtilerin görülebildiği hastalık tabloları için kullanılan genel terim, dizanteri.

zamk: bazı ağaĥ türlerinin dal ve gövdesinden sızan ya da dal ve gövdeye yapılan yaralamalar sonucu yarıklardan akan usarenin kurutulmasıyla elde edilen ecza (drog).

zanbak: zambak, Lilium türleri için kullanılan ortak isim; bazı Iris türleri bu

isim ile de anılırlar.

zanbak yağı: zambak yağı, çiçeğin bir süre zeytinyağı içinde tutulmasıyla elde edilir; → ak zanbak yağı.

zānbak yağı: → zanbak yağı.

zāter yağı: → şa^c ter.

zāter yağı: → şa^c ter yağı.

zebāde [zebād]: misk kedisinin karın derisinin altında bulunan kuyruğuna yakın bir delikten çıkarılan koyu sarı renkli ve pelte kıvamındaki güzel kokulu bir madde, → misk.

zehr: (metinde) çiçek.

zehru'l-ḥaşalbān: → 'aselbend çiçeği.

zencebīl: zencefil, Zingiber officinale.

zencebīl yağı: zencefil yağı, Zingiber officinale türünün kökü (Rhizoma Zingiberis) uçucu yağ taşır.

zevb: erime, zayıflama.

zeyt: zeytin, → zeytūn.

zeyt-i maḡsūl: saf su ile ve özel bir yöntemle yıkanmış zeytin yağı.

zeyt yağı: zeytin yağı, → zeytūn yağı.

zeytūn: zeytin, Oliva.

zeytūn yağı: zeytin yağı, Oleum Olivae.

zīk-ı nefes: → zīku'n-nefes.

zīku'n-nefes: nefes darlığı, dispne; astım.

zift: Çam katranının (Kara katran) ısıtılarak su ve uçucu kısımlarından kurtulmasıyla elde edilir. Sarı balmumu, vazelin (veya zeytinyağı) ile karıştırılarak merhem (Unguentum Picis Pini) olarak kullanılır.

zūsantāri: dizanteri; → zaḡīr.

zūkām: nezle.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Bu kitap, Hicri 1256 senesinin Cemaziyelahir ayında [Ağustos/ 1840] Darüssaade Ağası iken vefat eden merhum Abdullah Ağa'nın bıraktığı mirası arasından alınıp vakıf olmak üzere Hazine-i Hümayun Kethüdası'nın elinde tutulan ve “Neşati Yağı” tabir edilen itibarlı yağ ile başka güzel ve hoş yağların birçok hassa ve özellikleriyle yararlarının anlatıldığı, beğenilen, güvenilir bir risaledir. Sene 1256

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Her türlü övgü, insan bedeninin cevherlerini mayalandıran ve güzel yağlarla işleyen Allah'a; salât ve selam “enir¹” gibi etkisini hemen gösteren yolu inanlara büyük bir ilaç olan şerefli Peygamber'e ve bilhassa “hangisine uyarmanız doğru yolu bulursunuz” sözüne dâhil olan Allah'ın kendilerinden razı olduğu aile halkı, ashab, tabiin ve tebe-i tabiin hazretlerine olsun.

[Yazarın Kendisi Hakkında Verdiği Bilgiler]

Asıl konuya gelecek olursak; bu risalenin yazarı âcizane bir miktar derviş olan Mehmed, aslen İstanbul Tophane'de Galata Sarayı bitişiğinde Tom Camii Mahallesi'nde² gömülü ariflerin kutbu, ermişlerin başı, hayrat sahibi Gül Baba hazretlerinin temiz soyundandır. Bu şerefî yüce velinin aslı Horasan'dandır. Sultan Bayezid Han [1481-1512] döneminin başlarında gelip onun hizmetinde bulunduğu nakledilir. Bayezid Han'ın vefatından sonra Sultan Selim Han [1512-1520] devrinde de çok hizmet etmiş, nihayet Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566] ile Budin seferine katılmış ve kalenin fethi günü şehit düşmüştür. Bu ünlü velinin on dört yerde mezarı olduğu bazı gezginler tarafından dile getirilmiştir.

Ömrünü üç padişahın hizmetinde geçirmiş olup, o zamandan bu ana

¹ Bir tür yaban mersini

² Tom Camii Mahallesi: Bugün Beyoğlu ilçesi sınırları içinde kalan Tomtom Mahallesi, adını aynı mahallenin Boğazkesen caddesinde bulunan ve 1592 yılında Tomtom Mehmet kaptan ismiyle tanınan bir zat tarafından yaptırılmış camiden almaktadır. (www.beyoglumuftulugu.gov.tr).

kadar akraba ve yakınlarımızdan her devirde birer kişi padişah hizmetinde bulunmuştur. Sultan III. Ahmet [1703-1730] zamanında dedemiz Seyyid Cüce Mehmed Ağa hem cüce hem akağa olarak kırk yaşına kadar bu şekilde padişah hizmetinde bulunur. Kırk yaşında boyu uzayıp erkekliği ortaya çıkınca Edirne'ye bir parça ekmeğe çırak yapılır. Sultan Mahmud Han [1730-1754] devrinden Sultan Mustafa Han [1757-1774] devrine kadar Hasib Efendi, padişah hizmetinde bulunur. Bundan sonra hizmet nöbeti dayım Seyyid Ahmed Ağa'ya gelir. O da cennet-mekân merhum Gazi Sultan Abdülhamid Han'ın [1774-1789] hizmet-i devletlerinde öyle bir mertebeye gelmiş ki binlerce defa "Ahmed benim dadımdır" diye söylemiş.

Ondan sonra nöbet bu âciz derviş kula [Derviş Mehmed'e] gelmiş. Hicri 1178 [1764-5] tarihinde dünyaya ayak bastığımda beşikte iken feryadı figanım padişaha hizmet arzusuydu. Daha sonra on yaşına girmeden merhum Sultan Abdülhamid Han'ın tahta oturduğu gün [21 Ocak 1774] Galata Sarayı'na çırak olarak girdim. Eğitim ve kitabet ilmi ile uğraşıp padişah için hayır dua hizmetine devam ederken Sultan Selim Han döneminde hicri 1208 senesi Rebiülahir ayının sekizinci günü [13 Kasım 1793] Enderun-ı Hümayun Kılar-i Hassa'ya çırak oldum. Altı ay sonra akranlarım arasından seçilerek Başkullukçu ikinciliğine getirildim.

O sıralarda, Enderun-ı Hümayun hizmetlerine dikkatle eğildiğim günlerde, muhtelif isimlerle bilinen bu değerli yağı işittim. Bu yağ, eğer bir miktarı bir kişinin eline geçse iksire sahip olmuş gibi sevinilen, insanlar birbirlerine fındık kadarını hediye olarak gönderseler bu yağa sahip oldum diye defineye sahip olmuşçasına övünülen, son derece rağbet edilir bir şeydi. Zengin ve fakir buna ihtiyaç duyardı.

Fakirlere hizmet amacıyla bu yağın elde edilmesi yoluna girdim. Ancak bu mutluluk ilacını elde etmek için işi ehlinden görmek gerekir. Derken akrabamızdan Hasib Efendi'nin bir mecmuası elime geçti. Bu mecmuayı incelemem esnasında bir sayfaya şunları yazmıştı.

Kılar-ı Hassa'da yapılan muşamba tertibidir:

1-vukıyye balmumu

3-vukıyye zeyt yağı

105-dirhem terementi

8-dirhem kâfurî

60-dirhem İspit (?) yağı

20-dirhem asılbend

15-dirhem papatya yağı

15-dirhem gül yağı

15-dirhem kantaryun yağı

15-dirhem madenî mumya

Bu tertibi görünce can gibi yapışıp yazdım ve ezberledim. Bundan sonra Seferli Odası'nda merhum Neşati Efendi hazretlerini biraz soruşturarak bazı ilaçları hakkında bilgi aldım. Merhum bu konuda kabiliyetli olduğumuzu anlayıp “bu yağı yaparken görmeyince bilemezsin” dedi.

Bir gün Gülhanebaşı'na gelsin diye haber göndermiş. Ben de acele olarak gidip hizmetine girdim ve pişirmesini öğrendim. Terkibini de lütfedip verdiler. Ancak terkibinin eczalarından birini gizleyip: “bu terkibi her yaptığında benim yaptığımdan yumurta kadar kat! Çünkü bir eczası eksiktir, böylece tamamlansın” dedi. İçime büyük bir şüphe girdi. Gece gündüz düşüncelere daldım. Sonunda nimetler veren velilerin yardımlarıyla o değerli eczayı da elde ettim.

İlk önce merhum Neşati'nin yağını yapmaya başladığım sırada Hekimoğlu denilen bir Yahudi bazı aktariye eczası, öd, amber ve misk satardı. Bu yahudiye yağların bazılarını ısmarladığımda dedi ki: “Ne yapacaksın?” Ben de gizlemeyip: “Neşati Yağı yapacağım” dedim. Bana dedi ki: “Sen iyi bir adamsın. Benim pederimin defterinde bir yağ terkibi vardır. Vaktiyle silahtar ağalar tarafından almışlar. Sana o terkibi getireyim” ben de “Getir!” diye pek talip olmaz gibi cevap verdim. Ertesi gün gelip beni تنها bir yere götürüp terkibi okudu, ben de yazdım. Sevincimden dolayı Yahudi'ye her zamankinden daha fazla cömert davrandım. Yahudi gitti, ertesi gün başka bir defter daha bulup getirdi. Onu da yazdım. Bu şekilde o değerli yağa sahip olup sevinçle korudum, canım gibi sakladım. Ne var ki bir türlü yapmaya gücüm olmadığından böyle saklı kalmıştı. Nice kudretim olsun ki! Bir vukiyye mumdan yola çıkılsa beş yüz kuruşa ihtiyaç olur.

Hicri 1218 [1803/4] tarihinde Kiler'de Başkullukçu olduğumda içimdeki

değerli defineyi yavaş yavaş düzeltmeye başladım. Bu arada bazı tıp kitaplarını incelemem esnasında *Malayesa*, *İbn-i İsa ve İbn-i Baytar* adlı müfredatları, diğer ilmi eserleri ve Hekim Paracelsus'a ait olan *Tıbb-ı Cedîd-i Kimyevî* nin çoğunu inceledim. Her bir kitapta bulduğum malzemeyi önce yazdım, sonra düzenledim. Bu arada saltanat sırası Sultan II. Mahmud Han'ın -Allah halifeliliğini kıyamete kadar korusun- güven dolu zamanlarına ulaşılmıştı. Bu saklı olan gizli esrarı ortaya çıkardım ve üç beş defa adı geçen terkibi pişirdim, düzenledim ve halka dağıtarak öyle bir zamana geldim ki, Sultan Mahmud Han-ı Adlî, katıksız olan adalet kerametiyle bu bilgi sermayesini Silahtar-ı Şehinşahi Başlalılığı hizmetine getirerek beni akranlarımdan üstün kıldı.

Tam bir sevinç ve gönül rahatlığı ile istemiş olduğum değerli yağın tam yeri geldi deyip bu risaleyi hazırlamaya başladım. Allah'ın yardımı ile çalışma ve çabalarımın boşa gitmemesine padişahın kerametli tabiatı sebep oldu. Bütün nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun.

Bundan sonra bu mübarek yağların duyarak ve deneyerek hassa ve özelliklerini, her birinin yağını çıkarma metodunu anlatmakla ve birkaç uyarı ile son verelim.

[Neşati Yağının Hassa ve Özellikleri]

Öncelikle eklem ağrıları, kol ve dizlerde olan benzeri ağrılar için bu değerli yağları sürmek yahut bir bez üzerine merhem gibi sürüp bağlamakla görülen yararlarını birçok kimse anlatmış ve dile getirmiştir.

Ağrıyan organ ateşe tutulup iyice ovuşturulduktan sonra bu mübarek yağ üç beş gün devamlı sürülürse Allah'ın Nâfi' (şifa veren) isminin sırrı ortaya çıkar. Eğer Allah'tan bağışlanma isteği, dua, salât ve selam ile sürülürse daha münasip ve daha iyi olur. Zira bu merhem, Allah resulünün merhemidir.

Şiddetli nezlele yakalanan kişi, her tıraş olduğunda başının orta yerini daha çok kazıtıp kuruş kadar yere bu yağı sürmelidir. Bu, tecrübe ettiğim ve alışkanlık haline getirdiğim bir şeydir.

Aşırı nezle sebebiyle burnundan su akan kimse, çaresiz kaldığında burun akıntısını kesmek için bu hoş kokulu yumuşak yağı burnunun içine sürerse, akıntıyı keserek rahatlamasını sağlar. Ancak nezle başlangıcında bu akıntıyı kesmek doğru değildir. Bir iki gün aktıktan sonra sürülmelidir. Bu da binlerce defa tecrübe ettiğim bir uygulamadır.

Bir kimsenin bir yerine ateş dokunduğunda yahut herhangi bir şey ile yandığında, o anda ateşin isabet ettiği yer, yine ateşe tutularak dayanılmayacak hale geldiğinde bu etkisi yüksek yağ torba yoğurdu şeklinde üzerine sıvanır. Bunu da âcizane ateşle çok oynamam dolayısıyla binlerce kere denemiştir.

Havanın ufuneti vakitlerinde sürülmelidir. Havanın ufunetini giderdiği, gündüzün ortasındaki güneş kadar açıktır. Zira bu değerli yağın içinde mevcut olan mübarek yağların çoğu şemamelere konulan eczalardan amber, karanfil, öd, laden, sakız ve güzel kokan diğer yağlardır. Salgın hastalık (veba) zamanlarında bu mübarek ve yumuşak yağı kullanmak uygundur.

Bu yağdan nohut kadarını kahve ile sabah-akşam kullanan kadınların hayızını söktürdüğü, talep edenlerden işitilmiştir.

Harem hizmetinde bulunan Darüssaade ağalarınca son derece itibar edilen değerli bir yağ olup bir miktarını getirene bir at bağışladıklarını biliyorum; ancak niçin kullandıklarını bilmiyorum. Birinden sorup öğrenmek istediğimde: “Akşam-sabah yerler, faydası konusunda bir bilgim yoktur “ diye cevapladı.

Üstadımız merhum Neşati Efendi, Mekke ve Medine’ye çok göndermiş, onlar da kendisine lazım olan yağlardan gönderirlermiş.

Ayrıca Cündî ağaları tarafından da çok tutulan makbul bir yağdır. Bu yağdan 5-10 dirheme sahip olanlar, hazineye cevher saklar gibi saklar ve korurlar. Onlardan bazı kardeşlere sorduğumda şöyle ifade ettiler: “Her şeye kullanılır.” Bilhassa hafif cirit yaralarına, sıkça karşılaşılan tomak berelerine, tomak oyunu sırasında yapılan şakalar sonucunda meydana gelen şiş ve berelere hava almasını önlemek, havanın zararlarını ortadan kaldırmak için defalarca denediklerini anlatıp bazı dokularda olan yara ve bereye de kullandıklarını açıkça dile getirdiler.

Bu kadar faydası görülen bu mübarek yağların unutulup gitmesi uygun görülmeyip “insanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır” sözünün kapsamına dâhil olmak maksadıyla ve tam bir istek ve iştiaqla bu işin olmasına bütün çaba ve gayretle özen gösterilerek karınca kararınca işe başlandı.

Arapça ve Farsça bir beyit: “Bir karınca geldi, bir çekirge ayağı ile / Yeni Süleyman’ı eyledi yüce şeref sahibi! “

Eğer bir zaman gelip çok etkili olan iksir nazarı, âlemin nimetler ihsan eden şahı olan yeryüzünün padişahına isabet ederse, bu çalışmanın ahiret azığı olacağına dair delile ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta olduğunu gösterir.

Bu girişte sunmak istediğim şey, insanlar arasından kaybolmuş bir bilgi ve hüner eseri olan bu değerli yağı tanıtip yeniden hayat bulmasını sağlamaktır.

Şimdi bu terkinin önce yağlarını ve nasıl yapıldığını tek tek yazıp terkiye katılacak miktarlarını verelim:

[Terkibe Konulan Yağların Yapılışı ve Miktarları]

Amber Yağı 5 Dirhem

Amber yağı deyip yanılmasınlar, amber kendisi yağdır. Bu yağ yapılmak istendiğinde, şemsiyye gül yağı ile çözülür. Çözmenin yöntemi: Amber ile gül yağı birlikte bir kap içinde hafif ateş üzerine konulur, amber gül yağı ile karışır, tamamı bir olur. Amberin bir takım özelliklerini bilmek isteyen, *İbn-i İsa'nın Müfredatı*'nda hassasıyla birlikte yazılmıştır, bakarsa amberin ne değerli bir cevher olduğunu bulabilir. Âzicane ben, 3-4 çeşit ambere rastladım. Bana göre hepsinin içinden en güzel ve makbul olanı “amber-i eşî”dir ve şemame yapılmaya daha uygundur. Katıldığı içecekler çok güzel kokar, kullanıldığı kurslara son derece uyum sağlar. Fakat bu yağa hangisi olsa yeterli gelir.

Öd Ağacı Yağı 5 Dirhem

En iyisi Hindistan'dan gelir. Koyu kırmızı renkli mübarek bir yağdır. Bir yere sürüldüğünde 24 saat kokusu çıkmaz. Bir damlası ateşe damlatıldığında eğer *ud-ı maverdî* gibi kokarsa saftır. Aksi halde bozuktur. Bu yağ bazen gelmeyip bulunmazsa yapılması gerekir. Yapılışı: öd-ı maverdînin bir çeşidi vardır ki buralarda ona bağdadî(?) denir. Ucuzdur ve itibar edilmez. Fakat içi çürük olmaz. Çürük olsa bile kolay ayırt edilir.

100 dirhemi alınıp kaba bir kâğıda konulur ve bir ağaç tokmak ile iyice ezilir. Üzerine 10 dirhem kadar gül suyu katılır. Bundan sonra bir tepe camı tedarik edip içine 25 dirhem gül suyu konulur. Daha sonra tepe camı bir uçayaklıya konulup üzerine sandaldan bir süzge yapılır ve ezilen öd üzerine yayılır. Daha sonra ödün üzerine şamata teli çekilir, sonra üzerine tenekeden yapılmış bir ateşlik konularak şişenin ağzı sıkıca bağlanır. Bundan sonra ateşliğe önce

kızgın kül koyup yavaş yavaş üzerine kor ateş konulur. Öd kızdıkça yanmaya ve kurumaya başlar. Sonra ödden bir duman çıkıp tepe camının içine dolar ve değerli yağı vermeye başlar. Tamamen verip yağ tamamlanıp camın içinde buhar kalmadığı zaman iyice soğuması için üzerinden ateşliği kaldırılır, tepe camı sağlam olarak alınıp bir yere konulur. Yağ dibe çöküp sudan ayrılır. Suyu atılıp yağı kullanılır. Bu gayet kolay bir yöntemdir. Başka yöntemlerle de çıkarılmış. Benim bildiğim budur ve pek gizlenen bir sırdır. Korunup saklanmalı ve ehil olmayanlara verilmemelidir.

Laden Yağı 5 Dirhem

Yapılışı öd ağacı yağı gibidir.

Karanfil Yağı 5 Dirhem

Hindistan'dan gelir. En iyisi şimdi Felemenk'ten de geliyor. Bilene 50 paraya bilmeyene 100 paraya dirhemini satarlar. Bazen saf olanı bulunmaz, sahtesi bulunur. Karanfil yağının yapılışı da tepe camında çıkarılan öd ağacı yağı gibidir. En iyisi su görmeyip kuru olandır. Yapılışı: 100 dirhemi havanda dövülüp kabaca üzerine su serpilir ve yukarıda yazıldığı gibi işlem tamamlanır. Âcizane çıkardım. Hindistan'dan gelen yağdan daha güzel oldu.

Tarçın Yağı 5 Dirhem

İstanbul'un her yerinde bulunur ve herkes imbikten çıkarır. Yapılışı: 1 veya 2 vukiyye tarçın dövülüp ufalandıktan sonra 14 gün gül suyunda ıslatılır. Kar'a ve imbik ile damıtılır. Yağı, damıtılmış suyundan ayrılıp kullanılır. Karanfil yağı bu yöntem ile de çıkarılır.

Besbase Yağı 5 Dirhem

Besbase cevz-i bevvanın kabuğudur. İyisi sarı ile kırmızılığa çalan şap renginde (şebevî) olanıdır. Maynol'a [Pierre Magnol (1638-1715)] göre besbase, cevz-i bevvanın üzerine damar gibi pul pul sarılan cevz-i bevva çiçeğidir. Yapılışı: İstenilen miktarda besbase alınıp sıcak suda 1 gün 1 gece ıslatılır. Daha sonra damıtılır. Yağı sudan ayrılıp kullanılır. Değerli bir yağdır.

Cevz-i Bevva Yağı 5 Dirhem

Küçük cevzdir. Mazı kadar olur. Yapılışı: İstenilen miktarda cevz-i bevva dövülüp arak ile 1 gün 1 gece ıslatılır. Sonra arak süzülür. Birkaç kez arak

konulup tekrar süzülür. Konulan araka rengi çıkmayana kadar bu işlem tekrar edilir. Bundan sonra arak su banyosu [Fr. bain-marie] ile damıtılır. Arak çıkar, kar'anın dibinde yağ kalır. Kuru ve sıcak olan eczalar yukarıda yazılan metotla çıkar. Bu hüner Hekim Paraselsus'a dayandırılır. Ancak besbase yağı varken cevz-i bevva yağına ihtiyaç duyulmaz. 5 dirhem besbase sarfedecek yerde, terkibe 10 dirhem besbase konulur.

Mürr-i safi Yağı 5 Dirhem

Bu da Paraselsus'un hünerlerindendir. Yapılışı: 70-80 dirhem mürr-i safi dövülüp üzerini örtecek kadar saf arak konulur ve 12 gün bekletilir. Ondan sonra batn-ı fereze (at karnı ortamına) koyulup 6 gün geçtikten sonra su banyosunda damıtılır. Arak çıkar, yağı ise kar'anın dibinde kalır. Bu yağ belesan yağı yerine kullanılır. Laden ve balmumu ile kıllara sürülürse dökülmez. Mürr-i safi dövülüp zeytinyağı ile yoğrulur sağ ayağın tabanına ve başparmağına sürülürse cinsel gücü artırır. Ayak soğuk su ile temizlenene kadar bu durum devam eder.

Kehribar Yağı 10 Dirhem

İstanbul'da bol miktarda bulunur. Yapılışı: İstenilen miktar kehribar alınıp üzerine bir o kadar kum katıldıktan sonra dövülüp eğri usturta denilen eğri boyun kar'ada damıtıldıktan sonra sirke ile karıştırılıp tekrar damıtılır. Yağı kar'anın dibinde kalır. Bu yağ, tek başına bütün dimağ hastalıklarına ve sinir hastalıklarına faydalıdır. Sara, spazm ve kulunç gibi hastalıklara ve ayrıca salgın hastalıklara karşı çok yararlı olduğu kaydedilen değerli bir yağıdır.

Kâfur Yağı 5 Dirhem

Kâfurun yalnız kendisi, dövülüp yazılan eczalara (terkibe) katılırsa yeterli olur. Ancak yağın çıkarmanın birkaç yolu vardır. Yapılışı: İstenilen miktarda kâfur sıcak su ile ezilip çözülür. Yağı suyun yüzeyine çıkar. Bu yağ alınıp yeterli miktarda arak ile damıtılır. Yağı dipte kalır.

Artmanus [Philippe J. Hartmann, 1628-1707]] adlı hekim yeterli miktardaki zac (demir sülfat) ruhuna yahut demir sülfat barutundan çıkarılmış sülfüriğe bir miktar kâfur koyup sıcak yerde bir süre bekletir, böylece kâfur çözülmüş olur. Yağ gibi adı geçen ruh da yüzeyinde birikir. Bu ruhu alıp saklar.

Fesleğen Yağı 5 Dirhem

Güzel kokulu bir ottur. Baharda saksılara ekip satarlar. Yapılışı: İstenilen

miktarda fesleğen, kendisi kadar şeker ile dövülür. 8 gün sonra imbiğe konulup damıtılır. Beyaz bir yağ çıkar. Tek başına bu yağı yüze sürmek, rengi güzelleştirir. Sara hastalığı için günde 1 dirhemi hastaya içirilirse Allah'ın izni ile hastalık geçer. Bu da Paraselsus'un hünerlerindendir.

Gül Yağı 5 Dirhem

Güzel kokuların şahı olarak nitelendirilen değerli bir yağdır. En iyisi Hindistan'dan gelirmiş. Sonra bir adam bu değerli yağı Rumeli'de Kızanlık denilen yerde üretmiş. O günden bu güne Kızanlık'tan İstanbul'a gelen bu değerli yağ, buradan diğer memleketlere gider. Kimyevi tıp kitaplarında çeşitli şekilleri yazılmıştır. Ancak âcizane ben 1220 [1805-6] senesi'nde Allah'ın fakir kullarından değerli bir zattan işittiğim yöntemi aynen yazıyorum. Yapılışı: 5 veya 10 vukiyye henüz açılmış gül, yaprak olarak bir havana konulup gül suyu ile hamur olana kadar dövülür. Daha sonra üzerine 4 parmak kadar gül suyu konulup onun üzerine 10 dirhem yürek yağı da ilave edilerek imbiğe konulur. Önce taşmayacak kadar sıkı ateşte, sonra yavaş yavaş suyu kalmayınca kadar damıtılır. Eğer bu damıtmada yağ çıkmazsa işlem tekrar edilir. Yani önceki kadar gül, bu damıtılmış su ile imbiğe konulup bir daha damıtılır. Yağ çıkmazsa bu işlem 3 kez tekrar edilir. Yağ çıkarsa işlem tamamlanmış olur. Eğer 3 defadan sonra da yağ çıkmazsa, tekrar çıkan su, buharla hafif ateşte damıtılır. Su çıkar kar'anın dibinde yağı kalır. Yürek yağı 10 dirhem olarak bir kere katılır, tekrar katılmaz. Verdiği nimet ve iyiliklerden dolayı Allah'a hamd olsun âlemin sığınağı azamet ve heybet sahibi padişahımız efendimizin kendine yakışan yol göstermesi sayesinde her sene biner miskal olarak Kızanlık'tan gelmektedir. Bazen yüzer, ikişer ve beşer yüzer miskal de getirirler. 3 miskal lazım diye bu işleme girişmek akıl kârı değildir.

Şemsiyye Menekşe Yağı 20 Dirhem

Öncelikle şemsiyyede gerekli olan zeytinyağını yıkamak gerekir. Yapılışı: Zeytinyağı, damıtılmış saf su ile birkaç kez yıkanır. Yıkamanın bir yolu da; mesela 1 vukiyye zeytinyağını 2 vukiyye damıtılmış su ile toprak bir tencere içinde 3-5 kere taşınca kadar kaynatmak sonra da süzmektir. Yapılışı: 1 vukiyye menekşe yaprağı 100'er dirhemden dörde ayrılır. 100 dirhemi kabaca dövülüp yarım vukiyye yıkanmış zeytinyağı ile birlikte bir usturtaya konulur ve orta şiddetli ateşte kaynatılır. Yarım saat geçmeden menekşe yaprağı çözülür. Böylece ateşten indirilip süzülerek 100 dirhem menekşe

yaprağı daha katılır ve yine yarım saat kaynatılır. Tekrar ateşten indirilip süzülür ve sıkılarak tekrar 100 dirhemi katılır. Dördüncü defada menekşe yapraklarının tamamı kullanılmış olur. Süzülen yağı bir şişeye konulup güneşte asılır. Rutubeti gidinceye kadar böylece bekletilir. Daha sonra sık bir sandaldan süzülerek muhafaza edilir. Bu terkipte ne kadar çiçek varsa hepsinin şemsiyyesi bu şekilde alınır.

Şemsiyye Gül Yağı 20 Dirhem

Gül yağının tabiatı soğuktur. Bütün sıcak şişlere, tüm sıcak (ıssı) hastalıklara faydalıdır. Bilhassa makat ağrısı ve hemoroite, özellikle de darbe almış organa çok yararlıdır. Yapılışı: Gül yağının şemsiyyesini hekimler birkaç şekilde uygularlar. Âcizane elde ettiğim ve tercih ettiğim şekli şudur: Tam olarak açılmamış gonca güllerden bir vukıyye alınıp 100'er dirhemlik dört bölüme ayrılıp ayrı ayrı dövüldükten sonra menekşe yağı gibi işleme tabi tutulur. Eğer tekrar edilip 1 vukıyye gül daha ilave edilirse daha güzel ve kuvvetli olur. Tek başına kullanıldığı hastalıklardaki faydası da daha çok olur.

Şemsiyye Akzambak Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Menekşe ve gül yağı gibi yapılır. Ancak zambakın sarı filizlerini değil sadece beyaz yaprağı kullanılmalıdır.

Şemsiyye Ebegümeci Çiçeği Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 36 dirhemine 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı oranlarıyla yukarıdaki gibi işleme tabi tutulur.

Şemsiyye Yasemin Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Yasemin çiçeğinden 35 dirhem devşirilip yıkanmış zeytinyağıyla yavaş yavaş ateşte yapılır.

Şemsiyye Sarı Kantaron Çiçeği Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 1 vukıyyesine 1 vukıyye yıkanmış zeytinyağı ile menekşe yağı gibi yapılır. Çok değerli bir yağdır.

Şemsiyye Sedef Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Bir miktar sedef mermer havanda dövülüp menekşe yağında olduğu gibi yapılır. Bunun adı sedef değildir. Tıp kitaplarında sezâb diye geçer. Aksi takdirde sedef diye inci kabı anlaşılmamalıdır. Yararları çoktur. Böbrek ve mesanenin soğukluğunu ısıtır, ağrısını keser. Rahmin ağrı ve sızılarını

dindirir. Göbeğe sürülmesi solucanları düşürür. Değerli bir yağdır.

Şemsiyye Mersin Tohumu Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem mersin tohumu, 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı şişe içinde yukarıda yazıldığı şekilde yapılır.

Şemsiyye Mersin Yaprağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem mersin yaprağı usaresi 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yukarıda yazıldığı şekilde yapılır. Yahut tohum veya yaprak usaresinden 100 dirhem birleştirilip 300 dirhem zeytinyağı ile yapılır. Midenin üzerine sürülürse kuvvet verir. Keza kalbe sürülürse yine kuvvet verir. Gül yağı ile mersin yağı, devamlı olarak yaraların etrafına sürülürse hava almasını [mikrop kapmasını] önler. Değerli bir yağdır. Mersin yaprağının şerbetini de yaparlar. Adına da “kralların ilacı, ilaçların kralı” derlermiş. Yağı saça ve sakala sürülürse siyahlaştırır.

Şemsiyye Şebboy Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Nuh Efendi'nin ifadesine göre papatya yağı gibi yapılır. Şebboyun sarılarından 100 dirhemi alınıp ezilerek dövüldükten sonra 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile tertip edilir.

Şemsiyye Merzencuş Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Mersin yağı gibi yapılır. 100 dirhem merzencuş kabaca ufalanıp 150 dirhem zeytinyağı ile daha önce geçen kaide üzere yapılır.

Şemsiyye Karabaş Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: 100 dirhem karabaş, 150 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yapılır. Bu bitkiye istahzus, yer karağan çiçeği ve karaburgulu adları da verilir. Bu isimler Türkçede kullanılır. Arapçada ise ruhları tutan anlamında “mümsikü'l-ervâh” denir. Sakız adasında çokça bulunur. Bu adaya İstihars denir. Birinci derecede sıcak ve ikinci derecede kurudur. En iyi türü yapraklı ve çiçeği erguvan renginde, tadı gayet yakıcı ve acı olanıdır.

Şemsiyye Kekik Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Daha öncekiler gibi işleme tabi tutulur.

Şemsiyye Sater Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: diğer değerli yağlardaki gibi bir işleme tabi tutulur. Saterin Türkçe

adı kekik otudur. Arnavut biberi de denilen bu bitkinin Türkçe başka bir adı da güyegi otudur. Sater yakılıp yumurta sarısı ve gül yağı ile makat yarıklarına, hemoroit ve fistüllere ve romatizmalara (riyâh) sürülürse gayet uygundur. Saterin yaprağını merhum Sultan Selim efendimiz çoğunlukla tulum peyniri ile yerlerdi. Her defasında yemekte tuz ve sirke ile kullanılır. Yani tıp kitaplarında “salatasını yemek iyidir” diye yazmışlardır. Limon acı yaptığı için sirke tercih edilmiştir.

Şemsiyye Biberiye Yağı 20 Dirhem

Yapılışı: Diğerleri gibidir. Biberiye; Pazartesi Pazarı'nda saksılarda satılan mübarek bir bitkidir. Biberiyenin bir hassası da şudur: Bir tabak içine bir kaşık halis tereyağı konulup üzerine bol miktarda biberiye yaprağı yolunur, yağ yeşil oluncaya kadar kaşık ile karıştırılır. İndirilip bir bez ile sıkılır ve temriyeye [bir cilt hastalığı] sürülür. Çokça denenmiştir diye bir gezginden aktarılmıştır.

Şemsiyye Oğulotu Yağı 20 Dirhem

Tıp kitaplarında adı ferasyun-ı ebyaz olarak geçen ottur. Yapılışı: Diğer şemsiyyeler gibidir. Ancak nazik bir ot olduğu için daha fazla dikkat edilmeli ki, ondan elde edilen yağ da daha çok etkili olsun. Bu yağı yapmanın başka bir metodunu da öğrendik. Mesela: 1 vukıyye oğulotu mermer havanda dövülüp ufaltıldığında 50 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile hafif ateşte su kayboluncaya kadar bırakılır. Daha sonra süzülür ve şişeye konularak güneşe asılır. Son derece övülmüş mübarek bir yağdır. Bu otun kendi yağı olmadığından zeytinyağına ihtiyaç duyuldu.

Sıkılmış Ban Ağacı Tohumu 20 Dirhem

Yapılışı: Ban ağacının tohumu sıkılarak çıkarılır. Yeterli miktarda ban tohumu mermer havanda dövülüp badem yağı gibi sıkılır. Bunun bedeli selihadır. Selihanın da bedeli tarçındır. Eğer bulunursa 5 dirhem tarçın yağı da ilave edilir.

Sıkılmış Anason Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Diğer sıkılmış sular gibidir. Uçuculuğu az olduğu için hububat gibi kurutulması ve uzun süre korunması gerekli olan ilaçlara katılması pek işe yarar bir şey olmaz. Damıtık anason yağı Hekim Paraselsus'a nisbet edilir. Yapılışı: 100 dirhem anason alınıp 5 vukıyye sıcak suda uzun süre bekletilir.

Daha sonra 25 dirhem tuz ilave edilip damıtılarak sudan ayrılır. 100 dirhem anasondan 24 dirhem yağ çıkar. Yağlar arasında ismi “bereketli” ifadesine en yaraşır olan yağıdır. Bütün inmelere büyük faydası vardır. Nefes darlığına yararlıdır. 1 dirhem şekere 1-2 damla damlatmakla midneyi gazlardan kurtarır.

Damıtık Raziyaney Yağı 5 Dirhem

Yapılışı ve yararları anason yağı gibidir.

Elma Yağı 10 Dirhem

Her eczacı dükkânında bol miktarda bulunan bir yağıdır. Türkçe’de dişotu dedikleri ada çayının elmasıdır. Diş ağrısına pamukla koyarlar. Baş ağrısına ve başka bölgelerde bulunan ağrı ve sızılara sürülür. Bereler için karabaş yağı yerine kullanılır.

Damıtık Nane Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Bir imbiğe yetecek kadar nane, mermer havanda hamur haline getirilip yeterli miktarda su ile imbikte damıtılır. Daha sonra damıtılmış suyu bir şişeye konulup yağı üzerine çıkar. Bu yağ, midneyi sağlıklı kılmak için 3’er damla kahve ile kullanılır. Yahut 1 dirhem şekere 3 damla damlatıp kullanılır. Mide rahatsızlıkları hususunda güzel bir yağıdır.

Damıtık Ağaç Kavunu Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: 100 adet nefse (³) bir ağaç kavunu alınıp keskin bir bıçak ile sarı kabuğu beyazından ayrılır. -Eğer beyazı kalırsa yağın emeri, buna dikkat edilmelidir- Daha sonra imbiğe konulup yarısına kadar su doldurulup güzelce damıtılır. Sonra ağzı dar bir şişeye konup yağı ayrılır. Yüzlerce defa damıtıp içeceklerde kullandım. Padişahın çok beğendiği içecekler arasındaydı. İçen büyük zatlar bilirler.

Turunc Kabuğu³ Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Ağaç kavunu gibidir. Turunc kabuğu ikinci derecede sıcak ve kurudur. Turuncun ağacı, içinden daha yumuşak ve hoştur. Dimağdan soğuk yelleri çözer. Sarı kabuğu ise sıcak ve yumuşaktır. Kabuğunun yağı, nardin -ki sümbül-i rumîdir- onun tabiatındandır. Turunc suyu beyaz elbiselerdeki

³ Turunc kabuğu yağı belesân-ı mısırî yerine kullanılmıştır. Bunda olan kuvvet tıpkısıyla belesân-ı mısırîde de var imiş. Bu zamanda belesân-ı mısırî bulunmadığından yerine turuncun sarı kabuğunun yağı kullanılır. (müellif haşiyesi)

lekeleri çıkarır. Turunç yaprağının havanın ufunetli zamanlarda kurutulması uygundur. Turuncun ekşisi ateşi düşürür, safrayı koparıp kuvvetini kaldırır. İştah açar. İshali keser. Kusmayı engeller. Dimağ, akıl ve hafızaya kuvvet verir. Kabuğunun yağı, özellikle soğuktan kaynaklanan eklem ağrılarına yararlıdır. Çiçeğinin suyu mide ve yüreği ferahlatır. Çiçeğinin yağı iyidir. Toplanan yelleri çözer. Sinir ve eklemleri kuvvetlendirir. Ancak boğaz ağrısı ve bademciği olanlara turunç yedirilmemelidir. Kısaca; turunç kabuğunun bütün hassa ve özellikleri yazılsa bir cilt kitap tutar. Böyle mübarek bir narinciye'dir.

Portakal Kabuğu Yağı 5 Dirhem

Yapılışı: Utrunc ve narenc gibidir. Portakal kabuğu yağını göğüs ağrısı için sabah ve akşam kahve ile 3'er damla kullanmanın büyük faydaları kaydedilmiştir.

Kakule Yağı 5 Dirhem

Felemenk'ten gelir. Nazlı bir yağdır. Bazen bulunmaz. Yerine kendisi kadar karanfil yağı kullanılır.

Huzame Yağı 5 Dirhem

Huzame yaban şebboyudur. Yaban mannisi (?) de derler. Şiraz'da dürdane denilen bir ottur. Uzun budakları, ufak yaprakları ve kızıl çiçekleri vardır. Çoğunlukla kum arasında biter. Kokusu kına kokusuna benzer. Tabiatı sıcak ve yumuşaktır. Soğuk dimağı ısıtır. Başın tepesi üzerine yakı gibi uygulanır. Sıhhat bozukluğu ve kötü mizaç için içilirse iyi gelir. Tütsü yapılması durumunda ise kötü kokuları giderir. Rahmi kızdırır, akıntılarını kurutup temizler. Eğer kadınlar fitil gibi kullanırlarsa kolaylıkla hamile kalırlar. Denenmiştir. Eğer huzame dövülüp un ile karıştırılıp yaraya yakı yapılırsa faydalı olur. Bedeli nane yağdır.

Damıtık Mercanköşk Yağı⁴ 5 Dirhem

Yapılışı: Yukarıda yapılan otlar gibidir. Âcizane her sene damıtıp yağın ayırdıktan sonra elde edilen suyunu saklayıp bazen mide fesadı akabinde

⁴ Merzencûş (mercanköşk) yağı hassasından biri de şudur ki, karınca yağına ihtiyacı olan kişi bu yağdan kasıklarına sürerse muradına erer. Belki tenasül aletine bile sürülebilir. Eğer yağ bulunmazsa yaprağının usaresi de yeterli olur. Bu kadar hayvanın ölmesine sebep olmasınlar diye bu özelliği de yazıldı. Bu şerefli yağın kıymeti bilinsin. Hassa ve özellikleri çoktur. (müellif haşiyesi)

İ'er fincan içirim. Son derece yararlı olduğunu bizzat denemişimdir. Bazı kardeşlerde ağrı ve kısmi sancı olduğunda onlara da çok yararlı oldu. Binlerce kez içip denedim. Kısaca suyu bu kadar yararlıdır. Mercanköşkün şerefli yağını başı ağrıyan kişi şakaklarına sürerse Allah'ın izniyle ağrısı kalmaz. Bu değerli yağ; soğuktan olan dimağ ve sinir hastalıklarına, felç, spazm ve yüz felcine, kulak ağrısı ve uğultusuna faydalıdır. Toplanan yelleri dağıtır, hayızı söker. Suyu dimağı kızdırıp kuvvet verir, spazm ve felce yararlıdır. Hayızı söktürür, rahime kuvvet verir. Unutkanlığı giderir. Buharı yukarı çıkartmadığı için bu durumlar meydana gelir. Çoğu kendi tecrübemiz olduğu için çokça üzerinde duruldu.

Damıtık Gül Ağacı Yağı 5 Dirhem

Hindistan'dan gelir. Kızdırıcı bir yağdır. Bazı hekimlere göre bunun bedeli mersin yağıdır. Ancak araştırma imkânım olmadı.

Hasalban Yağı 20 Dirhem

Bu yağa; "zehrü'l-hasalbân" derler. Hasalban çiçeği demektir. Övülen ve beğenilen devalardandır. Nefes darlığı, öksürük ve verem gibi göğüs hastalıkları olanlara verilir. Yapılışı: 64 dirhem yahut daha fazla asilbend [hasalban] topraktan mamul bir tencereye konulup üzerine teberdaran-ı hassa külâhı⁵ şeklinde kâğıttan bir külâh geçirilip sıkıca bağlanır. Ancak külâhın tepesinde menfez olacak kadar küçük bir takke gereklidir. Daha sonra tencerenin altına 1 saat yahut daha fazla yumuşak ateş yakılmalıdır. Hasalban çiçeği, külâhtan yukarı doğru çıkar. Alınıp muhafaza edilir.

Paraselsus'un sanatı üzere hasalban yağını çıkarmanın başka bir yöntemi de şudur: dilendiği kadar hasalban, arak ile beraber dövölüp eğri boyun kar'a (mailü'r-rakabe) ile damıtılır. Önce suyu, sonra yağı çıkar. Geri kalanı kar'anın dibinde kalır. Güzel kokulu şeylerde kullanılır.

Damıtık Sakız Yağı 20 Dirhem

Bu yağ iki şekilde çıkarılır: Bir şekli damıtma, diğeri çözündürmedir. İkisini de yazalım. Damıtma: Yeterli miktarda sakız alınıp dövöldükten sonra bir buçuk katı kireçleştirilmiş taş parçaları yahut temizlenip yıkanmış kum ile iyice karıştırıldıktan sonra imbiğin deveboynu gibi eğri şişesi olan bir muavveceye konulur. Ancak muavvecenin yarısının boş olması gerekir. Daha

⁵ Zülüflü baltacılar da denilen teberdaran-ı hassaya mahsus külâhlar huni şeklinde uzun sivri uçludurlar.

sonra kum hamamında hafif ateşte damıtılır. Su gibi bir madde ile birlikte beyaz ve berrak bir yağ çıkar. Su gibi maddeden ayrılarak saklanır. Bütün sakız türlerinin damıtık yağları yukarıda yazıldığı şekilde çıkarılır. Kullanma miktarı 4-6 damladır. Mide hastalıkları, zevb, zahire ve dizanteri benzeri hastalıklar için dâhilen ve haricen kullanılır. Doktor Etmüllerius [Etmüller 1644-1683)] der ki: “zahîre ilaçtan sonra yaralarını idman için birkaç damlasını nane suyu ve sinirli ot (lisanü'l-hamel) suyu yahut felisun suyu ile kullanmak son derece övülmüştür.” Sakızı çözüldürmenin yolu: 24 dirhem sakız, 100 dirhem gül yağı ile hafif ateşte sakız çözülünceye kadar pişirilir. Biz bu şekilde yapıp bu yağ terkibine ilave ederiz. Zülferus adlı doktor 100 dirhem gül yağı yerine 50 dirhem gül yağı ve 50 dirhem mercanköşk kullanmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak sakız yağı değerli bir yağdır.

Kalemüşk Yağı 5 Dirhem⁶

Kalemüşk de değerli bir yağdır.

Karagünlük Yağı 200 Dirhem

Karagünlük yağı (mey'a-ı sâile) değerli bir yağdır. Adına “asel-i lebeni” de derler. Türkçe'de ise “sığala” denir. Hasalbanın en büyük kısmıdır. Bedeli; laden yağıdır. Eğer tütsü yapılırsa kötü hava ve kokuları keser. Bu terkipte kullanmanın yolu: 0,5 vukıyyesine 0,5 vukıyye yıkanmış zeytinyağı katılıp yumuşak ateşte çözüldürülür ve adı geçen terkibe karıştırılır.

Venedik Termentisi 200 Dirhem

Yapılışı: 200 dirhem yıkanmış zeytinyağı ile yumuşak ateşte çözüldürülüp terkibe ilave edilir.

Takamaka Zamkı 25 Dirhem

Yapılışı: 25 dirhem takamaka zamkına 25 dirhem yıkanmış zeytinyağı katılıp, çözüldürülerek kullanılır.

Gamaylama (Sakız Ağacı Zamkı) 20 Dirhem

⁶ **Kalye-Misk**, Farsçada zebâde denilen misk kedisinin gerisidir. Alınıp terbiye edilir. Kokusu güzeldir. Tabiatı üçüncü derecede sıcaktır. Yaşlık ve kurulukta orta derecededir. Kokusunu sürünmek soğuk baş ağrısı, migren ve nezleye faydalıdır. Bir kıratı ferahlatıcı şarabıyla içilirse hafakamı giderir ve kalbin zayıflığına yararlıdır. 1 dirhemi safran ve semiz tavuk suyu ile doğumu yakın olan kadına içirilirse doğumu kolay olur. Yalnız kendisi fitil yapıp kulağa konursa ağrısını keser. (müellif haşiyesi)

Yapılışı: Balmumu ile zeytinyağı kaynatılıp indirildiğinde ezilerek [terkibin] üzerine serpilip karıştırılır.

Madenî Mumya 10 Dirhem

İhtiyarat adlı eserin sahibine göre mumyanın en iyisi Daracerd adlı yerden gelen madenî olanıdır. Eğer zift ile kafru'l-yehud arakı karıştırılırsa sonuç itibarıyla mumya hassası taşımaya da mumya tabiatında olur. Bir çeşidi de insandan olur. Ona frengî mumya derler. Madenî mumya kıymetli ve saygındır, az bulunur. Daracerd denilen Acem diyarında Şebankare adlı dağda bir mağaranın tabanından damlar. Altına altın maşrapa koyarlar, içine aktığı söylenir. Donmasın diye altın maşrapa koyarlar, böylece maşrapa dolunca alıp başka bir kaba dökerler, orada donar. Bazı dağlarda ve sularda bulunur. Kafru'l-yehud derler. Bunun da yapılış şekli mummyaya yakındır. Yapılışı: 10 dirhem madeni mumya dövölüp sıcak iken terkibe karıştırılıp kullanılır. Akrabadin müellifleri birçok hassa ve özelliklerini yazmışlardır. Kafru'l-yehud yerine terkibe kafru'l-yehud zifti karıştırılmak istenirse 1,5 kadarı yeterli olur.

Dövölmüş Kâfur 5 Dirhem

Yapılışı: Dövölmüş kâfur sıcak iken diğerleri gibi terkibin üzerine eklenir.

Kâbe Pelesengi 5 Dirhem

Mekke'den gelen mübarek bir yağdır. Gayet kuvvetli bir pelesenktir. Adı geçen terkibin ana eczasıdır.

Siyah Pelesenk 5 Dirhem

Bu da mübarek bir pelesenktir. Terkibe ilave edilmelidir.

Yenidünya Pelesengi 5 Dirhem

Bu da yukarıda yazıldığı şekilde terkibe ilave edilir.

Acem Nefti Yağı 40 Dirhem

Neftyağı iki türlüdür: Biri siyah ve bir ak madenidir. Siyah neft buharlaştırılırsa ak olur. Siyahı zayıftır. İyi ve üstün olanı ak olanıdır. *Minhac* eserinin yazarına göre 4. derecede sıcak ve kurudur. İshak'a göre ise rutubeti vardır. Yumuşak, hoş ve çözümleyicidir. *Takvimü'l-edviye* yazarına göre ise beyazı sıcak ve kuru, siyahı sıcak ve yumuşaktır. Süddeleri açar, yan baş ağrıları, eklem, yüz felci, felç ve göze su inmesi [katarakt] sebebiyle olan aklığı giderir. Astım

ve kronik öksürüğe faydalıdır. Eğer 0,5 miskali sıcak su yahut kahve ile içilirse bağırsaklarda olan sancıları giderir. Kısaca; bu şekilde binlerce ilaçta kullanılan değerli bir yağdır. Gerçeğini anlama istidadı olan İbn-i İsa'nın *Müfredat* adlı eserine baksın. Yapılışı: Terkibe bütün eczalardan sonra ilave edilir. Kokusu keskin olduğundan diğer yağların kokularını önce kaybettirir. Günlerin geçmesiyle sertliği gidip hoş ve yumuşak bir koku meydana gelir ki tarifine ihtiyaç yoktur. Kullanan değerli zatlar bilirler.

Zeytinyağı

Zeytinyağının eski olması şarttır. Zeytinyağı eskidikçe kokusu gider, su gibi saf olur ve kendisinde bulunan zarar verici maddelerden temizlenir. Ancak bunun yolu zeytinyağını yıkamaktır. Yıkamanın Yöntemi: 1 vukıyye zeytinyağı, 3 vukıyye saf su ile kaynatılıp yağı sudan ayrılıp kullanılır. Zeytinyağını yıkamanın birçok yolu vardır. Hangisi ile yıkanırsa yıkansın eski zeytinyağı gibi olur.

Balmumu

Balmumunun halis sarısından olması şarttır. Buna dikkat edilmelidir.

Terkibi Pişirme Yöntemi

Önce balmumu ve zeytinyağı ateşe konulup birlikte kaynatılır. Daha sonra ateşten indirilip düz bir yere konulur ve çözüldürülmüş eczaları olan terementi, karagünlük yağı, takamaka zamkı, sakız zamkı, amber ve laden içine konulup karıştırılır. Daha sonra dövülmüş eczaları olan sakız ağacı zamkı, madeni mumya ve kâfur ilave edilir. Bundan sonra seyrek dokunmuş bir astardan süzülüp damıtık ve şemsiyye olan eczaları karıştırılır. Bütün eczalardan sonra acem nefti koyulup soğuyuncaya kadar karıştırılır. Daha sonra çini kavanozlara konularak muhafaza edilir. Vesselam.

Eğer fırsat bulunursa, bizim sırlarımızdan olan mübarek eczalara bir miktar yıkanmış zeytinyağı çözüldürülüp ilave edilmelidir. Bizim yaptığımız yağdan yumurta kadarı terkinin içine ilave edilirse hassa ve özelliklerine sirayet eder. Tereddüt edilmesin. Çünkü özelliği buradadır.

Uyarı: Bu yağı yapmak isteyen kişi, gerekli olan bu yağları Yahudi eczacılarda vardır diye kolayına kaçarsa eczasında olan hassa ve özelliklerinde (etkin maddesinde) hata etmiş olur. Bu yüzden ve bildiğimden ötürü mümkün olduğu kadar her bir eczanın kolay şekilde çözüldürme, damıtma ve

mayalandırma metodunu açıkladım. Zira bu yağı yapmanın kolay yolu; gel Yahudi! Falan falan yağı getir. Balmumu, zeytinyağı karıştır deyip bir terkip yapmaktır.

Bu değerli yağı [Neşati yağının anlatmamın] sebebi; bilinmelidir ki, manevi bağlılık, fakirlere hizmet ve Allah resulüne bağlılıktır. Böyle olan bu büyük ve önemli işi, kolay olsun diye Yahudi ve Ermeni takımına değil, belki günahkâr bildiğin bir kimseye dahi anlatmaktan sakınılmalıdır. Bunun bir ahiret azığı olacağından şüphem yoktur.

Selâm doğru yola uyanların üzerine olsun. Âmin. Ey âlemlerin Rabbı olan Allahım. Risale tamamlanmış oldu.

Merhum Neşati Efendi Yağı Terkibi

Eczanın Adı	Miktarı	Kuruş
Öd ağacı yağı	20 dirhem	200
Kalemüşk [Firencmüşk] yağı	20 dirhem	70
Cevz-i hindî yağı	20 dirhem	60
Telâtîn yağı	20 dirhem	40
Darçın yağı	20 dirhem	40
		410
Kiremit yağı	20 dirhem	-
Papatya yağı	20 dirhem	60
Nane yağı	20 dirhem	80
Mercanköşk yağı	20 dirhem	60
Besbase yağı	20 dirhem	61
Acı elma yağı	20 dirhem	2,5
		676
Sakız yağı	20 dirhem	5
Akgünlük yağı	20 dirhem	5
İspit yağı (?)	20 dirhem	2,5
Anason yağı	20 dirhem	11
		702

Laden yağı	20 dirhem	5,5
Yasemin yağı	20 dirhem	2
Biberiye yağı	20 dirhem	2
Kantaryun yağı	20 dirhem	2
Hatmi yağı	20 dirhem	1
		714
Gül yağı	20 dirhem	2
Zambak yağı	20 dirhem	3
Sedef yağı	20 dirhem	60
Maydanoz yağı	20 dirhem	2
Karabaş yağı	20 dirhem	2,5
		783,5
Ihlamur yağı	20 dirhem	2,5
Sürûr yağı	20 dirhem	2,5
Çörekotu yağı	20 dirhem	10
Kâbe pelesengi	20 dirhem	5
Peru pelesengi	20 dirhem	10
		813,5
Takamaka	20 dirhem	3
Lumalama	20 dirhem	6
Kâfur	20 dirhem	3,5
Zaferan	20 dirhem	3
Kırmızı sandal	20 dirhem	2,5
		828,5
Asılbend	20 dirhem	2
Mürrüsâfi	20 dirhem	1
Balık nefsi	20 dirhem	1,5
Karanfil yağı	20 dirhem	60
Zencefil yağı	20 dirhem	60

		952,5
Kakule yağı	20 dirhem	60
Sümbül-i hindî yağı	20 dirhem	10
Yenidünya pelesengi	20 dirhem	6
Cevz-i rûmî yağı	20 dirhem	2,5
Balmumu	1 kıyye 100 dirhem	10,27 para
Zeytinyağı	9 kıyye	12
		<u>1053,27</u>

Toptan olarak eczacı dükkânından satın alınırsa terkinin maliyeti bin elli üç kuruş yirmi yedi para eder.

Terkibin Kuralı

Bir yağ terkihi görüldüğünde, üstat kuralına göre oranı şu şekilde rakamlara dökülür: Önce yapılacak yağın toplamı hesap edilip 3'e bölünür. 2/3'ü zeytinyağından, 1/3'ü de balmumu ile diğer eczalardan oluşur.

Mesela: 450 dirhem yağ yapılmak istenirse, 300 dirhemi zeytinyağı olmalıdır. 300 dirhem zeytinyağının 1/3'ü olan 100 dirhem de terkiye konulacak çeşitli eczaların toplamı olur. Çeşitli eczalar; şemsiyye, damıtıklar, ıtrılılar ve diğer ecza ve madenîlerdir. 300 dirhem zeytinyağının 1/5'i olan 60 dirhem terkiye konulacak halis sarı balmumunun yeterli miktarıdır.

100 dirhem olan çeşitli ecza miktarları şemsiyye, damıtık ve ıtrılı olarak ayrılmak istenirse; terkiye konulacak balmumu 4'de bölünüp 3 bölümü şemsiyye, damıtık ve ıtrılı olur ki, bu terkiye göre 45 dirhem eder. 100'e tamamlamak için geriye kalan 55 dirhem diğer ecza ve madenîler olur. 45 dirhem şemsiyye, damıtık ve ıtrılı eczanın 1/5'i olan 9 dirhemi yalnız ıtrılı, geriye kalan 36 dirhem 3/1'i olan 12 dirhemi yalnız damıtık ve 2/3 olan 24 dirhemi yalnız şemsiyyedir.

Kısaca; 450 dirhem yağ yapılmak istenirse, terkinin 300 dirhemi zeytinyağı olur. Diğer eczalar da bu kural gereği zeytinyağı oranına göre konulur.

Mesela: Terkip 450 dirhem olarak düzenlenirse 300 dirhem zeytinyağı konulur; diğer eczalar da ona göre konulup toplamında 10 dirhem fazla ile 460 dirhem eder. Eğer 900 dirhem olarak düzenlenmek istenirse 20 dirhem

fazlası olur. Diğer miktarlardaki terkipler de bu orana göre hesaplanır.

Mesela: Zeytinyağı 300 dirhem olursa sarı halis balmumu zeytinyağının $\frac{1}{5}$ 'i olan 60 dirhem olur. Mum ile yağdan başka konulacak eczanın toplamı ise zeytinyağının $\frac{1}{3}$ 'ü olan 100 dirhem olur. Eğer bu 100 dirhem eczayı şemsiyye, damıtık ve ıtrılı diye ayırmak gerekirse, balmumunun dirhemi 4'e bölünüp balmumunun $\frac{3}{4}$ 'ü olan 45 dirhemi şemsiyye, damıtık ve ıtrılı olur. 100 dirhemden geriye kalan 55 dirhemi diğer ecza ve madenilerden olur. 45 dirhemden yalnız ıtrılı olanları ayırmak gerekirse 5'e bölünüp 45 dirhemden $\frac{1}{5}$ 'i olan 9 dirhemi ıtrılıdır. 45'ten 9 çıkarsa şemsiyye ile damıtığın toplamı olan 36 kalır. Damıtık yalnız olarak ayrılacak istenirse 36 rakamı 3'e bölünür. $\frac{1}{3}$ 'ü olan 12'si ıtrılı, $\frac{2}{3}$ 'ü olan 24'ü şemsiyyedir. Her bir terkip bu usul üzere aynı şekilde olur.

[Muhtelif Terkipler]

Kantaron yağı 15

Sedef yağı 15

Zambak yağı 15

Papatya yağı 15

Zater yağı 15

Biberiye yağı 15

Mercanköşk yağı 5

Taze raziyane yağı 5

Kekik yağı 15

Gül yağı 15

Sarı şebboy yağı 15

Turunc kabuğu yağı 15

Şemsiyyenin toplamı 160 dirhemdir.

Buhûr-ı meryem yağı 5

Acı elma yağı 5

Nane yağı 5

Anason yağı 5
Kehribar yağı 5
Karabaş yağı 5
Mersin yağı 5
Besbase yağı 5
Sakız yağı 15
Acem nefti 25
Damıtıkların toplamı 80 dirhemdir.

Halis lâden yağı 15
Kalemüsk yağı 5
Gül yağı 5
Öd ağacı yağı 5
Ağaç kavunu yağı 5
Cevz-i hindî yağı 5
Karanfil yağı 5
Kakule yağı 5
Darçın yağı 5
Amber yağı 5
İtirlıların toplamı 60 dirhemdir.

Mekke pelesengi 10
Yenidünya pelesengi 10
Peru pelesengi 10
Mey'a 50
Mürrüsâfi 20
Ban Ağacı Tohumu 5
Tatlı sakız 15

Madenî mumya 15

Termenti 200

Kâfur 15

Takamaka 15

Ecza ve madenlerin toplamı 365 dirhemdir.

Halis sarı balmumu 400 dirhem

Zeytinyağı 2000 dirhem

Hasan Bey'in Yaptığı Terkip

Kantaron yağı 16

Sedef yağı 16

Papatya yağı 16

Zater yağı 16

Biberiye 16

Pelin yağı 16

Hatmi yağı 16

Kekik yağı 16

Turunç kabuğu yağı 15

Oğulotu yağı 16

Damıtıklar

Asılbend çiçeği yağı 5

Mersin yağı 5

Karagünlük yağı 5

Taka yağı 5

Kehribar yağı 5

Anason yağı 5

Acı elma yağı 5

Nane yağı 5

Karabaş yağı 5

Telâtîn yağı 5

Sakız yağı 5

Hüsame yağı 5

Acem nefti 25

Damıtıklar

Darçın yağı 5

Lâden yağı 15

Karanfil yağı 5

Gül yağı 5

Cevz-i bevvâ yağı 5

Kakule yağı 5

Ağaç kavunu yağı 5

Ecza ve Madenîler

Mekke pelesengi 10

Yenidünya pelesengi 10

Peru pelesengi 10

Madeni mumya 15

Karagünlük yağı 50

Mürrüsâfi 20

Venedik termentisi 200

Laden (en iyisi) 20

Kâfur 5

Takamaka zamkı 15

Gamaylama (Sakız ağacı zamkı) 10

Sarı balmumu 400

Zeytinyağı 2000

Eğer üç bin dirhem hazırlanmak istenirse;

Şemsiyye 160

Damıtık 80

İtrılı 60

Ecza ve madenîler 365

Halis sarı balmumu 400

Zeytinyağı 2000

Toplamı:

2.000

400

365

60

80

160

3.065

Eğer 2700 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 144

Damıtık 72

İtrılı 54

Diğer ecza ve madenîler 330

Halis sarı mum 360

Zeytinyağı 1800

Toplamı:

1800

360

330

54

72

144

2760

Eğer 800 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 96

Damıtık 48

İtırılı 36

Diğer ecza ve madenîler 120

Halis sarı mum 240

Zeytinyağı 1200

Toplamı:

1.200

240

220

36

48

96

1.840

Eğer 350 dirhem yapılmak istenirse;

Şemsiyye 72

Damıtık 36

İtrılı 27

Diğr ecza ve madenîler 165

Halis sarı balmumu 180

Zeytinyağı 900

Toplamı:

900

180

165

27

36

72

1380

900 dirhem yağ yapılmak istenirse;

Şemsiyye 48

Damıtık 24

İtrılı 18

Diğr ecza ve madenîler 110

Halis sarı 120

Zeytinyağı 600

Toplamı:

600

120

110

18

24

48

920

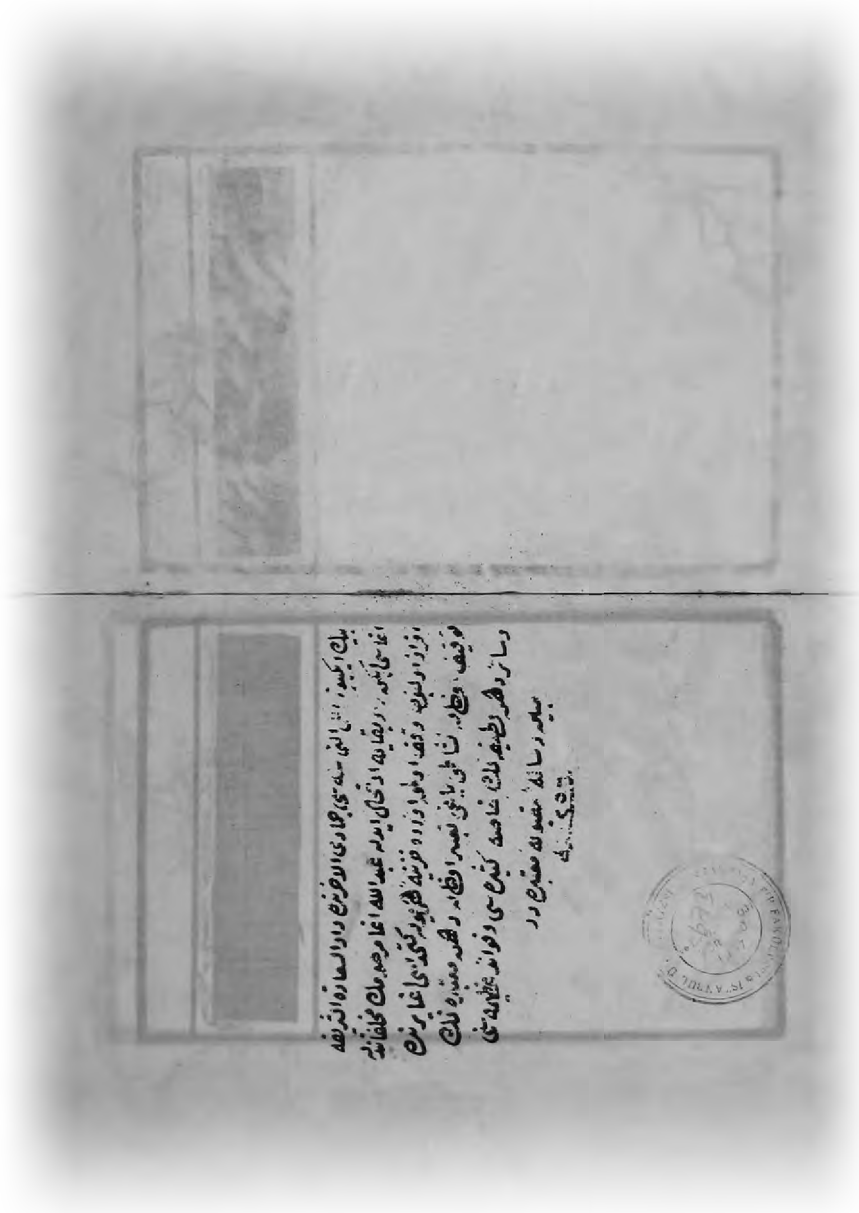
Üç beş örnek yazıldı. Tamamı aynı şekildedir. Yazmaya gerek yoktur. Dikkat edilsin.

Hazine Muşamması Tertibi

Balmumu 1 kıyye
Zeytinyağı 5 kıyye
İspît yağı 80 dirhem
Gül yağı 15 dirhem
Kantarun yağı 15 dirhem
Kâbe pelesengi 5 dirhem
Kâfur 5 dirhem Tamam oldu.
Ferfiyun yağı 10
Kantarun yağı 10
Sûf yağı 10
Acı elma yağı 10
Hatmi yağı 10
Ûdu'l-kahr yağı 50
Acem nefti 30
Terementi 50
Mumya 20
Balık nefsi 10
Kâfur 10
Havacıva 5
Zeytinyağı 750
Sarı balmumu 75

TIPKIBASIM

خصوصاً آل و احباب و تابعین و تبع تابعین
 رضوان الله عليهم اجمعین حضرات کربیه
 اولسونکه بایتم اقدیم اهند تهنده داخل
 انقبوعه حقیقیه بود مقدار درویش
 محمد ذلیل العیار عن اصل طوطیات
 عامرود غلطه سرائی انصاف اند طومر
 جامعی محله سنده مد فون قطب العارفین
 غوث الاصلین صاحب الخوات و الحسنات
 کباب الحضر کورینک نسل پاک کندن اولوب

حضور

بسم الله الرحمن الرحيم
 حمدا لله اولسونکه جواهر وجود انسا
 تجر ادهان طیبه ایلنه تد بیر ایلدی
 وصلوة وسلوة اول بنی الکرمیه اولسونکه
 بیه الساعه شریعتی اکر سریع الناصر
 صبحی اهل ایمانه واء عظیم اولدی

اول ولی عالی نژادك اصيله يار خرسا نداشتند
 اولوب زمان ياريد خانكش اولانده
 كلوب قتي خاندت دولترلك اولديني
 قتل و لنور انتقاللر دت حكمه دور
 سليم خان غازيده دخی وافر خندست
 ايلوب افرقانون صاجي سليمان غازي
 ايله بودين سفرينه غريميت و اولاهلده نك
 فتحی كوفي شهيد اولان اول ولی ناملار
 اولوب اولان دورت محلك مد فون اولديني

جهنم

بعض سببها هلاک شدند استماع اولمشده
 وقتنی اوج عدد پادشاه خطا ملك خندانده
 كجربوب بوليله اوله رق اول آندن بوانه
 قدر اقربا و قتلقا ترخندست پادشاهييده
 هر دورده بر كسه بولونه رق دولترلك
 احمد خان نالنده دد مرسيد جوجه محمل
 هم جوجه هم اق اغا اولديغندن وق ياشنه
 دكنن بو حال ايله خندست پادشاهييده
 بولوب قرق ياشندنه بوي اوزا بوب

وار ككلاك ظاهره و لمغنين اورنه ده بره
 باره ايله چراغ اولش و در و سلطان محمد
 خاندن در و سلطان مصطفی خان ككلیه
 حسیه افندی خدمت یار شاهیده بولور
 بوندن بیکه نوبت خدمت داغم سید احمد
 اغایه رسید اولوب انلردخی جت مکان
 فرده و سلسیان مرحوم و مغفور سلطان
 غازی عبدالحمید خانك خدمت د و نلرند
 شول رتبه راضی اولشلكه هر اینه

3b

کوه احمد بنم داد مدرد و نوظلق ایدر
 امش بیک نوبت بو عبدکینه در ویشنه
 رسید انلر اولوب بیک یوز بتمش سکندر
 نارنجند عالم وجود قدم تنهاده بولده
 بشکده اکبر فزاد فغانم ارضوی خدمت
 باد شاهی اولوب بالآخره اون یاشمه
 کبرمدن جلوس هایون حمید خان
 مرحومده غلظه سرای هایوننه چراغ
 تسلیم و علم و کتابته سعی و کوشش

4a

خدمت دعاى خيريه باد شاهه ملاومت
 اوزره اكن وقت مرحوم سليم خان
 غايتده بيك ايكوز سسك نسنه سى
 ربيع الاخرين سكرنجي كوني اندرون
 هاليون ككلا رخاصه يه چراغ والتى ما مردونه
 باش قولنجي بكنجي لكى ايله اقراند
 ممتاز اولدم اول ائاملرده اندرون
 هاليون خدمت لرينه وقت صرف كوئلندك
 اسماء مختلفه ايله مشهور بودهن ميانكه

مسموع

مسموع اولوب و بوندن بهر مقدر بر آردمك
 البته كبريه اكسيه مالك اولمش كجى
 او بر لرينه قدق قدر هديه كوند سلسر
 بو ياغده مالك اولدم د يود قينه يه مالك
 اولمش قدر خزينه ايدر كال رغب اولوز
 برنج در فقير و غنى بونه احتياج عرض
 ايدر لر فقرا يه خدمت قصديله بو ياغده
 تحصيله سلوك ايلدم لكن برككياى
 سعادته يه براهلندن كورميجيه چار

بو تبتی کو رنجہ جان کی عتر الیوسب
 حفظ اللذم بوندن صکره خانه سفر لیه
 مرحوم و مفتخور نشاطی افندی حضرت لولہ
 نیم استغما را یدہ رک بعض اجر الوجب
 خیر الذم مرحوم و مستعد اولدینجی
 اکلا یوب یبارکن کورمنجه معلومست
 اولاردیدی برکون کلخان باشسته
 کلسون دیو خبر کوند رمش حقیر دخی
 علی الجله واروب خدمتند کمریسته

6a

یوقدردیرکن اقربا مزندن حبیب فندیش
 بوندن سی الیه کردی مطالعہ اناسندن
 برنجیریه یاز مشکہ کیلار ما قندہ یابیلان
 مشغرتیبیدر بال مومی بروقیہ ریت
 یاغی اوج وقیہ ریمتی یوزنیش درهم کافور
 سکر درهم اسپت یاغی التمش درهم صلیند
 بکرمی درهم پالادیہ یاغی درهم اون بش
 کلا یاغی اون بش درهم قظر یون یاغی
 اون بش درهم مومیہ معدنی اون بش درهم

عزونی

5b

طوروب جان وکوکلدن طغنی محضیل
 الیدم ترکیبی دخی عنایت الیدیلر فاما
 ترکیمینک اجزا سندن برینی کتم ایدوب
 هر بار که یونی یار سین ستم باغند
 یورطه قدر قاتکه راجزا نقصا ندر تمام
 اولور دیدی فقیره شبه عظمیه
 اولوب لیاقه و نه ادا کند به بر خاطر
 عظیم اولدی آخر الامر اولیا نعم همت لیه
 اول اجزای شریفی دخی محضیل ایدوب

اولا

اولانشاطی مرحومک باغنه مبارشت
 اثنا سندن حکیم اوغلی دیر بر ره بود
 بعض اجزاء عطاریه وعود و عنبر و مشک
 صنا را ایدی بوکا یاغدرین بعضی سنی
 اصهار لایعنده دیدیکه نیا محضیت
 بن دخی کتم ایتموب نشاطی باغی یا چمند
 دیدم بکا دیدیکه سن بر او آد مسین
 بتم پدیمک دفتر تده بر باغ وارد
 وقتیه شعل را غاظر قندن الشرسکا

جانم کبی صا قلدیم و لکن یایمغه بردد لور
 قدرتم ائلد یغندن بویه مکتم
 قالمش ایدی نیجه قدرتم اولسونککه
 بروقیه ستمیدن سلوک اولنسه دشر بور
 غروشه محتاج بیلک اکیوز اون سکن
 تار یخنده حقیر کلا درده باش قوللقی
 اولوب دروغند ما نکور اولان دقینه
 شریفی آهسته آهسته نصیحه باشلوب
 بعض مرکب طب کابلربی مطالعه شروعم

اورتکی ککوره یم بن دخی کتوردیدیکه
 طالب اولان کبی جواب ویردم ایرستو
 کونی کلدی بنی برتنها ییره ککوروب
 او قوخی بیک یازدم صفای خاطرمدن
 یهودیه سنسنا و قمتدن زیاده اکام ایلدم
 یهودی کندی ایرستی کون بر غیر ک
 دفر دخی بولوب ککوردی دخی
 تحریک ایلد ک حاصلی بوصولده اول دهنز
 شریفه مالک اولوب مسدور و اخر نر

ص ۶۰

بومکوترا ولان اسار نهان اشکارا و اوج
 بیش دفعه سرکب مرقوی طبع و تنظیم و خلفه
 نثار اولنه رق اول و قه کلد مکه اول
 سلطان غازی محمود خان عدلی محضاً کرامت
 عدل لایله بویکم بضاعه بی سیر لایله شهاد
 شه نشاهی خدقتیله اقرامدن قاق ایلدی
 کمال سرورم و غایت جودم دنف
 مطلوب اولان دهن مبارکک تمام یرک
 کلدی دیوب بود ساله نریقه مبارک

اشناسنده مالایسع وابن عیسی وابن
 بطار نام معزدا افندی و بضاعه و طب خلد
 کیاوی که حکیم براسولنسه نکدر اکر تیسری
 مطالبه و هر برنده بولد یغم مالزمه اول
 تخریثا نیایرتیب ایدرک و یاده اکر
 نوبت سلطنت شوکلو اکر استلوا
 قد رتلوا السلطان ابن السلطان الغازی
 محمود خان خلد لله خلا فتره الی یوم الدین
 افند عزیز زمان بر حاکم لرینه رسینه اولغیت

دوب

ياخود يروغاسي اورزيه مرهم
 سوروب قوماق ايله منافعي قتي چوش
 ككسه زنفل و بيان ايتشلرد راعضا
 موجه يي اتش قارشو سنان كال دتبه
 اوشد يروب بيهك بود هن شريفى سوره لر
 واوج بيشكون مداومت اوزره سوره لر
 نافع اسنانك سري ظهور ايلدي اكر استغفا
 وصلاة و سلام ايله طلا اولنور ايسه
 مناسب و اعلا در زيرا بومهم مرهم

10a

اولندي بعناية الله الكريم سعي كوششتم
 هباء منثورا اولمه سسه شوكلو افنديك
 طبع كرامتلى سبب اولدي الحمد لله على
 كل نعماته بوندن صكره اول ادهات
 مباركه تك مسموغا و تحريا بخاضنى و هر
 برزيتك دهنى اخراجك طريقى و بر
 فاج تنبيهات ختام ويره لم اقلا اوجاع
 مفاصيل و بونك امثالى و جلكه قولرده
 و ديزلرده اولور نوا دهان شريفى طلاء

بكونه

9b

رسول اللهدر وینه خاصه سند ندر که
 نازل شدیده مبتلا اولان کسنه هر طر
 اولدجه باشنک اورتی برینه زیاده بر داح
 استیروب غروش قدر حله طلال اولسه
 محتریم و ستماد مدد و خاصه سند ندر که
 نازل طعنانیه یور نندن صوا قاف
 کسنه تجیز اولد قد قطعی یچون بود هن
 لطیف خوشبودن بود نینک ایچر و سینه
 طلالیه افان صوبی قطع ابد و سینه

در خون

راحت و بر کن ابتدا ظهور رند کسند که
 ابود کلدر بر ایکی کون اقد قدن صکره طلال
 الیز بود چی هزار کره حقیرین عجز بحد
 و خاصه سند ندر که بر کسند
 بر برینه آتش اصابت الیوب یا ندر
 شیخ الیه یانسه او آند آتش اصابت
 ایدان یرینه آتیه طوقوب تحمل اید
 میه جک قدرد رحه نه کلدک بود هن
 جلیل القادیر تود به یوغور دی شکندن

ماعدا سائر اهل نالین دخی بوباید
 مدخلی وارد در و و با وقتند بود هن
 شریف و لطیف استعمال مناسب در
 وینه خاصه سندن در که بخود قدرش
 ایله اختتام و صباح استعمال ایدن و بنا
 طائفه سندن صحنی فانک یوریدر مش
 دخی حقیردن استه یلردن مسعودم
 اولمشدر و خاصه سندن در که
 حریمها یونه خندم تن اولان دارالسعاد اقا

12a

اوزینه صوایه لر بونی دخی حقیر هزارهزار
 تجریم ایشمشدر آتشله چوق اوینا یغیدن
 معلوم اوله وینه خاصه سندن در که
 هنالک عفتونی وقتنده طلال اولنه از عفتونی
 هوایی نافع اولدینی کالشمس فی وسطا لئها
 اشکار در در بر بود هن شریفک ایچنک
 سرچود اولان ادهان شریفه لر
 اکثری شماه له وضع اولان اجرالردن
 عنبر قرینیل عود لادن سافرنیونلردن

11b

عنده غایت معتبر بر دهن مبارک اولوب
 بر مقدارینه بر آت باغشله قلمی معلومدد
 اتانیه قوللا نوز لر بلیم بعضیلر ندن استه
 اولوب جوابنده اختتام صباح پیر لرائیش
 فائده بی معلوم دکل خصوصاً مکه و نکه
 به استناد نیز نشانی مهر و حقوق کوند در مش
 واندی یونیه لازم اولان یا غلردن
 کوند در لر مش بوندن ماحلا ندر و ن
 جندی اغال درجه سن معتبر اولوب

جمن

بیش ارون در همنه مالک اولان خزینه به جوهر
 صقل کچی حفظ حراست ایدر لسن
 بعضی اغال ندان خاصه سنی سئوال ایدم
 تقریر یوردی لیر که هر بر شیشه استه مالک
 اولوز خصوصاً خفیفه جزئیات لرنه
 و بعض صبقه طوماق بر لرنه و طوماق
 اولان لطیفه لره ظهور ایدن شیشه
 ویره لر هوی المنی دفع ایچون وهوا ملک
 مضرتی دفع ایچون باله فضا تخریر الی کلکوی

به جل من جواد فوسلما فی کن ای عالی نژاد
 اگر وقت اولوب نظر اکسیر شاه ولی النعماء
 عالم اولان پادشاه روی زمینه اصابت
 ایدر سه زخرا جرتم اوله جیتی بدیم بی لانتا
 بومقدا مانتد ن عرض بودهن شریفکه بیز
 الناس ضایع اولمش برما رفتند
 اولوب حیات ثانی بولسی نیاز چاکرا عذر
 بعده اشبور ترکیب شریفک اولاد هنلری
 ونفضل بالبلستی بر بر تحریق و تقدیر ایدم لم

14a

افاده و بعضی اترده اولان باره و بره بیه
 دخی قولاند قلربی عیان و بیان ایلدیلر
 بویله اولنجه مستغنی بودرجه لرده مشاهده
 اولاند ادهان شریفک نسیانده اولسی
 لایق کورلیوب خیرا ثاسمن یقغ الناس
 تحتنده داخل اولن قصیده کمال اشتیاق
 اوزده یومارک حصونه کوشش همام اوله
 رق علی قلد المورالمقدار اجرایه مباشرت
 اولندی بیب عربی وفارسی غله جاءت

کهجا

13b

عبر یاغی درم ۵۰

عبر یاغی دیو غلطه دوشیه لر عبر کندو

یاغدر یغن باقی مراد اولدنه شمشیه

ککل یاغیه حل ایده لر حله طریقی

عبر ایله کل یاغی معاً بر قاب ایچده خفیف

اتش اوزرینه قویچه عبر کل یاغیه قار

مجموعی بر اولور عبرک بعض حوالند

استفاد اولور معدرات ابن عیسی ده

خواصیه تحریر اولمیشدر بتله عبرک

بسم

نجومه سارکه اولدوغند نائل اولور

حقیر اوج دوروت دورلی عبره راسته

کلام جمله مستند عند حقیر ائمه مقبوله

اولنی عبرا شهید و شمامه اولمغه

شایسته ده واشیر لر غایت اعلا موقر

واستعمال اولنان قرصه دخی کو زل مزاج

ایدر ایا بود هغه قغی اولسه کفایت اید

عود افاجی یاغی درم ۵۰

اعلاسی هندستان دکن کلور برقوق زل رنگلی

بسم
نجومه سارکه
اولدوغند نائل
اولور

بوزد رهمنی الوب برقا کاغذ ایچنه قویوب
 براغاج طوقاق ایله ایوجه ازله لراوت
 درم قدر اوزرینه ماء ورد الفا ایله لهر
 بوندن صکره برته جایی تارک ایدوب
 ایچنه یکر می بش درم ماء کل قویوب لربعد
 تبه جامنی برسیپه قویوب اوزرینه
 صندال دن برسوزکی بابوب اول ازینله
 عودی آنک اوزرینه یا به لربعد عودک
 اوزرینی شمانه تلی چکوب بعد تنکدن

بردهن شریفدر برخلنه سورملک ایله یکر می
 دورت ساعت قوقوسی کتمن برقلره سن
 آتیه طامله سین اگرعود ماوردی کج
 قوقوسه خالصدر والا فاسدد بعض
 کلیوب بولغا زسه یا بقی مقصی اولور
 صنعتی عود ماوردینک زوقی اولورکه
 اکابورالرده بغدادی اطلاع بهاسی دوند
 معتبردکلدر ولکن ایچر سوسی جورک اولان
 جورک اولورسه ده اسان تفریق اولور

سمنع اوزرينه براتشلك وضع ايد و سمنع
 شمشه نك اغزىي شد وصل ايد له لوبوندى
 صكه اتشلكه اولاف قفاين كوتل قوليوب
 بواش بواش اوزرينه قوراش قوم عود
 قز قچه يانمنه و قورمنه بشلرو اندان
 بردخان نطهور اليوب تبه جاشك ايچنه
 دولار دهن مباركى و ريمكه بشلرو فاكه
 غلام و برز دهن تمام اولور جار ملك ايچنه
 بخار قالار اوزرندن اتشلكى دفع اليوب

ته

ته جامنى سالما الوب برخله وضع اليوبكه
 غايب صوق اوله رهن رسوب ايد و ب
 صودن ايريلور صوبي دفع اليوب دهن
 استعمال اولنه برآسان طريقدر سيار
 طريقله دخی استخراج اولور مرض بلدكم
 بودر و بك اسرار در حفظ اولنه نااهله
 ديمه لر قز قيل ياغي درم ه
 هند دن كلور اعلاسى شيدى فلكند كن
 دخی كلور بيلنه الى باره يه بيلنه يوز باره يه

چقار در صنعتی بروقیه یا لکی و قیه داچیز
 القوب دق و سق ایدوب چریش اید سینه
 وان دوزت کون کل صوتید. اصلا دوب
 قرعه و البقی ایلہ تقطیر اید سینه یاغی
 معطر دن ایزوب استعمال اید سینه
 قرنیل یاغی بوضورتک ده چقار
 بسباسه یاغی درم .
 بسباسه جوز نوانک قوغتیدر اعلاسی
 صاری ایلہ قریزی لغه مائل شیبوک

ه

درهمنی صنار لر بعضا مغشوش و لور بورلنار
 بوزک دخی عملی تبه جامندک عود اغاجنده
 سکی کبی در صنعتی یلک اعلاسی صو کور
 میوب قرو و لاندز یوز درهمنی هوانک
 دکوب قبه جه اوزرینه صوسوسوب
 منوال محردا وزره عمل اولنه حقیر چقارم
 هندن کلاندن اعلا اولدک
 درجین یاغی درم .
 آستانه هر محله بولنور و هر کس انیقندن

ع

بجند

اولمقدر علی قول ماینول جوز تو انک اوزنه
 طرکیبی یول یول صاریلور جوز تو انک چچکید
 صنعتی د یلد یکن قدر بسباسه الوب چچق
 صوده برکون برکیجه اصلاد و ب بعدنک تقطیر
 ایدوب یاغی صودن آیدوب استمال
 ایدرسین برش اقلو یاغلد جوز تو یاغی
 درم ه کوجک جوز در ماضی قدر اولور
 صنعتی استدیکن قدر جوز تو الوب
 دق و سحنی یلیوب عرف ایلد برکون و برکیجه

اصلا د و ب

اصلا د و ب صکره اندن عرق سوزرسین
 برکی عرق قوسون نکرا نکرا ایدرسین
 تا کیم اول قود یکنک عرقه لون چقا ز اوله
 بوند نصیکره اول عرق حمام مارید و تقطیر
 ایدرسین عرق چیقرا سفل قرصه ده یاغ ف
 قرو اولوب حار اولان اجزال بومنوال
 محضرا و زو چیقیر بومعرف حکیم پراکویه
 استاد اولور لکن بسباسه یاغی و ابرو
 بیاضه احتیاج مسالین بش درم بسباسه

بویاغ لیسان یاغی بدلی استعمال ولسور
 اگر لادن وموم شمع ایله قلله سورسهر
 دوکلیه اگر مضافی بی سخی ایدوب س
 ایدوب زنبله یوغروب صایغ ایلغنگ طباق
 التنه وباش پارمغه سورسهر مجامعتی
 زیاده ایدو دفع اولزمکر یاغی سوزمویله
 پاک ایدک کهر باد یاغی درم ۱۰
 آستانه فقی وافوج قدر صنعتی دلیکک قلدر
 کهر بارعالوب اول قدر قوم قنار سینه مهره سخی

20a

مهراف ایدیحق سیرده اون قونیه
 مرصافی یاغی درم ۷
 بودخی پراکوسک صنعتلزدن صنعتی
 یتمشر سکنان درم مرصافی الوب دفع
 وسختی ایلوب اوزرینی اورته جلک قدر
 عرق خالص قویه سین اون اکی کون طوط
 بعده بطن فوزه قویوب النی کون طور دقن
 مهره حمام ریه ده تقطیر ایدک سین
 عراق جی قویوب یاغی اسفل قرصه ده فالور

توبه

19b

صحره الحاق اولنسه کفایت اید امتا
 باغناک استخراجی بر فاج درلی درصغنی
 دیلدیک قد د کافوری آوب صیحاقد
 صوایله ازوب حل ایلیوب یقه سین یاغی
 صویله یوزینه چقارالوب مقلد کفایه
 عرق ایله تقطیر ایدرسین یاغی اسفلد
 فالور اطمأنوس نام حکیم قدراکفایه
 روح الزاجه یاخود باروت راجدن استخراج
 اولمش تهرابه بر مقلد کافوریوب مواضع

ایدوب مائل از قید که اکا آری اوسطوره در
 آنکه تقطیر این کن صکره نکرار س که
 ایله قارشیدروب تقطیر ایدرسین یاغی
 اسفل قرص ده فالور زیر یاغی مقرر اجمله
 دماغ و هنلرینه و سکره هنلرینه نافع در
 صر و قشغ و قویغ کی دخی امراض و بانیه
 زیاده فغنی خرب ایدر مبارک یاغدر
 کافور یاغی درم .

کافورک یا کفر کنذینی سخی ایدوب اجزای

عرقه

بودند بر بیاض یاغ جفتار مفرد اوز سه سوز
 ایله لوف کوزل ایدر ص صه مرضنه کونده
 برد رهمک قرق کونه قدر اچورد. لریاذ الله
 دفع اولور بودخی بر اکسوسک ناک
 صتغلرندندر کل یاغی درم .
 عطر شاهی خلافت اولنان ادهان مبارکه
 در غایت اعلاسی هند در یارندن کلوموش
 صکره برکسه بود هن شریفی روزه الینک
 فزائلق دینیلان محله اجرا ایدوب اول

۱۱

حاره ده برمذت ترک ایدر کافور حل ولور
 دهن مثالی روح مزبورک اوز ربه کلور
 اول روحی آوب — حفظ ایدر
 فسلکن یاغی درم .
 برکوزل قوقولی اوتدر بهارده صقیله
 دیکوب صتار لر صنعتی دبلدیکلاش
 مقداری فسلکن آوب کندی کندی قدر
 شکر ایله سخی ایدوب سکن کون نخبه اید
 سین صکره انبیته قوب قنطیرایع .
 لوزن .

۱۰

بعلا اوزرينه دورت برمت قدك كل صوبي
 قوتوب و اوزرينه اون درم يورك ياغي
 دخی صنم ايدوب انديقه قوتوب اولاصيجه
 آتش طاشميه جی قلد بسد. آهسته
 آهسته تقطير ايد. سين تا صوفي الخيجه
 اكرا اوله قطرد. ياغ ظاهره و ملازمه تكرار
 عمل ايد. سين كه كالانول كي قدر كل اول
 مقطر ايله انديقه قوتوب بردي تقطير
 ايد. سين ظاهره و ملازمه اوج دغه بويله

آلدن بوققه دكين قزانلقد كلان دهن
 شريف آستانه به كلوب ساژماكانه
 بوطقدن كيدر كتب طنب كيميا و بلده كونا
 كونا تخمير و انمش لكن حقير بيك ايجوز
 كيرمي سنه سي فقراء التهدن برذات
 عاليقدردن مسموم اولوب بطبقه تحري
 اولندي صنعتي مثلاً بيش باخود اون وقه
 هنوز اجلش كولي ورق اوله ورق بهوانه
 قوتوب كل صوبيله خيبر و الخيجه دوكه سين

نور.

عمل ایدہ سین ظاہر اولور سہ عملی تکمیل ایدر
 آکرینه اوج دفعہ دن صکرہ دهن ظاہر
 اولما زسہ تکرار اول چیقن صو بی قطیر
 رطوبتله نارسه تدلک تقطیر ایدر سیر
 اول صو چقرا سفلی قرضه یاغنی قالور اول
 دهن یورک اون درم اوله رف برکتره
 قونور تکرار ده قونولن جملگ الله والمث
 شوکلور متلو باد شاه عالمنا اقتدیریز
 همارایه ملوکانه لر نه بهرسنه بیکر متفکال

اوله

23b

اوله رف قزانقلدن کلدده درو بعضا یوزده
 واکیش بش یوزده کوردر لرا اوج متفکال
 لازم دیوبوامله کرفار حافل کارک
 دکلدر شمسیه بنفشه یاغنی درم ۴۰
 اوله شمسیه ده لازم اولان زینقون یاغنی
 غسل یلک در صنعتی ماء القراح المقطر
 ابله برنج دفعه غسل یلیوب نصفیه ایلهر
 بریول دخی مثلاً بر وقیه زینقون یاغنی کی
 وقیه ماء المقطر ابله برطریق تجزو ایچنده

۱۴

24a

اوج بيش دفعه غليان ايدنجه قيناد ويچكوه
 نصفه ايداه لرصفعي بروقه بنفسه نوزر
 درم آيروب بنفسه يي چريش ايداه سين
 يارم رقيه زنيه مقسول ايله مخلوطا بسر
 اوسط رطيه قوتوب مه تدل انش و زردك
 قيناده سين يارم ساعته و ارماز بنفسه
 ورقى مخلول اولور ايدايروب سوزوب
 وصيقوب يورد درم دخی ضم ايدوب
 ينه يارم ساعت بشون سين ينه اندروب

سوزده

سوزده ينه بنفسه حاصل و ورق دورديجي
 دفعه ده تمام اولور سوزوب اول سوزلا
 يانجي برشيشته يه قوتوب حرارت شمشه
 آبه سين رطوبتي كيدنجه بطور يصدك
 برصيق صندال الدن سوزوب حفظ ايداي
 هر نقدر بوتر كيد . اولان چيچكل و ارايه
 بويله جه شمشيه سني اخذ ايداه لر
 شمشيه كل ياغي درم ۴۰
 كل ياغلك طبيعتي صوقدر جمله حرارلسوا

۱۴

شیشله و جمله اسی علنله نافعدر خضروما
 مقعد اغریسنه و بواصیره و باخصوص
 ضرب د و قمش اعضا به زیاده سبيله نافعدر
 صنعتی کل یاغنگ شمشیه سنی حکا برق نوبله
 اجرا یدر لر حقارین تحضیم و خفستارم
 بودر که تحریا ولندی کمال اوزره اجمش
 دخی غنجه کلدن بروقیه الوب یوز درم آبروم
 بشقه بشقه فی الجملة دق اولندقدن
 صکره بنفشه یاغنی کبی عمل اولنه اککر

ککر

25b

ککرا یدر و ب بروقیه کل دخی اخافه ایدک
 بیلور سن پاک اعلا و قوتلور اولور منفرد
 تحریا ولندان علنله خیری زیاده اولور
 شمشیه اق زنبق یاغنی ۴۰
 صنعتی بنفشه و کل یاغنی کبی بیلور فامتا
 زنبقک صاری فلسهری قومیه لری لک زنبق
 یراغنی اوله شمشیه اک کوچی چچی یاغنی درم
 صنعتی اوتوزالتی درهمنه یوزالتی درهم
 منسول زنبقن یاغنه ما سبقد، کی صکی

۱۴

۱۵

26a

صنعتی بر مقدار صد فی مرم هو اندک دو کوب
 بنفشه یا غنده عمل اولند یعنی کبی یا سیله
 بوسد قد ر غلط در اصل اسمی طب ککابلرند
 سزا بدر اما صدف دیوانخو فاینه ذاهب
 اولیه لر فو اندک کدر در بو کرک و مثانه نک
 برو د تنی فو د بر و رجعتی کسر رحمک رعلا ری
 وجعلری قطع ایدر و کو که خلا انکله
 صوغلا نلری فیر بر مبارک یا غند
 شمشیه مریدن نخنی یا غنی درم ۴۰

۴۰

۱۷ عمل اول نور شمشیه صغیر قویرو غنی چچکی یا غنی درم
 صنعتی مزال محرز او زده یا سیلور ازهار سیعه
 دندر شمشیه یا سمن یا غنی درم ۴۰
 صنعتی یا سمن چچکندن او تو زیش درم دو شیش
 مفسول زیت یا غله آهسته آهسته یا سیلور
 ۱۸ شمشیه صاف قظار یون چچکی یا غنی درم ۴۰
 صنعتی برو قیه سنه برو قیه زیت مفسول ایل
 بنفشه یا غنی کبی یا سیله بر علا یا غندر
 ۱۹ شمشیه صدف یا غنی درم ۴۰

صنعتی

۴۰

مرسين ياغني داغا ياره لرك اطرافنه
 سورسه لر هو الله بر مبارك يا غدر
 و بونك ربني يا پرلر ادينه دواء الملوك
 ملوك الدواد يرلر مش بونك ياغني
 صاحبه و صقاله سورسه لر سياه ايدر
 شمسكه شيوى ياغني درم ۴۰
 صنعتي فوج افندي تقريوى اوزره ياديه
 ياغني كجي يابيلور شتوبليك صايرلر نكند
 يوز درم تارك ايدوب جريشاد و اولتغند

۴۱

صنعتي يوز درم حبالمرسين يوز الكي درم
 زيت معسول شمشه ايجنده موال محتر
 اوزره يابيلور شمسكه مريش يور ياغني درم ۴۰
 صنعتي مرسين يور ياغني صهارسي يوز درم
 معسول يوز الكي درم موال محتر كجي يابيلور
 ياخود تخم ياخود يبراق صهارسي
 يوز درم جمع اولتوب اوجيوز درم زنبله
 يابيله معد يه طلاء اولدنه قوت ويرد
 و قابله طلاء ايتسه لر قوت ويرد كل ياغليه

لهي

تکیده مستعمل در عربیده مستک الا در و اج
 ساقز اطله سنده جوق اولور اول جریزه
 استخار دیرل اول درجه ده خار
 وایکچید یابسدیر اعلامی پیرا قلوب
 و بیچکی ارغوان رنگ و طبعی غایت یا فحی
 واجی اوله شمشیه کلک باغی درم ۴۰
 صنعتی ماسبق کلک کبی عمل اولور
 شمشیه صغیر باغی درم ۴۰
 صنعتی ساز ادهان مبارکه لده کی کبی

مکوه یوز الی درم زیت مغشول ایله ترتیب
 اولنه شمشیه مرزنجوش باغی درم ۴۰
 صنعتی مرهین باغی کبی یا سیور یوز درم مرزنجوش
 جریشادق اولور یوز الی درم زیت مغشول
 ایله قافله سابق اوزره یا سیله
 شمشیه قره باش باغی درم ۴۰
 صنعتی قره باش یوز درم یوز الی درم زیت
 مغشول ایله یا سیله بونک آدینه استخار و سر
 دیرل بر قره غان بیچکی دیرل و قره یوز کلک اولور
 زنجیر

عمل اولنه بونه سعتزدخی دیرلر تۆز کچیه
 ککله اوتیدر وارنا بوت بهری دخی دیرلر
 مش وینه تۆکیجه کوچی اونی دخی دیرلر
 صعتزی یاقوب یورطه صروسيله وکل
 یاغیله مقعد یار قلمینه و بوا صیره و خواصه
 و ریاحه طلاء اولنسه غایت موافقد
 صعتزک پراغنی طلومر سیزی ايله مرحوم
 و مصفوره سلطان سلیم افندین اکثری
 پیرلر ایدی هر بار طعامده طوز و سکه ايله

منجی

یعنی صلوة سنی ملک ابودردیو طب کتابلرندن
 باز مشر لیون اچی ایدر سرکه اختیار
 اولندی شمشیه بوبریه یاغنی درم ۵۰
 صنعتی سازری کبدر بوبریه باز ارا پیتسی
 باز ازان صفتلر ده متارلر بر مبارک
 نیاندردی دیگر برخاضه سی دخی وارد رکه
 بر صحن ایچنه بر فاش خالص ساده رغن
 قویوب بوبریه نلک پراغلر ندن و اقویوب
 اول یاغنی ایچنه قویوب بر فاش

۴۷

اوتنی مهرهوانک دق ایدوب جریشا ولنج
 الی درم زیت مغشول ابله خفیف آتشک
 صوحی اولنجه طوره بعده سوزوب برشینه
 قویوب حرارتی آفتابه تعلیق اولنور غایتله
 شش اولنمش بردهن مبارکدر کندینک مخ
 اولد یقندن زینه محتاج اولندی
 معصن حب البان یاغنی درم ۲۰
 صغنی بان اغاجنک تخمدر عصا بله یاغنی
 استخراج اولنور مقدار کفالت حب البان

۲۱

ابله قارشدره لرتاکه اول یاغ بشل اولنج
 ایندیروب بریز صغوب غمه ککویه طلا
 ایده لرغایت محتربر دیوبر سیاهین
 دن اخذ اولندی شمشیه اوخل وئی یاغنی
 طب کتابلرند فراسیون ابیض دیدکلری
 اوند در صغنی ساز شمشیه لریکیدر و لکن
 نازک براوند زباده دقت اولنه که قوتی
 زیاده اوله بکه بر طریق دخی
 شخوریمن اولدیکه مثلاً بروقیه اوخل

وئی

۲۸

انیسون المقطر حکیم بر اکلسوسه نسبت اولوز
 صنعتی یوز درم انیسون الوب بش وقته
 صبیاق صوده برنجیه مدت اصلا ددوب
 بکله کیمی بش درم طوز قورسون صکره
 تقطیر ایدوب یاغی صودن ایررست
 یوز درمدن کیمی دورت درم یاغی چغیر
 ادهان بیننک اسنه ابوالبرکه تعبیرنه
 شایسته در جمله نازل ره فوانعظی وار
 وضیق نقسه نافعدر ومعدّه ریجذ تلخیص

32a

مرمرهوانده دوکوب بادم یاغی کچی عصر اولوز
 بونک بدلی سلخه درانک بدلی
 دارچین در بونندینی صورتک بش درم
 دارچین یاغی زیاده اولنه
 معطر انیسون یاغی درم ه
 صنعتی سائز عصر اولان کبکد طیارچی
 قلسلا اولغله جوابات امثالی تجفی ومدت
 مدیده حفظی لازم اولان ادویه به الحاق
 بکده ایشه برارشی اولماز اتادهن

انیسون

۴۰

31b

ایله قه باش یاغی بدلیدر

مقطر ناته یاغی دریم .

صنغی بر انبیه بته جک قدر نانه بی مرمر

هوانه خمیر ایدوب مقدار کفایه صوابیله

انبیه وضع ایدوب تقطیر ایدیه سین بعدک

مقطری بر شیشه به قریوب یاغی اوزرینه

چقار یویاغ معدک نصیبی ایچون اوچیر

طله قهوه ایله استعمال اولنور یاخود

بر درم شکره اوج طامله قریوب استعمال

اید بر درم شکره بر طامله ایکی طامله

قومق ایله مقطر ازایانه یاغی دریم .

صنغی صنغی و منفغی انیسون یاغی کبکد

المایاغی دریم ۱۰

هر اجزای دکاننده بولنور بر میدول یاغدر

رکیده دیش اونی دیدکلی اطله چاینگ

الماسیدردیش اغریسینه پنبه ایله وضع

ایک لر باش اغریسینه و سائر عطرده اولان

صهرتی لره طلاء اولنور به لره سورمک

تقطیر اولوب اشربه لرده استعمال ایلدم
 بغایت مقبول هایلون اولان اشربه لردن
 علولنددی نوش ایدن ذوات عظامک
 معلوملریدر تورنج قوغنی یاغنی درم ۰
 صنعتی اغاج قاوونی کبیدر تورنج قوغنی
 ایکنی درجه ده حار یا بسدر تورنج اغاج
 ایچندن لطیفدر دماغن رباح بارده ییخلار
 ابد صاری قوغنی حار و لطیفدر قوغنی یاغنی
 ناردین که سنبلر و میدرا لک طبعیته در

۴۰

تورنج قوغنی یاغنی
 مسلمان صری یاغنی
 اولان قوغنی یاغنی
 دخی بود ایچدی
 صری کوفی یاغنی
 صلاوی قوغنی یاغنی
 صلاوی قوغنی یاغنی
 صلاوی قوغنی یاغنی

اولنر معدده خصوصتک برکوزل یاغدر
 مقطر اغاج قاوونی یاغنی درم ۰
 صنعتی یوز عدد نفسه ناک اوله رق اغاج
 قاوونی آوب صاری قوغنی برکسکین سکین
 ایله یاغندن آبروب آکریاغنی فالوسیه
 یاغنی ایچر دقت اولنه چی بردر بعد
 ابدیه قوبوب نصفه قدر صوفیه سین
 کوزجه تقطیر ایل سین صکره براغری طار
 شیشه یه قوبوب یاغنی آبره سین هزار هزار

تقطیر

اکریاض افزاید. لکه اولسه طوری صوف
 چقادر و توریج یدرائی عفتوتل زمانده
 قورسته لرغا سبدر توریجک اکشیمی عطشی
 کسر صغری قوروب قوزک ابطال ایدر
 و طعام اشتها سیر کوزر اسهالی قطع ایدر
 فی، طوتر دماغه و عقله و حفظه قوت ویر
 قوزک یاغی اوجاع مفاصله مخصوص
 صوقدن اوله مفیددر بیجکی صوب
 معدة و بویکی واسع ایدر بیجکک یاغی

سینه

استیدر بلری غلیل ایدر سکری و مفاسل
 قوی ایدر و لکن یوغاذا غریبی و حناق
 اولنه، توریج یدر مه لر حاصلی جمیع خواص
 عطری اولسه برخلد کاب اولور بوسله
 بر مبارک نارنجند. یونقال قیو غی یاغی درم.
 صنعتی اترنج و نارنج کبی در یوباغی کوس
 اغزی بیجون اختام و صباح قهوه ایلله
 اوچردمله استعمال اولسه فائده عظمی
 بازمشلر فاقوله یاغی درم.

۳۶

۳۷

تبه اوزرینه یقوی ایلر و سوه مرچ
ایجسلر اودر اکوتسی یلسه لر برامند
رایجه لری کیدور ورجی قزدروب آق
باشلرین قوزیدروب رجی پالک ایسندر
اکعورت قیل کی کوزسه حامله اولور
مچرئدر اکخر مایه صغی ایدوب دقیق ایله
قشدروب یاره به یقوالسلر یغیدردیلر
نانه یاعئدر منظر مهجان کوشک یاغی
صنعتی بالاده پایلان اولرکیچر حفر

۴۹

غلنگدن کلور برنازی یاغدر بعضا بولغناز
بدلی کندی قدر قرضیل یاغیدر
خزانه یاغی دروم
بیان مشبوبیدر بیان مانیتی دخی دیرلر
شیرازده دردانه دیرلر اورتدر اوزون
بد اقلری و اوقق بهراقلری اولور و قول
بیچکی اولور اکونی قوم اراسنده بتر
قوقوسی قنه قوقوسنه بکرر طبعی خا
ولطیفدر صووق دماغی تسخین ایدر باشه

بینه

۴۸

اولان دماغ و سکر مهرنینه قلبه و تسخینه
و لغوه به و قولق اغزیسه و کورلد و سسته
نافعدر بلری داعیدر و حیضی آقیدر
صوبی دماغی قزدربوب قوت و برر تسخینه
و قانجه نافعدر و حیضی ادر ایدوب
سخته قوت و برر و اوفونقانلی کیده رر
و بخاری صعود ایدر مژ که بو حال کلاکله
اکثری کندی مجربز اولد و غنلن زیاده
کشایش و برلدی معطر کل اغاج باغی درم.

۴۰

نوش

بهرسته قطره ایدوب دهنتی آرد قلند
صکمه حاصل اولان صوبینی صقلیوب بعضا
معننک فسادی عقینک بر رفغان نوش
ایدرم قایت منفعتی مجربدر و بعضا خوانه
و جمع و جزئی صابون ظهور ایلسه انه دخی زیاده
معقد اولدی هزار بهر را اچردم و مجرب ایدم
حاصل صوبی بود درجه اده منفعتلور دهن
شرفینی باشی اغزبان کسسه شفا قلربنه طارابه
دفع باذن الله بود هنر شریف صوفی قلند

دمن
در خورشید که فارغی باغنه
که سله ندر که نونک باغنه
اولان کسسه نونک باغنه
قطره طارابه ایکنک طلب و اصل
لور که ان تاسله دخی طارابه
در که دخی یونان ایدر
ایده صوبی کفایت ایدر یوقند
ایده کلاک سببا اولور در
ایده اولدی بود هنر شریفه نونک
علوم اولور خاخی
چوقله

خاتمه شگلند. کاغذ دن بر کلاه کپروب حکم
 بغله لر کن کلاه مزبور ک د به سندن منفذ
 اوله حق قلد برقیه جک لازمدر بعد
 طخیره نک الته بر ساعت یاخود دخی زیاده
 نادرلته ایده لر زهر الحصلبان کلاهه متعلا
 اولور الوب حفظ ایده لر دیکر براسولسه
 صنعتی اوزره استخر اچک طریقی دیل یکن
 قدر حاصلبان الوب کندی برابری عرق ایله
 سخی ایدوب مائل الرقه ایله تقطیر ایدوسین

هند دن کلور قزدریجی بر یاغدر بعضی س
 بونک بدلی مرهین یاغدر بر لر انا تحقیق
 ایده مدم حاری که حاصلبان یاغنی درم ۵۰
 بو یاغ زهر الحصلبان در لر حاصلبا چکی
 دیکدر مدوح و مقبول اولان دوزالنددر
 ضیق النفس و سعال و سلال مثالی عسل
 صدر تیر احصانه و بریلور صنعتی التمش
 دوروت درم یاخود زیاده عسلبندی زایدن
 معمول بر طخیره شوقوب اوزرینه تدر ارات

علاج

اولنه لکن مقوجه نك نصفی خالی اولن
 لازمدر بعد جماع دملیه ده نارخفیفه
 ایله تقطیر اولنه بر ماده مائیه ایله معابر
 دهن ایض و برآق مروج ایدر ماده مائیه
 دن تفریق وحفظ اولنه جمیع جنونك ادما
 مقطره سی منوال محرز و زره استخراج اولور
 اولور مقدار استعمالی دورت قطره دن
 التي قطره به وارنجه در علل معده به و ذوب
 و زخیره و ذوق سستاری امثال ذلک داخله و خارج

اولن

اولا صوبی چقیر باده یاغی چقیر باق اسفل
 قورنده فالور کوزل قور قورلو شیرلد استمال
 اولور مقطر ساقز یاغی درم ۴۰
 بو یاغیله طریقی ایکی فوعله در بونوعی تقطیر
 و بونوعی عطلیل ایله در ایکیسنی دخی غریبیه
 تقطیرک صنعتی قدر الکافیه مصطکی اخذ
 اولوب دق و سخن اولند قدرن حکمه برین
 مثل حصاه مکلس یاخود سرمل سنی و مغسول
 جینا منج اولند قدر نصکره بر معوجه به وضع

استعمال اولغور ائغولور بوس طبیب دیرکه
 ذخیره علاج دن صکره قرجه لرینی ادمال
 ایچون برنج قطره سی ماء النعنع و ماء لسان الحمل
 یاخود ماء الفلوسون ایله استعمال اولغور
 غایه الغایه معدوح درساقوزی حلق صنعتی
 یکیمی دوروت درهم صاقوزی یوز درم کالایغور
 ایله نارحنیفه ده مصطکی حال ولغنه بدشورول
 بزیزو تیب ایله یا یوب بومرکب دهه الحاق
 ایدک رز ذوالقنوس نام طبیب یوز درم

دعوی لورد

دهن الورد یزینه الی درم دهن الورد والی
 درم دهن مرجان کوشک اختیار ایتشلدور
 حاصلی بر مبارک یاغلدور قلشک یاغی درم
 قلنس یاغی دخی بر مبارک یاغلد میعه شاهه ده
 قوه کونک یاغلدور بر مبارک یاغلد عسل
 لبی دخی دیرل نوزکیجه صغله درلخصا بلبل
 جری اعظمی ر بونک بدلی لادن یاغلد اگر بخور
 اولسنه متعفن رایجه بی وهوائی قطع ایدر بوزکیجه
 استعمالنک صنعتی یارم و قیه سنه یارم و قیه

قلیمکی

قاه سیده زاده دیرلر سکه
 کلبه کله کندر اوقی سکه
 قریه ایدر لورد یاغی کوزلدر
 طبیبی اوجی ددیجه ده حادرد
 رلوب و میوه سنه عتالدر
 بونک قوشی و سورنکی
 هموق باشی اغیبه و عشقه
 زونکانه ناصد نوندر بر بوزلدر
 قلع شایله اچیلر
 حلقان ذال ایلدر و صنف
 قله ناصد دیر دمی
 زعفرانیه و سوز خاواش
 صوبیه و قلع حله قیت
 عودیه اچور سولسان
 طومور و اکر بون
 ایله قیل یا یوب قولاغور
 قوسل اغیبه
 دفع ایدر

صنعی بال موی ایله زیت قینا دویا بندنکه
 مسخو فاوززینه سپوب فارشد یره لور
 مومیه معدنی درم ۱۰
 مومیانک اعلاسی اختارات قونجیه
 مد نیسیدرکه دارا جر نام مخلدن کلور
 اکزفت ایله قفزالیهود عریخ قوشدد سلسر
 مومیا طبیعتنده اولور اثا غایبست
 مومیا خاصه سنده اولماز ایسه ده
 ویرنوعی آدملا اولور اکا قونجی مومیا درلر

۴۸

زیت مغسول قانوب نارلینه ده حل بدوب
 مرکبات مزبور فارشد یره لور
 وندیک ترمستی سی درم ۴۰۰
 صنعتی بکوز درم زیت مغسول ایله قانوبه
 ده حل ولوب مرکباته علاوه اولنه
 تقه مقدرتی درم ۴۰
 صنعتی بکری بش ده رهنه بکری بکری درم زیت
 مغسول قانوب حل ولوب استعمال اولور
 غایله درم ۴۰

صنعی

اون دردم مومیاى معد نبی صحن ایدوب
 صیقا ق اکین بومرنگانه فارشدوب
 استعمال اولنور خواص کثیره سنی
 اقربا دین صاحب لری جوق تحریط لشدوب
 بونک بلی قفر الیهود زنفق فارشد برسه
 برنجق قلدی کاهیتب ایدر
 کافور مسحوق دردم
 صنعتی مسحوق کافوری صیقا ق اکین سازد
 کبی اوزرینه آکه لر کعبه پلسنکی دردم

۴۹

۵۰

معد فی مومیا قمتلو وحر متلودر واز بولنور
 داراجه دیرل عجم الینده شیا ککا دونام
 طالع بر مغاره یوفاروسندن ظلم التنه
 التون مشبه فور لر ایجه افار دیر لر
 منجل اولسون دیو التون مشبه فور لدر
 تاکه مشبه طولوب آخیره د وککه لر
 انده منجل ولور بعض طالعده وصولده
 بولنور قفر الیهود دیرل بونک دخی
 علی مومیا به قریبدر بونک صنعتی

تون

مکه دن کلور بر مبارک یاغدر و غایت
 قوتلو بر پلستنکدر مرگات مزبور لـ
 روکنیدر سیاه پلستنک درم ۵۱
 بودخی بر مبارک پلستنکدر مرگاتک ایچنه
 ضم اولنه یکی دنیا پلستکی درم ۵۲
 بودخی موزال محترها وزره فارسدر بره لـ
 عجم نفتی یاغی درم ۴۰ ۵۳
 نفت یاغی ایکی درلودر بری سیاه و بری
 اق معک نیدر سیاه نفتی ضعیفد اینسه لـ

۵

اق اولور سیاهی ضعیفد احلا اولان
 بیاض اولقددر منهاج قونجه دوردرنجی
 درجه ده حار و یابسدد اسحن قونجه
 دطوبی وارد و لطیف و محللدر قیوسیم
 الادویه بیاض حار و یارسیاهی حار
 و ملین دیر سده اجار یان باشی
 اغزیرینه و مفاصله و لقوه و فلیه و کوزه
 صوابتک سببندن اولان اقلقی کیدر
 ربوه واسکی اکسورکه نافعدر اکروبندن

بارم شغال صیاق صوابخود قنوه ایله
ایچلارامعاده اولان سنجوری دفع ابد
حاصلی بویله هزار اودیه ده استعماک
اولوز بر دهن شریف در حقیقتی کلامغه
مستعنا اولان مفلوت ابن عیسی بر نظر
ایلسون صنعتی بومر کانه هم الحاق
اولنسی جمیع اجزالدن صکره قونولور
قوفوسی کسکین اولد یقندن ساسر
دهانک قونولرینی اولانضایع ایدد

نور

43b

مهر را نام ایله سئلکی کیدوب بر لطیف قنوه
بیلا ایدر که تعریفه حاجت یوقد راستمال
ایدن زوات کرامک معلوم شینلیدد و غنیزیه
اسکی زنیون باغلی و ملش و طندند زنیون باغی
اسکد کجه قوفوسی کیدر صوکی صافیا و لور
و کند نک مضا و لان مضا نلر دفع اولور کور
بونک بولی زنیون باغنی غسل الیکدر
غسلک طریقی بروقیه زنیون باغنی اوج
وقیه بر صافی صوبیله قینا دوی باغی صودن

۰۶

44a

محلول اجزای که زمینی و مبعده تنه مقه
 زمینی صاف و باغی عنبر ولادی ایچنه قویوب
 قارشیدیره بعد مسحوق اجزای که غایله متو
 معدنی کافور در ضم اولنه بوندن صکر بر سار
 استاردن سوزوب مقلط اولان و شسته
 اولان اجزای قارشیدیروب جمله دن صکر
 عجم یعنی فی قوب لر صوغونجه قدر قارشیدیروب
 بعد چینی قونوزلره وضعاً حفظ اولنه
 والسلام اسرارین اولان اجزای عبارت که به

تقریب ایلیوب استعمال اولنه زیتون باغنی
 غشیلک طریق چوققد نه کونا اولور سنه
 غسل بیلک اسکی زیتون باغنی صکی اولور
 موم غسل قبه
 خالص صادی بالموی شطلد دقت
 لازندر پشمنک طریق یا ن اولور
 اولالموی ورنه باغنی آتسه قویوب
 بال موی باغ ایله برابر قنایه بعد آتشدن
 ایندیروب برد و زجه یدیه وضع ایلیوب

محلول

هر یکی اسان وجه اوزره حل و تقطیر و مخدیه
 طریق بیان ایدم زیرا بوی باغی با عین اسان
 طریق کل یهودی فلان فلان یاغی کتور با لب
 صومی زیتون یاغی فارشد بر مرکب یاغی ابلور
 بود هن شریفی به سکه سبب انتساب
 معنودر خلقت فقراء اللهد انتساب
 رسول اللهد بویه اولان امر عظیمی اسات
 اولور دیور یهود ارمنی طائفه سسندن دکل
 بلکه فاسق کلا دیغاک بر کسینه تفهیم دانست

آفرینست یاب اولور بر مقدار زینت معسول
 حل و لوب جمله سسندن صکره علا و اولنه
 یزیم یا بدیع یا غدن بعضی قند ایچنه خم اولنه
 خواصی اسلایت ایدر و سوسه اولتسون زیا
 بالخاصه رقیبه بود هن شریف یاغی مراد ایدت
 کسینه بولازم اولان یاغدی یهودی جزایله
 وارد درغولای اولسون دیرسه اجناسنده اولان
 خواصی خطا امتشا ولور بوخر قنات ناش
 و واقف اولد بعدن اوزری ممکن اولد یقه

عربی

حفظ اوله و زخا خرت اوله جفنده ششم	
یومقد و السدام علی منافع الهدی	
آمین یا رب العالمین	
منش	
مرحوم نشاطی قد بدیک دهنی ترکیبدر	
عودا غای یاغی درم	۴۰۰
قلسک یاغی درم	۰۰۷۰
جوز هندی یاغی درم	۰۰۷۰
فلوین یاغی درم	۰۰۴۰
دارچین یاغی درم	۰۰۴۰
کبره میب یاغی درم	۴۰۰

درم

باباطیه یاغی درم	۰۰۶۰
فنا یاغی درم	۰۰۸۰
مرهجان کوشک یاغی درم	۰۰۶۰
سیبانه یاغی درم	۰۰۶۱
اجی لما یاغی درم	۰۰۶۶
ساقز یاغی درم	۰۰۴۰
افکونک یاغی درم	۰۰۴۰
اسبت یاغی درم	۰۰۴۰
انسون یاغی درم	۰۰۴۰
لادن یاغی درم	۰۰۴۰
یاسمین یاغی درم	۰۰۴۰
بدریه یاغی درم	۰۰۴۰
قطر یون یاغی درم	۰۰۴۰

زعفران درم	۰۰۰۲	حطی یاعی درم	۰۰۰۱
قورمزی جهندال درم	۰۰۰۲	کل یاعی درم	۰۰۷۱۴
عسلیند درم	۰۰۸۲۸	زنبق یاعی درم	۰۰۰۴
مرصافی درم	۰۰۰۲	صدف یاعی درم	۰۰۰۳
بالق نفسی درم	۰۰۰۱	معدنغ از یاعی درم	۰۰۰۶
قرفیل یاعی درم	۰۰۰۱	قره باش یاعی درم	۰۰۰۲
زنجبیل یاعی درم	۰۰۰۷	قره باش یاعی درم	۰۰۰۲
قافوله یاعی درم	۰۰۰۷	احلا صوری یاعی درم	۰۰۰۲
سنبل مندی یاعی درم	۰۰۰۷	سورور یاعی درم	۰۰۰۲
یکونیا پلستکی درم	۰۰۰۷	جورک او نو یاعی درم	۰۰۰۲
جوزرومی یاعی درم	۰۰۰۷	کعبه پلستکی درم	۰۰۰۲
بالومی قیه	۰۰۰۷	بروبله سنگی درم	۰۰۰۲
رغن زیتا قیه	۰۰۰۷	طلعه مقه درم	۰۰۰۲
جمعا سفینا رونا دور مسک ترکیبی بلیه الراج غرور	۰۰۰۷	لومه لامه درم	۰۰۰۲
یکرمی یلی باره ایدر	۰۰۰۷	کافور درم	۰۰۰۲

دور تیوز الی در ریخ بایلق مراد اولنسه
 اوچوز درمی روغن زیت اولی اوچوز درم
 روغن زیتک تلخ صکه یوز درم ایدر
 بودخی وضع اوله جتنی اجزای متعود کشت
 مجموعتک درهمیدر اجزای متعود جمیع
 ومقطرات ومعطرات و سائر اجزای متعود
 در و اوچوز درم روغن زیتک خمس ک
 الشمس درم ایدر وضع اوله جتنی خالص
 صکاری مومک مقدار کفایته نسبد

قاعده ترکیب

برق محکمسه بریغ ترکیبی کورب وضع رقم
 اینده رادایکسه استاد قاعده هی وزره
 وضع رقم و شصت و نه اولو که ابتدا
 بایله جتنی یاغک یکوننی ملاحظه ایدوب
 و اوجه تقسیم ایدوب ثانی روغن زیت
 و ثلثی موم را به آخر اجزای قویالی از جمله

در

بالکرمعطر در و ثلاثی که بکرمی در و ریت
درماید. بالکرمسمیه الحاصل و ریتون
الدرم یاغ یا بلیق مراد اولو زایسته او چو ز
درمی روغن زیت اولوب سائر اجزای
ترتیب وجهه او زینکه روغن زیت که کوره
وضع اولنی آنجه که دور شود الی در
ترتیب اولو زایسته او چو ز در روغن
زیت وضع اولوب و سائر اجزای که کوره
وضع اولوب بکونده اولد و در قهقهه ای که

و یوز درم. اجزای متنوعه دن شمیه و معطر
و معطر ارمق مراد اولنی. وضع اولسان
موی دوده تقسیم ایدوب اوج بلورکی
شمیه و معطر و معطر اولو که بوزیکه
کوره فوق بش درم ایدر و یوز و انج
باقی قالان الالبشر درم سائر اجزای معده نیا ندر
و فوق بش درم شمیه و معطر و معطر شمیه
طعوز درم ایدر بالکرمعطر در و باقی قالان
اولو زایست که اولد یکی درم ایدر

ابرق لازم ککجه - بال مومی د ریمی
 دورده تقسیم ایدوب دورت بلوکنه
 اوج بلوق قدر شمیه و معطر و معطر کرده
 قرق بش درم ایدک بال مومینک ۴۰
 دورت کده اوچی اولور
 فوق بشکن یوسن و آریجیکه قدر کاسر
 اجز و معدنات الی بش درم ایدک ۵۰
 فوق بش درم کن بالک و معطری آبروش
 لاف کلو ز نسکه بیکه تقسیم ایدوب ۱۰۰

دورتوز التمش درم ایدک ارطقوز
 یوز ترتیب اولور ایدک و کرح
 درم قصله ایدک و قش علی هذا
 از جمله روغن زیت اوچوز درم ۳۰۰
 صاری کالض معطر التمش درم ایدک ۶۰
 روغن خربک خمسیدر
 موم ایه باغدن ماعدا فونله جتی اجز انک
 مجموعی یوز درم ایدک روغن زیتک نلیدر ۱۰۰
 بویوز درم اجز انک کرشمیه و معطر و معطری
 (انق)

قۇق بىش درمك بىش بلوك نده بر بلوك

معطر در كه تما طم قوز در درم ايدىر

قۇق بىشكەن طموز چيقوب اولوز انى

قالى كنه شمسيه ايله معطر اولور

ومقطرى ياكى كىر يوق استر سىن اولوز انى

۱۷ اوجه تقسيم ايدوب اولوز ايكى معطر در

۱۸ اولوز انىك نك انى اولان يىغى ورت شمسيه

هر بر كىب بو اسلوب اولوز نيه بونك

عنى اولور

قشرون يانچى

صديف يانچى

بابا يانچى

يانچى

نيره يانچى

مضان كركند يانچى

تازو رازايه يانچى

كلك يانچى

كل نايغى يانچى

شيوى صفر يانچى

تورنج قانچى

شمسيه نك مجموع
يوز انىش درم

شود درم يانچى

اجالما يانچى

نايه يانچى

اليسون يانچى

كروبا يانچى

قوت باش يانچى

مىن نايغى يانچى

نيساس يانچى

سافرانى يانچى

نك نك يانچى

معطر انچى موگ سىكان درم ۸۰

حسن بک بادشاهی زکریا

قشرون^{۱۱} صدف^{۱۱} یاقوت^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

نار^{۱۱} کلاک^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

تورخ قارونی^{۱۱} اوغلاوق^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

مقطرات

عسلینجی^{۱۱} مریسین^{۱۱} قوه کلاک^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

کهریزبان^{۱۱} النیسون^{۱۱} اجیلا^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

قوه باش^{۱۱} تالان^{۱۱} سیاق^{۱۱} جسمه^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

معطرات

خالص لاک^{۱۱} فلیک^{۱۱} کل^{۱۱} عوزاغاچ^{۱۱}

اناج قارونی^{۱۱} جوزهندی^{۱۱} قشقل^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

دارچین^{۱۱} عینر^{۱۱} یاقوت^{۱۱}

معطرات مجموعی الفش دره^{۱۱}

مرکه پستکی یکی دینا پستکی برده پستکی

میوه^{۱۱} مرصافی^{۱۱} حب لبار^{۱۱} طایفایان^{۱۱}

معدن موینا نیرمینی^{۱۱} کافور^{۱۱} قه^{۱۱} مقه^{۱۱}

اجز و معدنیات ک مجموعی اوچون زالفش دره^{۱۱}

خالص صابون^{۱۱} در فیش زیت^{۱۱}

حسن

قطرونیانی کعبه لسانی در کافور تمام اولاد
 ۱۰
 فرفیونیانی قطرونیانی صوفیانی
 ۱۰
 آبی المانیانی خنیانی سود القهریانی
 ۱۰
 عجریقی تیره منی مومیا بالن نفس
 ۱۰
 کافور حوایجوه روغن زیت
 ۷۰
 صاری المومی

شمسیه معطر سائر اجزا معقداتیات
 ۷۰
 خالص صاری روغن زیت
 ۱۰
 قطرونیانی باغ بابلق مراد اولور سینه
 ۱۸۰
 شمسیه معطر سائر اجزا معقداتیات
 ۷۰
 خالص صاری روغن زیت
 ۱۰
 اوج بش صورت تجر اولدی مجموعی پوسیا
 ۷۰
 اوزره تخیره حاجت بود قدر وقت اولنه
 ۷۰
 خزینه مشعه سی کرنبج
 ۷۰
 بال مومی زیت یانی اسیت یانی کل یانی
 ۷۰

